

ΔΗΜ. ΓΕΩΡΓΑΣ

Α. ΠΑΠΑΣΤΥΛΙΑΝΟΥ

ΕΠΙΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΠΟΝΤΙΩΝ
ΚΑΙ ΒΟΡΕΙΟΗΠΕΙΡΩΤΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ
ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΕΣ ΔΙΕΡΓΑΣΙΕΣ ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗΣ

Γ Ε Ν Ι Κ Η
Γ Ρ Α Μ Μ Α Τ Ε Ι Α
Α Π Ο Δ Η Μ Ο Υ
Ε Λ Λ Η Ν Ι Σ Μ Ο Υ

ΑΘΗΝΑ 1993

ΕΠΙΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΠΟΝΤΙΩΝ
ΚΑΙ ΒΟΡΕΙΟΗΠΕΙΡΩΤΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ
ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΕΣ ΔΙΕΡΓΑΣΙΕΣ ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗΣ

ΔΗΜ. ΓΕΩΡΓΑΣ
ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

Α. ΠΑΠΑΣΤΥΛΙΑΝΟΥ
ΔΙΔΑΚΤΩΡ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ, ΤΟΜΕΑΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ, ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ, ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

ΑΘΗΝΑ 1993

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΤΗΣ ΓΕΝΙΚΗΣ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑΣ ΑΠΟΔΗΜΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Είναι γεγονός αναμφισβήτητο ότι η κατάρρευση των καθεστώτων των χωρών της Ανατολικής Ευρώπης είχε σημαντικότερες συνέπειες. Μία εξ αυτών ήταν και η επανεμφάνιση των Εθνικών Ομάδων, τις οποίες η ιστορία είχε τάξει να κατοικούν στις χώρες αυτές.

Η αφύπνιση των Εθνικών Ομάδων είχε φυσικό επακόλουθο την αναζήτηση της επαναούνησης με τη μητέρα πατρίδα, η οποία εκφράστηκε και με μια αυξημένη τάση μετακίνησης, μετανάστευσης προς τις χώρες εκείνες με τις οποίες οι ομάδες αυτές ήταν εθνολογικά, ιστορικά, θρησκευτικά και πολιτιστικά συνδεδεμένες.

Η Ελληνική μειονότητα των χωρών της πρώην ΕΣΣΔ και της Αλβανίας, επέδειξε μεγάλη κινητικότητα και μεγάλος αριθμός Ποντίων και Βορειοηπειρωτών μετανάστευσε στην Ελλάδα. Κίνητρο δεν ήταν μόνο η συναισθηματική ταύτιση με την κοιτίδα της φυλής μας, ταύτιση που δεκαετίες κατακτήσεων δεν είχε κατορθώσει να καταπνίξει, αλλά και η αναζήτηση ενός καλύτερου μέλλοντος.

Η Ελληνική Πολιτεία προσπάθησε από την πρώτη κιόλας στιγμή να συνδράμει και να απορροφήσει το μεγάλο αυτό ρεύμα μετανάστευσης που ήταν μια πρωτόγνωρη για την πατρίδα μας εμπειρία.

Η προσπάθειά της αυτή άρχισε εμπειρικά λόγω της οξύτητας του προβλήματος και αμέσως μετά τέθηκαν οι βάσεις της επιστημονικής προσέγγισης η οποία στις μέρες μας είναι *sine qua non* για μια ολοκληρωμένη αντιμετώπιση με στόχο πάντα την επίτευξη των καλύτερων δυνατών αποτελεσμάτων.

Η συνδρομή της Ελληνικής Πολιτείας δεν περιορίστηκε στην παροχή των υλικών μέσων και στη δημιουργία της τεχνικής υποδομής. Από την πρώτη στιγμή εντόπισε το γεγονός ότι, οι μετανάστες αυτοί, προερχόμενοι από χώρες με τελείως διαφορετικές κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες και συνηθισμένοι σε διαφορετικούς ρυθμούς και τρόπο ζωής, αντιμετώπιζαν πάρα πολλές φορές και προβλήματα κοινωνικής προσαρμογής.

Η Γενική Γραμματεία Απόδημου Ελληνισμού έκρινε ότι ανάμεσα στις προτεραιότητες της θα έπρεπε να ενταχθεί και η επιστημονική έρευνα των παραπάνω προβλημάτων και γι' αυτόν το λόγο ανέθεσε στον καθηγητή του Πανεπιστημίου Αθηνών Δημ. Γεώργα και το επιτελείο του την εκπόνηση σχετικής μελέτης.

Η μελέτη αυτή έχει τίτλο "Επιπολιτισμός των Ποντίων και των Βορειοηπειρωτών στην Ελλάδα" και στόχος της είναι να διερευνήσει την ψυχολογική προσαρμογή που ακολουθούν οι ομογενείς Πόντιοι και Βορειοηπειρώτες κατά την εγκατάστασή τους στην Ελλάδα.

Οι συνθήκες μετακίνησής τους από τις χώρες στις οποίες ζούσαν δεν ήταν, ως γνωστό, ομαλές, η δε ιστορική συγκυρία που φέρνει την Ελλάδα σε ένα δύσκολο μεταβατικό κοινωνικό-οικονομικό στάδιο, τονίζουν την σημασία που πρέπει να δοθεί στην ομαλή προσαρμογή των ατόμων αυτών στην Ελληνική κοινωνία. Οι αλληλεπιδράσεις των εμπλεκομένων μερών, άλλωστε, στη διαδικασία αυτή είναι έμμεσες, σταθερές και επηρεάζουν την ευημερία όλων.

Θεωρώ ότι τα αποτελέσματα όχι μόνον καλύπτουν αλλά και υπερβαίνουν σε πολλά σημεία τους θεθέντες στόχους και πιστεύω ότι θα τύχουν άμεσης αξιοποίησης.

ΑΝΔΡΕΑΣ ΖΑΪΜΗΣ

Τ. ΓΕΝΙΚΟΣ ΓΡΑΜΜΑΤΕΑΣ ΑΠΟΔΗΜΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε την Γ.Γ.Α.Ε. για την χρηματοδότηση του ερευνητικού προγράμματος αυτού και τον Γενικό Γραμματέα κ. Ανδρέα Ζαΐμη, για την υποστήριξη που μας προσέφερε.

Θα θέλαμε ακόμη να ευχαριστήσουμε τη διευθύντρια του Τμήματος Μελετών κα Παπαδάτου και τις κ.κ. Κράια και Γαλάνη για το ενδιαφέρον που επέδειξαν και την αποτελεσματική συνεργασία, που επέτρεψαν την ολοκλήρωση του προγράμματος αυτού.

Ιδιαίτερα θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε τους μεταπτυχιακούς φοιτητές του Τομέα Ψυχολογίας, Βασιλή Παυλόπουλο και Σοφία Μουρουοάκη, για τον ιδιαίτερο ζήλο που επέδειξαν σε όλα τα στάδια της έρευνας: στην κωδικοποίηση, στη στατιστική επεξεργασία των δεδομένων, στην καταγραφή των ευρημάτων και στη συγγραφή της έκθεσης.

Για τη συλλογή των ερωτηματολογίων και την κατηγοριοποίηση των δεδομένων συνεργάστηκαν πρόθυμα και με ενθουσιασμό οι φοιτητές και φοιτήτριες Γεωργία Σακελλαρίου, Μαρίνα Λαμπροπούλου, Κωνσταντίνα Μπίκτα, Νίκη Μπίθα, Σοφία Μαρβετίδου, Βάσω Παπαχατζή, Παναγιώτα Σταθοπούλου, Αλεξία Μπακοπούλου, Ελένη Σοφιανίδου, Σάββας Παπαπέτρου, Δημήτρης Κανελλόπουλος και Δημήτρης Παπαχαραλάμπους, τους οποίους ευχαριστούμε θερμά.

Ευχαριστούμε επίσης τις μεταφράστριες του ερωτηματολογίου στα ρώσικα, Ολγα Τσαντεκίδου και Σοφία Μπαϊρακτόροβα, καθώς και τις μεταφράστριες του ερωτηματολογίου στα αλβανικά, Μαργαρίτα Τσίγκα και Αθηνά Καμπέση.

Τον πρόεδρο της Ένωσης Βορειοηπειρωτών Ελλάδας, κ. Ζέρη, τον πρόεδρο του Συλλόγου Χειμαρριωτών, κ. Δημαλέξη, τον υπεύθυνο του προγράμματος Ε.Ι.Υ.Α.Π.Ε.Ο. στα Ιωάννινα, κ. Καραδήμα. Τους διευθυντές και καθηγητές των Γυμνασίων και Λυκείων Κονίτσης, Δελβινακίου, Πωγωνιανής, 1ου, 2ου, 3ου, 4ου, 5ου Γυμνασίου Αχαρνών, 1ου, 3ου και Τ.Ε.Λ. Αχαρνών, ευχαριστούμε για την πρόθυμη συνεργασία τους. Ευχαριστούμε πολύ επίσης τους μαθητές, τις μαθήτριες, τους άνδρες και τις γυναίκες που πήραν μέρος στην έρευνα.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	σελ.
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	11
ΙΣΤΟΡΙΚΑ - ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ	15
Οι Πόντιοι	15
Οι Βορειοηπειρώτες	16
Η μετανάστευση των Ποντίων και των Βορειοηπειρωτών στην Ελλάδα	17
ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ	19
Ο Επιπολιτισμός: θεωρία και Μοντέλο Προσαρμογής	19
Συνέπειες μη-Επιτυχούς Προσαρμογής	22
Σκοπός της Έρευνας	23
ΔΙΕΞΑΓΩΓΗ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	25
Το Ερωτηματολόγιο	25
Δείγμα	27
Δείγμα Αγγλόφωνων Μαθητών	29
Στατιστική Επεξεργασία	30
ΕΥΡΗΜΑΤΑ	31
Τακτική Προσαρμογής	32
Εθνική Ταυτότητα των Ομογενών	33
Αυτοαντίληψη των Ομογενών	34
Οικογενειακές Αξίες	37
Γλώσσα	38
Στερεότυπες Αντιλήψεις για Έλληνες και Ξένους	44
Πρόνοια του Ελληνικού Κράτους	47
Συνθήκες ζωής και σχέσεις	49
Προσαρμογή στο Σχολείο	51
Ελεύθερος Χρόνος	52

ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΠΟΝΤΙΩΝ ΚΑΙ ΒΟΡΕΙΟΗΠΕΙΡΩΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ ΜΕ ΕΛΛΗΝΕΣ ΚΑΙ ΜΕ ΠΑΛΙΝΝΟΣΤΟΥΝΤΕΣ ΑΓΓΛΟΦΩΝΟΥΣ ΜΑΘΗΤΕΣ	55
Συνθήκες ζωής και σχέσεις	58
ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΩΝ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ	61
Τακτική Προσαρμογής	62
Ταυτότητα	63
Αυτοαντίληψη	63
Αξίες	64
Γλώσσα	65
Στερεότυπες Αντιλήψεις	66
Πρόνοια του Ελληνικού Κράτους για τους παλινοστούντες	67
Συνθήκες ζωής και σχέσεις	69
Προσαρμογή στο Σχολείο	69
Ελεύθερος Χρόνος	70
Σύγκριση των Ποντίων, Βορειοηπειρωτών, Αγγλόφωνων και Ελλήνων Μαθητών	71
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	73
ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗΣ ΣΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ	77
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	79
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	83

ΕΠΙΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΠΟΝΤΙΩΝ ΚΑΙ ΒΟΡΕΙΟΗΠΕΙΡΩΤΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΕΣ ΔΙΕΡΓΑΣΙΕΣ ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η μετανάστευση ή η μετακίνηση ομάδων ή ατόμων χαρακτηρίζει το ανθρώπινο είδος από την προϊστορική εποχή. Μόνο τους τελευταίους δύο αιώνες, ο κόσμος έχει ζήσει τα κύματα μεταναστών από την Ευρώπη στο Νέο Κόσμο στο τέλος του 19ου αι., στην αρχή του 20ου αι. και, μετά τον 2ο παγκόσμιο πόλεμο, τα κύματα μεταναστών προς την Αμερική και τη Βόρεια Ευρώπη. Στη δεκαετία του '60 έχει διαπιστωθεί η μετανάστευση ομάδων από την Αφρική και την Ασία προς την Ευρώπη, τη Βόρεια Αμερική και την Αυστραλία. Οι πρόσφατες κοσμογονικές αλλαγές στη Σοβιετική Ένωση και στις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης έχουν προκαλέσει καινούργια κύματα μεταναστών και προσφύγων, με απρόβλεπτες ίσως συνέπειες για τη μελλοντική Ευρώπη.

Οι λόγοι της μετανάστευσης -και της παλιννόστησης- ποικίλλουν. Μπορεί το άτομο να προγραμματίζει ενσυνείδητα τη μόνιμη εγκατάλειψη του τόπου του για καλύτερες συνθήκες επιβίωσης -όπως οι Έλληνες μετανάστες του 19ου και του 20ου αιώνα. Μπορεί το άτομο να προγραμματίσει να μεταναστεύσει για ένα χρονικό διάστημα και να επιστρέψει μετά την απόκτηση οικονομικών πόρων, όπως οι Έλληνες μετανάστες στη Γερμανία. Ωστόσο, η μετανάστευση ενδέχεται να είναι αποτέλεσμα διωγμού, όπως στην περίπτωση των Ποντίων των πόλεων της Μαύρης Θάλασσας και των Ελλήνων της Ιωνίας. Επίσης, οι πρόσφυγες κατά τη διάρκεια φυσικών καταστροφών ή πολέμων, όπως στην πρώην Γιουγκοσλαβία, εγκαταλείπουν εσπευομένα τον τόπο τους, προσπαθώντας να σώσουν τη ζωή τους και της οικογένειας.

Το φαινόμενο της μετανάστευσης και τα συναφή προβλήματα των ομάδων αυτών έχουν απασχολήσει τόσο στο παρελθόν όσο και στην κρίσιμη σημερινή εποχή κυβερνήσεις, διεθνείς οργανισμούς, νομοθέτες, κοινωνιολόγους, κ.ά. Η κοινωνιολογία είναι ίσως η επιστήμη η οποία έχει ασχοληθεί περισσότερο με τη συστηματική μελέτη της μετανάστευσης και έχει μελετήσει συστηματικά την καταγραφή των κοινωνικών χαρακτηριστικών των ομάδων, τις ηλικίες, τη μόρφωση, το φύλο, την ανάλυση των κινήτρων, οικονομικών, πολιτικών κ.ά. της μετανάστευσης. Ωστόσο, η διαδικασία της εγκατάλειψης του τόπου του και της κοινωνικής προσαρμογής σε κάποιο ξένο περιβάλλον με διαφορετικά έθιμα, νόμους, τρόπους ζωής, κλίμα, απαιτεί από το άτομο κυρίως ψυχολογική προσαρμογή. Η μετανάστευση, αλλά και η παλιννόστηση, προκαλούν μια ψυχική αναστάτωση στον άνθρωπο -το λεγόμενο στρες. Ορισμένα άτομα προκαλούνται από τις καινούργιες συνθήκες και δίνουν τον καλύτερο εαυτό τους για να προσαρμοστούν. Αντίθετα, άλλοι τρομάζουν με τις καινούργιες συνθήκες και δεν μπορούν να προσαρμοστούν. Ορισμένοι νοσταλγούν τη "χαμένη πατρίδα" και προσπαθούν να διαφυλάξουν τις πατροπαράδοτες αξίες και έθιμα στην ξένη χώρα. Άλλοι εγκαταλείπουν τελείως το

παραδοσιακό μέρος του εαυτού τους και υιοθετούν την ξένη ταυτότητα.

Η διαδικασία της προσαρμογής σε κάποιο ξένο πολιτισμό ή η παλιννόστηση στο γνώριμο πολιτισμό απαιτεί κάποιες ψυχολογικές διεργασίες που, ανάλογα με την ψυχοσύνθεση του ατόμου, ενδέχεται να ισοδυναμούν με ψυχικό κόστος και φθορά, ή σε ψυχολογική ανάπτυξη και ωρίμανση. Αυτή είναι η προσέγγιση της μελέτης αυτής: ψυχολογική.

Η ψυχοσύνθεση του ατόμου αποτελεί οναπόσπαστο μέρος της κοινωνίας του. Η μετακίνησή του σε άλλο πολιτισμό σημαίνει διατάραξη της ψυχοκοινωνικής του ισορροπίας, με συνέπεια το άτομο να αναγκαστεί να προσαρμοστεί ψυχολογικά στις καινούργιες συνθήκες. Πρέπει να αναθεωρήσει την εθνική του ταυτότητα, την ψυχολογική σημασία της γλώσσας και όχι μόνο της γλώσσας ως μέσου επικοινωνίας, την εικόνα του εαυτού του, τις στερεότυπες αντιλήψεις για τους ομογενείς και τους "ξένους", τις αξίες του και τον τρόπο ζωής.

Όλες αυτές οι ψυχολογικές διεργασίες περιστρέφονται γύρω από τον κεντρικό άξονα της προσωπικότητας -τον εαυτό. Επιπλέον, η διαδικασία του επιπολιτισμού εμπεριέχει και τα στοιχεία της εθνικής ταυτότητας.

Γίνεται φανερό λοιπόν ότι η παλιννόστηση Ποντίων και Βορειοηπειρωτών ομογενών τα τελευταία χρόνια στην Ελλάδα -παρά την ελληνικότητα που διακρίνει την παρουσία τους- επιβάλλει την ψυχολογική προσέγγιση των προβλημάτων προσαρμογής τους για μια αρχική εκτίμηση τους αλλά και για εμπειριστατωμένο σχεδιασμό πιθανής υποστηρικτικής παρέμβασης καθώς και για σχεδιασμό πολιτικής υποδοχής μεταναστών / παλιννοστούντων.

Η προσέγγιση που επιχειρείται στο ερευνητικό πρόγραμμα, "Επιπολιτισμός Ποντίων και Βορειοηπειρωτών στην Ελλάδα" διερευνά τους τρόπους προσαρμογής που ακολουθούνται σε συνάρτηση με το ιστορικά-πολιτιστικά και οικολογικά στοιχεία της χώρας προέλευσης καθώς και της Ελλάδας ως χώρας εγκατάστασης. Η οικολογική - κοινωνική θεώρηση που προτείνει ο Γεώργας (Γεώργας, 1986a, Georgas 1988, Georgas, υπό δημοσίευση, Georgas και Berry υπό δημοσίευση), αναφέρεται στην εξέταση των αμφίδρομων σχέσεων οικολογίας, κοινωνικών παραμέτρων, ρόλων και αξιών, που ενδέχεται να διαμορφώνουν ψυχολογικές ιδιότητες των ατόμων. Οι παράγοντες αυτοί είναι:

1. Τα οικολογικά στοιχεία που περιλαμβάνουν στοιχεία του φυσικού περιβάλλοντος (κλίμα, χωροταξικά στοιχεία, δημογραφικά στοιχεία),
2. Η οργάνωση και οι θεσμοί της κοινωνίας (το οικονομικό στοιχείο, το πολιτικό σύστημα με το νομικό καθεστώς, το εκπαιδευτικό σύστημα, η θρησκεία, τα μέσα μαζικής επικοινωνίας κτλ.)
3. Οι δεσμοί του ατόμου με ομάδες στη μικρή κοινότητα (το άτομο ανήκει σε ομάδες όπως η σχολική τάξη, ο χώρος της εργασίας, η γειτονιά κτλ.). Η ομάδα αυτή επηρεάζει και διαμορφώνει τις αξίες του ατόμου, δεδομένου μάλιστα ότι οι θεσμοί εκπροσωπούνται από άτομα (αστυνόμος, καθηγητής κλπ.) φαίνεται πόσο αυτά τα άτομα επηρεάζουν τη συμπεριφορά του ατόμου, περισσότερο και από τον ίδιο το θεσμό, χρησιμοποιώντας τις έννοιες "gemeinschaft" και "gesellschaft" του Toennies (1961).
4. Η οικογένεια, η οποία αποτελεί τον πρωτογενή φορέα διαμόρφωσης των αξιών του παιδιού καθώς μεταβιβάζει σ'αυτό τις αξίες της κοινότητας, και τους θεσμούς της κοινωνίας.

5. Τα βιολογικά στοιχεία που αναφέρονται σε διεργασίες όπως, π.χ. η ποσότητα της πρωτεΐνης που καταναλώνεται, σε σχέση με την νοητική ανάπτυξη και αφορούν τις ψυχολογικές ιδιότητες του ατόμου.

Η λειτουργικότητα, δηλαδή ο βαθμός στον οποίο ένας θεομός, κάποια αξία, ένα ψυχολογικό γνώρισμα, έχει ενσωματωθεί στο κοινωνικό σύστημα ή στην προσωπικότητα των μελών μιας κοινωνίας ώστε να συμβάλλει στη διατήρηση της ισορροπίας του κοινωνικού συστήματος ή της προσωπικότητας, συνδέεται με το οικολογικό-κοινωνικό πρότυπο και ερμηνεύουν τη προσαρμογή της κοινότητας στις απαιτήσεις του περιβάλλοντος. Η διαχρονική - ιστορική διάσταση προσφέρει στην περίπτωση αυτή, το δυναμικό στοιχείο της εξέλιξης.

Για το λόγο αυτό, παρατίθενται στη συνέχεια ορισμένα οικολογικά, ιστορικά και πολιτιστικά στοιχεία που αφορούν τους Πόντιους και τους Βορειοηπειρώτες.

ΙΣΤΟΡΙΚΑ - ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Οι Πόντιοι

Τα ιστορικά στοιχεία που ακολουθούν, αναφέρονται στους Έλληνες Πόντιους που διακρίνονται σε δύο κατηγορίες: α) στους Έλληνες που εγκαταστάθηκαν με τη δημιουργία ελληνικών αποικιών στην αρχαιότητα, στην Κριμαία και στις ακτές της Μαύρης Θάλασσας ήδη τον 8ο αι. π.Χ. Η Κριμαία παρέμεινε μέχρι και τον 13ο αι. μ.Χ. αποκλειστικά ελληνική περιοχή.

Αργότερα, γύρω στα 1775 μ.Χ. και μέχρι το 1858, χιλιάδες Πόντιοι από την Κριμαία εγκαταστάθηκαν στην περιοχή της Αζοφικής και διαμόρφωσαν τον πληθυσμό της περιοχής. Στην κατηγορία αυτή συγκαταλέγονται και οι Έλληνες της Μαριούπολης που με τα γύρω χωριά αποτελούσαν από το 1810 μέχρι το 1873 ελληνική διοικητική περιοχή.

Κατά την ελληνική επανάσταση και αργότερα κατά τη διάρκεια των ρωσοτουρκικών πολέμων και του κριμαϊκού πολέμου (1856-1866) χιλιάδες Πόντιοι εγκαταστάθηκαν στις περιοχές της Γεωργίας και της Αρμενίας και σε άλλες περιοχές της Βόρειας και της Ανατολικής Ρωσίας μέχρι τη Μαντζουρία και τη Σιβηρία. β) Αργότερα, κατά τα χρόνια 1913-1918, στις παραμονές του Α' Παγκοσμίου Πολέμου και μετά το τέλος του, μεγάλος αριθμός Ποντίων εκτοπίστηκαν από τους Τούρκους προς τη Ρωσία. Οι Έλληνες του Πόντου μαζί με τους Έλληνες κατοίκους της Ρωσίας πλησιάζουν το 1914 τα 1.579.000 άτομα (Αγτζίδης, 1991α). Η εγκατάστασή τους σε συμπαγείς μάζες γύρω από τη Μαύρη Θάλασσα δεν περιορίζει τις οικονομικές δραστηριότητές τους, που εκτείνονται σε όλη την ρωσική αυτοκρατορία και φαίνεται να ανθούν οικονομικά στηριζόμενοι στο εμπόριο, διατηρούν δε, αναλλοίωτο τον ελληνικό πολιτισμό μέσα από την οργανωμένη ελληνική παιδεία. Η Τσαρική Ρωσία προσπάθησε συστηματικά να περιορίσει τα στοιχεία της ελληνικής τους ταυτότητας με υποχρεωτική φοίτηση σε ρωσικά σχολεία, με την απαγόρευση ίδρυσης και λειτουργίας ελληνικών σχολείων και διδασκαλία της ελληνικής ως ξένης γλώσσας, μία ώρα την ημέρα. Η αντίσταση των Ελλήνων στην πανσλαβιστική αυτή πολιτική αφομοίωσης παραμένει αποφασιστική ακόμα και όταν οι Τούρκοι διενεργούν ουσιαστικά γενοκτονία εναντίον τους το 1918, θανατώνοντας μέχρι το 1924, 300.000 Έλληνες. Μετά την Οκτωβριανή επανάσταση, η λενινιστική πολιτική της αποδοχής των εθνικών γλωσσών επέτρεψε στους Έλληνες να οργανώσουν τα ελληνικά σχολεία και την ελληνική παιδεία γενικά, όμως μετά το 1930 κατά την Σταλινική περίοδο, η εμφάνιση μεγαλωρωσικού σωβινισμού προτρέπει σε εξάλειψη της εθνικής ταυτότητας και συγχώνευση της γλώσσας των μειονοτήτων σε μια κοινή γλώσσα. Η πολιτική αυτή οδήγησε χιλιάδες Έλληνες, που αντιδρούσαν, σε εξορίες, εκτελέσεις, δημεύσεις των περιουσιών τους και καταστολή της ελληνικής εκπαίδευσης με το κλείσιμο των ελληνικών σχολείων το 1938. Η διδασκαλία σε αυτά άρχισε να γίνεται στη ρωσική ή στη γλώσσα της Ενωσιακής Δημοκρατίας, ενώ κατά τον ίδιο τρόπο έπαψε να λειτουργεί ο σημαντικός για την εποχή ελληνικός εκδοτικός οίκος του Ροστόβ. Πολλοί δάσκαλοι που εργάζονταν σε εκδοτικούς

οίκους και πολλοί συγγραφείς καταδιώχτηκαν και πολλοί εκτελέστηκαν (βλ. Αγτζίδης 1991α, σελ. 241).

Μετά το 1949 και λόγω της άφιξης των Ελλήνων πολιτικών προσφύγων στην Τασκένδη, η Σοβιετική εξουσία επέτρεψε την λειτουργία ελληνικών σχολείων στα οποία όμως δεν μπορούσαν να φοιτήσουν οι εξόριστοι Πόντιοι. Το 1956, όταν αποκαθλώνεται ο Σταλινισμός, επιτρέπεται και σε ορισμένα άλλα μέρη η λειτουργία ελληνικών σχολείων χωρίς όμως να δοθεί συνέχεια στην κίνηση αυτή. Η κατάσταση των Ελλήνων της πρώην Σοβιετικής Ένωσης στη δεκαετία του 1980, που αριθμούν γύρω στις 500.000, αλλάζει. Έχει αρχίσει η προσπάθεια ανασυγκρότησης, μα ο φόβος των διώξεων της η Σταλινικής περιόδου επανέρχεται τώρα που η ανάπτυξη του εθνικισμού των διαφόρων εθνοτήτων γίνεται εκρηκτική. Ετσι, παρά την προσπάθεια δημιουργίας κλίματος αποδοχής με ελληνικές εκπομπές από το ραδιόφωνο, έκδοση βιβλίων και περιοδικών στην κοινή ελληνική γλώσσα, το ρεύμα μετανάστευσης προς την Ελλάδα παρουσιάζεται ογκούμενο ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια.

Η μετανάστευση Ελλήνων Ποντίων σε ρυθμό φυγής από τις Δημοκρατίες της πρώην Ε.Σ.Σ.Δ. κυρίως, οφείλεται στις εθνικές συγκρούσεις, στον ισλαμισμό και στο ρατσισμό που αναγκάζουν τους Πόντιους να πουλούν την περιουσία τους και να τη μετατρέπουν σε προϊόντα που στη συνέχεια θα πουλήσουν στην Ελλάδα για να αρχίσουν τη ζωή τους από το μηδέν (Αγτζίδης, 1991α,β).

Η δημοτική γλώσσα που καθιερώθηκε το 1926 σε συνδιάσκεψη διανοουμένων, γίνεται η γλώσσα της εκπαίδευσης και αργότερα το 1934, επιτρέπεται η χρήση της ποντιακής διαλέκτου (συνέχεια της Ίωνικής διαλέκτου) στην απαία κυρίως γράφουν οι διανοούμενοι και λογατέχνες, είναι η γλώσσα των εφημερίδων και περιοδικών, των ελληνικών εκδόσεων λαγοτεχνίας και θεατρικών έργων. Το 1989 στο Συνέδριο των Ελλήνων της Σοβιετικής Ένωσης, αποφασίστηκε η καθιέρωση της κοινής νεοελληνικής γλώσσας.

Η διατήρηση της εθνικής ταυτότητας φαίνεται λοιπόν ότι υπήρξε κύριος άξονας του αγώνα των Παντίων μέσα στους αιώνες, που ζητά να βρεί δικαίωση με την παρουσία τους στην Ελλάδα.

Οι Βορειοηπειρώτες

Παρομοίως, οι Έλληνες της Βορείου Ηπείρου (της οποίας η ελληνικότητα μαρτυρείται ήδη από τον ιστορικό Πτολεμαία τον 4ο αι. π.Χ.) αφού επιδικάστηκε στην Αλβανία το 1913, δεν σταμάτησαν να αγωνίζονται για την ένωση τους με τον εθνικό κορμό, με κάθε τρόπο.

Η διγλωσσία ή και τριγλωσσία των κατοίκων της περιοχής αυτής, που αποτέλεσε άτοπα το κριτήριο της βίαιης αυτής πράξης των έξι Μεγάλων Δυνάμεων τότε, έγινε στη συνέχεια σύμβολο αγώνα για την απόδειξη και διατήρηση της ελληνικότητας τους που δικαιώθηκε μερικώς με την υπογραφή του Πρωτοκόλλου της Κέρκυρας το 1914. Βάσει αυτού μπορούσαν να διατηρήσουν το δικαίωμα χρήσης της Ελληνικής γλώσσας και διατήρησης της Ορδοδόξου Χριστιανικής Θρησκείας. Στη συνέχεια ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος ο Εθνικός διχασμός και γενικά η αρνητική στάση των γειτονικών χωρών (Ιταλία, Αυστρο-Ουγγαρία, Ρουμανία) που κινούσαν

θέματα εθνικών ομάδων κλπ. δεν άφησαν να εξελιχθούν οριομένες ευνοϊκές συγκυρίες που θα επέτρεπαν την ένωση ή έστω την αυτονομία της Βορείου Ηπείρου. Αντίθετα ωθούσαν την Αλβανία σε παράνομες μεθοδεύσεις αποδυνάμωσης των θετικών στοιχείων του Πρωτοκόλλου της Κέρκυρας.

Ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος βρίοκει τους Βορειοηπειρώτες να αγωνίζονται δυναμικά κατά των δυνάμεων Κατοχής της Ελλάδας, γεγονός που αναγνωρίζεται μεν από τις κατοπινές κυβερνήσεις, που θέτουν συστηματικά τα δίκαια αιτήματα τους στα διεθνή forums αλλά χωρίς αποτέλεσμα. Η αποκατάσταση των διπλωματικών σχέσεων με την Αλβανία το 1971 και η άρση του εμπολέμου το 1987 δεν έχουν μέχρι στιγμής λύσει τα ουσιαστικά προβλήματα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των Βορειοηπειρωτών των οποίων μαρτυρείται η καταπάτηση σε μεγάλο βαθμό (Ρυαυκ, 1913, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Τόμ. ΙΔ, 1978, Οικονόμου, 1990). Η ελληνική παιδεία και η διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας που είχε κατοχυρωθεί στο Δικαστήριο της Χάγης το 1935 αλλά και από τα Ηνωμένα Έθνη, των οποίων μέλος είναι η Αλβανία, έχει υποβαθμιστεί και περιοριστεί σε δύο ώρες την εβδομάδα στις πρώτες τάξεις του Δημοτικού, ενώ εντάθηκε η διδασκαλία της Αλβανικής γλώσσας (Σεβαστιανός, Μητροπολίτης Δρυιουπόλεως, 1989). Το 1967 μάλιστα, με διάταγμα, ακυρώθηκαν παλαιότερα διατάγματα του 1950 που επέτρεπαν την ελευθερία θρησκείας και ακολούθησαν εξευτελισμοί, αποσχηματισμός ιερών, διώξεις και γκρέμισμα των εκκλησιών (Οικονόμου, 1990).

Από τη σύντομη αυτή αναφορά σε ιστορικά στοιχεία, γίνεται φανερό ότι Πόντιοι και Βορειοηπειρώτες παρά τις αντιξοότητες, διατήρησαν αλώβητα τα πολιτιστικά τους στοιχεία στις χώρες που ζούσαν ως μειονότητες (πρώην Σοβιετική Ένωση και Αλβανία), και διαφύλαξαν την εθνική τους ταυτότητα.

Η Μετανάστευση των Ποντίων και Βορειοηπειρωτών στην Ελλάδα

Η μετακίνηση των Ποντίων και Βορειοηπειρωτών στη συνέχεια στην Ελλάδα κάτω από τις συνθήκες διωγμού σχεδόν και ανάγκης φυσικής επιβίωσης, έγινε πέρα από ορισμένες κρατικές διαμεσολαβήσεις, με τον τρόπο που κυρίως ακολουθείται από τους μετανάστες, δηλαδή "αλυσιδωτά" (King, 1978, Hammar και Lithman, έκθεση Ο.Ε.Σ.Δ., 1987). Οι πρώτοι μεταναστεύσαντες έλκουν άλλα μέλη της ομάδας ή της οικογένειας, προετοιμάζοντας κάπως τις συνθήκες για τους επόμενους ή δημιουργώντας απλώς κλίμα οικειότητας.

Η αλυσιδωτή αυτή μετανάστευση που κυρίως παρατηρείται στους Ποντίους, στην περίπτωση των Βορειοηπειρωτών έχει μικρότερη έκταση, γιατί φυγή ενός μέλους της οικογένειας μέχρι πρόσφατα σήμαινε εξορία για τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειας (στοιχεία από τις προσωπικές μαρτυρίες των Βορειοηπειρωτών που πήραν μέρος στην έρευνα). Οι συνθήκες δε, ακόμα και μετά το άνοιγμα των συνόρων με την Αλβανία το 1990, δεν επιτρέπουν την μετακίνηση ολόκληρης της οικογένειας, με αποτέλεσμα να μετακινούνται κυρίως οι άνδρες της οικογένειας για να εργαστούν στην Ελλάδα και να μεταφέρουν τα χρήματα που εξοικονομούν πίσω στην Αλβανία.

Σε οποιαδήποτε περίπτωση πάντως, παρατηρείται η συνήθης οργάνωση σε περιοχές συγκέντρωσης (όπως π.χ. οι Αχαρνές για τους Πόντιους ή περιοχές της

Απτικής για τους Βορειοηπειρώτες). Οι συνέπειες της τάσης αυτής συγκέντρωσης, εντείνουν την ανάπτυξη ορισμένων χαρακτηριστικών τα οποία τα μέλη μιας υποομάδας αισθάνονται ότι τους διακρίνουν από την κυρίαρχη ομάδα. Τέτοια χαρακτηριστικά είναι τα κοινωνικά στερεότυπα, οι πεποιθήσεις, η αυτοσυνειδησία της υποομάδας, οι ταυτίσεις, όπως έχουν εντοπιστεί από τον κοινωνικό ψυχολόγο Tajfel (1978), σε άλλες έρευνες. Η αίσθηση της διάκρισης αυτής ενέχει κινδύνους διαχωρισμού από την υπόλοιπη κοινότητα, που οδηγούν στην ανάπτυξη της ταυτότητας μειονότητας και συνδέονται με χαμηλή αυτοεκτίμηση ή και αυτοαπόρριψη που οι συνέπειες της αποβαίνουν δραματικές για τα άτομα (Tajfel, 1981). Στην περίπτωση των ομάδων των Ποντίων και Βορειοηπειρωτών, οι οποίοι θεωρούν την Ελλάδα ως "μητρόπολη" - πατρίδα, η αίσθηση ενός τέτοιου κοινωνικού διαχωρισμού είναι αυτονόητο ότι θα δημιουργούσε αισθήματα απογοήτευσης και πικρίας που δεν συμβάλλουν σε θετικές μορφές προσαρμογής στην ευρύτερη κοινότητα. Αντίθετα, η γνωριμία των ομάδων αυτών με τους Έλληνες του Ελλαδικού χώρου μέσα από ουσιαστική επαφή γίνεται αναγκαία για την προσαρμογή τους.

ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Ο Επιπολιτισμός: Θεωρία και Μοντέλο Προσαρμογής

Η πορεία προσαρμογής που ακολουθείται από τα άτομα κατά τη μετανάστευση, συνιστά τον επιπολιτισμό¹ τους που ως όρος αναφέρεται "στην πολιτιστική αλλαγή που εμφανίζεται μετά την συνάντηση δύο ή περισσότερων αυτόνομων πολιτιστικά συστημάτων,είτε λόγω πολιτιστικών μεταβολών είτε ως αποτέλεσμα οικολογικών ή δημογραφικών τροποποιήσεων επιβεβλημένων από ένα κυρίαρχο πολιτισμό..." (Social Science Research Council, 1954 σελ.974).

Είναι πλέον αναγνωρισμένο ότι η προσαρμογή του μετανάστη στις οικολογικές και κοινωνικές συνθήκες κάποιας χώρας υποδοχής έχει ως συνέπεια την ψυχολογική προσαρμογή. Ο όρος ψυχολογική προσαρμογή ενδέχεται να συμπεριλαμβάνει ποικίλες ψυχικές διεργασίες, όπως π.χ. την αντίληψη, τις γνωστικές διεργασίες, τα κίνητρα, την προσωπικότητα, τις στάσεις, τη συμπεριφορά, κ.ά. Ωστόσο, ο κεντρικός άξονας του ψυχικού βίου και της προσωπικότητας είναι ο εαυτός -που περιλαμβάνει τη συνείδηση του περιβάλλοντος, φυσικού και κοινωνικού- σε συνδυασμό με την αυτοσυνείδησία ("ποιος είμαι", "ποιες είναι οι ανάγκες μου", κ.λ.π.). Η ταυτότητα συνδέεται άμεσα με τον εαυτό και την αυτοσυνείδηση, με την έννοια ότι η ψυχολογική διεργασία της ταύτισης συνδέει τον εαυτό με σημαντικά πρόσωπα ("ταυτίζομαι με τον πατέρα μου"), με σημαντικές ομάδες ("είμαι φοιτητής") και με την κοινωνία ("είμαι Έλληνας").

Η διαδικασία της προσαρμογής, λοιπόν, σε κάποιο ξένο πολιτισμό έχει ως επίπτωση τη διέγερση των αισθημάτων της εθνικής ταυτότητας ως συνειδητού κριτηρίου για το πόσο μεταμορφώνονται οι στάσεις, οι αξίες και η συμπεριφορά του στη χώρα υποδοχής.

Το ζήτημα κατά πόσο μεταμορφώνεται η ελληνική ταυτότητα των μεταναστών σε χώρες υποδοχής ή των παλιννοστούντων μετά την επιστροφή τους στην Ελλάδα έχει απασχολήσει αρκετούς κοινωνικούς επιστήμονες (Μουσούρου, 1990, Κολλάρου και Μουσούρου, 1980, Chimbos, 1971, Kourvertaris, 1971, Constantakos, 1982). Ο Κουρβεράρης προσδιορίζει δύο τύπους προσαρμογής: οι προσανατολισμένοι στην παράδοση και οι προσανατολισμένοι στο περιβάλλον και την προσαρμογή. Η Μουσούρου προσδιορίζει επίσης δύο τύπους προσαρμογής, με συνέπεια την αλλοίωση ή απώλεια της εθνικής ταυτότητας ή τη διατήρηση της ελληνικής ταυτότητας. Ωστόσο, το θεωρητικό πλαίσιο της παρούσας μελέτης θα βασιστεί στο μοντέλο του John Berry, ο οποίος προσδιορίζει τέσσερις τύπους ψυχολογικής προσαρμογής.

Για τη διερεύνηση της πορείας ψυχολογικής προσαρμογής που ακολουθούν οι μετανάστες, ο Καναδός καθηγητής J. Berry (1980) προτείνει μια ολοκληρωμένη θεωρία στην οποία εξετάζονται τα οικολογικά, κοινωνικά, βιολογικά και ψυχολογικά στοιχεία που εμπλέκονται στον επιπολιτισμό ατόμων ή ομάδων. Τα κύρια χαρακτηριστικά της θεωρίας του επιπολιτισμού είναι τα ακόλουθα:

¹ Ο αντίστοιχος αγγλικός όρος "acculturation" θεωρήθηκε ότι αποδίδεται πληρέστερα με τον ελληνικό όρο "επιπολιτισμός".

α. απαιτείται επαφή δύο τουλάχιστον αυτόνομων πολιτιστικών ουστημάτων και να επέλθει αλλαγή τουλάχιστον στο ένα από τα δύο, όχι ως απλή μετάβαση αλλά με αντιδράσεις και συγκρούσεις.

β. τρεις τουλάχιστον φάσεις χαρακτηρίζουν την πορεία του: η επαφή των δύο ομάδων που είναι απαραίτητη, η σύγκρουση που είναι πιθανή και η προσαρμογή που είναι σε κάποιο βαθμό αναπόφευκτη.

γ. εξέταση του επιπολιτισμού σε ατομικό και ομαδικό επίπεδο.

δ. οι μετρήσεις να αναφέρονται στα ιστορικά στοιχεία, στους λόγους μετακίνησης, στη διάρκεια της επαφής, στη φύση της σύγκρουσης και τις προσαρμογές που έχουν πετύχει οι ομάδες. Ενώ σε επίπεδο ατόμου, η έρευνα εξετάζει τη θέση του μέσα στην πολιτιστική ομάδα, τις διαπροσωπικές και ενδο-ατομικές συγκρούσεις και κρίσεις που βιώνει και την τελική μορφή προσαρμογής που ακολουθεί.

Για τα δύο αυτά επίπεδα εξέτασης ο Berry (1984), προτείνει ένα μοντέλο των πιθανών τακτικών επιπολιτισμού που σχηματίζεται από τις θεωρητικές απαντήσεις στις δύο βασικές ερωτήσεις που θέτει (βλέπε πίνακα 1).

ΠΙΝΑΚΑΣ 1: Τακτικές προσαρμογής σύμφωνα με τη θεωρία επιπολιτισμού του J. Berry.

Θεωρείται σημαντικό για το άτομο να αποκτήσει εθνική ταυτότητα και χαρακτηριστικά;		ΝΑΙ	ΟΧΙ
Είναι σημαντικό να υπάρχουν σχέσεις μεταξύ των ομάδων;	ΝΑΙ	Εναρμόνιση (Integration)	Αφομοίωση (Assimilation)
	ΟΧΙ	Διαχωρισμός (Separation)	Περιθωριοποίηση (Marginalization)

Οι απαντήσεις στις ερωτήσεις που τίθενται με το μοντέλο Berry, διαγράφουν τις τακτικές προσαρμογής που ακολουθούνται και στα δύο επίπεδα ταυτόχρονα, στο ομαδικό και στο ατομικό, όπως αναφέρεται στα βασικά στοιχεία της θεωρίας του. Στη συνέχεια, περιγράφονται σύντομα οι τακτικές που προκύπτουν ανάλογα με τις απαντήσεις που δίνονται σε κάθε περίπτωση, χωρίς βέβαια να υποστηρίζεται και από τον ίδιο τον Berry ότι τα όρια ανάμεσα στις τακτικές είναι άκαμπτα. Αντίθετα, η περίπτωση εντοπισμού συμπεριφορών μεταξύ τους ασύμβατων είναι πιθανή και συχνά αναμενόμενη που σχετίζονται με ορισμένους παράγοντες, όπως η ηλικία κ.λ.π.

α. Αφομοίωση (assimilation). Ο όρος αναφέρεται στην τάση εξομοίωσης των ατομικών και συλλογικών συμπεριφορών του ατόμου ή της ομάδας προς τον ξένο πολιτισμό, συνεπάγεται δηλαδή απόρριψη της εθνικής του ταυτότητας (σχετικούς ορισμούς δίνουν ο Gordon, 1964, Taft και Robins, 1955).

Σε επίπεδο ομάδων, η αφομοίωση εκφράζεται με τη φράση "Melting pot" όπου ομάδες με διαφορετικά πολιτιστικά χαρακτηριστικά τείνουν να συγχωνευθούν στη δημιουργία μιας νέας κοινωνίας. Η φράση αντιπροσωπεύει μια μακρά ιστορία πολιτικής κρατών και χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι Ηνωμένες Πολιτείες καθώς και η Αυστραλία.

β. Εναρμόνιση (integration). Η ομάδα ή το άτομο διατηρώντας την εθνική του ταυτότητα, γίνεται αναπόσπαστο μέρος της κοινωνίας και συνεργάζεται με την

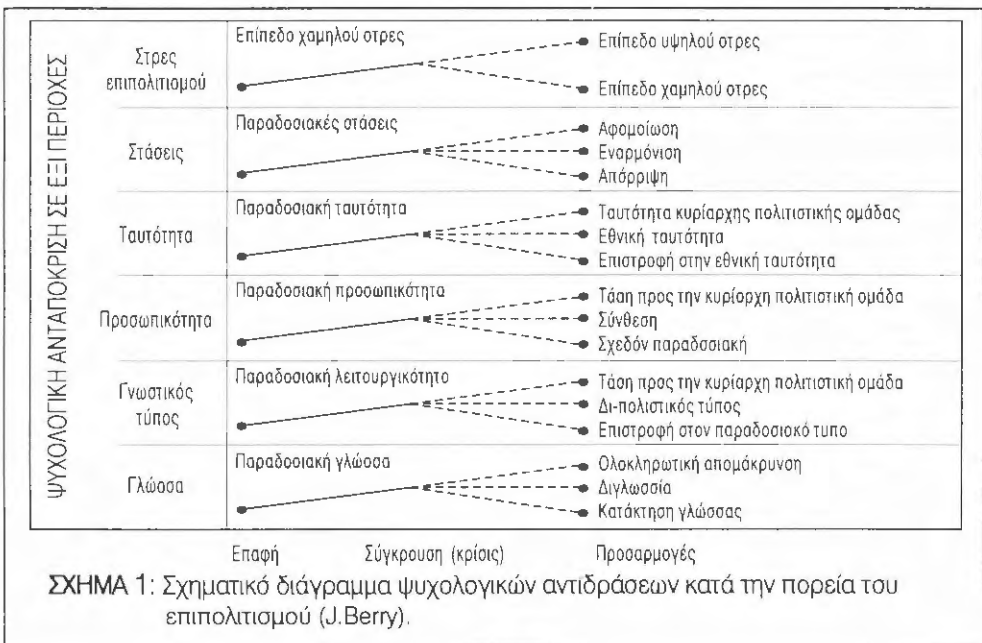
ευρύτερη κοινότητα. Οι χώρες υποδοχής μεταναστών (Η.Π.Α., Αυστραλία, Καναδάς) που μέχρι τη δεκαετία του '70 στήριζαν πολιτική αφομοίωσης, έκαναν στη συνέχεια σημαντική στροφή προς την υιοθέτηση πολυπολιτισμικής πολιτικής μετά από αποφάσεις που λήφθηκαν σε συμφωνία με τον διεθνή οργανισμό Ο.Ο.Σ.Α. Στο χώρο της γλώσσας μάλιστα, η στροφή αυτή σημαίνει την αποδοχή της ως δικαιωματικής ανάγκης επικοινωνίας και όχι ως βασικής προϋπόθεσης. Στην εκπαίδευση, οι διαδικασίες επιταχύνθηκαν προς την κατεύθυνση της πολυπολιτισμικής εκπαίδευσης των μαθητών των μειονοτήτων (SWANN Report 1985 αναφορά στον Watson, 1988, Berry, 1983, ΟΟΣΑ, 1987α, ΟΟΣΑ, 1987β).

Ο τύπος αυτός προσαρμογής εύλογα θεωρείται ως η πιο επιτυχής μορφή επιπολιτισμού, επειδή η σύνθεση των στοιχείων της πολιτιστικής παράδοσης του ατόμου ή της ομάδας που μετακινείται, με αυτά της ευρύτερης ομάδας, οδηγεί το άτομο σε κοινωνική-ψυχολογική ισορροπία.

γ. Διαχωρισμός (separation). Σύμφωνα πάντα με το μοντέλο Berry, όταν δεν υπάρχουν θετικές σχέσεις με την κοινότητα και η στάση αυτή συνοδεύεται από έμμονη διατήρηση της εθνικής ταυτότητας που φέρει το άτομο ή η ομάδα, η τακτική που προκύπτει αναφέρεται ως "διαχωρισμός" από την ευρύτερη ομάδα.

Συχνά παρατηρείται σε χώρες με πολύ διαφορετικά πολιτιστικά στοιχεία (π.χ. σε χώρες της Ανατολής) οι Δυτικοί να διατηρούν σε "κλειστή κοινωνία", μακριά από την κυρίαρχη ομάδα, τα πολιτιστικά τους στοιχεία (θρησκευτικά στοιχεία, έθιμα κλπ.).

δ. Περιθωριοποίηση (marginalization). Η περίπτωση κατά την οποία το άτομο χάνει την πολιτιστική και ψυχολογική επαφή του τόσο με τη δική του παραδοσιακή ομάδα όσο και με την ευρύτερη κοινότητα, χαρακτηρίζεται ως απομόνωση και συνιστά την τακτική της περιθωριοποίησης. Στην περίπτωση των μεταναστών, η τελευταία αυτή τακτική έχει διερευνηθεί ιδιαίτερα και έχει συσχετιστεί με την

εγκληματικότητα (Taylor, 1968) τις ψυχιατρικές διαταραχές (Munoz, 1980), τον αλκοολισμό (Jesor, Young, Tesi, 1970) με γυναικεία κατάθλιψη (Molenaar, 1989). Σε πολλές περιπτώσεις, θα πρέπει να αναφερθεί ότι συμπεριφορές όπως αυτές που περιγράφονται, συναρτώνται με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας, βιωματικές καταστάσεις του ατόμου κλπ (βλέπε σχήμα 1). Δηλαδή, όπως παρατηρεί ο ίδιος ο Berry, τα άτομα που παραυσιάζουν δυσκολίες προσαρμογής στο βαθμό που αναφέρονται πιο πάνω, ενδέχεται να είχαν παρόμοιες δυσκολίες επικοινωνίας με άλλα άτομα ή ομάδες και στη χώρα τους

Στις υπόλοιπες περιπτώσεις πάντως, τα αποτελέσματα ερευνών αναφέρονται σε συνέπειες με διαφορετική ένταση και προβλήματα εξαιτίας της μη-επιτυχούς προσαρμογής. Εξάλλου, οι περιοχές στις οποίες μελετάται ο επιπολιτισμός ομάδων και ατόμων, δέχεται επιδράσεις σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό. Στο σχήμα που προηγήθηκε, ο Berry προβλέπει το βαθμό ψυχολογικής διαφοροποίησης συγκρίνοντας την κατάσταση του ατόμου ή της ομάδας, πριν από την επαφή, κατά την επαφή και μετά την επαφή με μια άλλη πολιτιστική ομάδα

Η γλώσσα είναι ίσως η λιγότερο περίπλοκη περιοχή, αφού είναι πολύ συνηθισμένο το φαινόμενο της γλωσσικής "μετακίνησης" από την πλευρά της υποομάδας. Στην περίπτωση της ομοιοποίησης, η μετακίνηση αυτή είναι ολοκληρωτική. Στην αντίθετη περίπτωση, η υποομάδα παίρνει μέτρα διατήρησης και θεομοθέτησης της γλώσσας ενώ στην ενδιάμεση περίπτωση, ακολουθείται η διγλωσσία.

Οι στάσεις φαίνεται να συσχετίζονται με το βαθμό επαφής και με τη διάθεση για αφομοίωση ή απόρριψη (Berry, 1976β, Παπαστυλιανού, 1992). Στην περιοχή της ταυτότητας καθώς και στις περιοχές του γνωστικού τύπου και του επιπολιτιστικού άγχους, τα ευρήματα ποικίλλουν και συναρτώνται με τις βιωματικές καταστάσεις του ατόμου, την ένταση της κρίσης κλπ.

Συνέπειες μη-επιτυχούς προσαρμογής

Ο Tajfel και άλλοι ερευνητές (1972) παρατήρησαν ότι στο Ισραήλ, (του οποίου το 60% του πληθυσμού αποτελείται από μετανάστες Μεσοανατολικής ή Βορειοαφρικανικής καταγωγής), οι προσπάθειες των αρχών για προώθηση κοινωνικής, οικονομικής και ψυχολογικής προσαρμογής δεν απέσβησαν τις πολιτισμικές και κοινωνικο-οικονομικές διαφορές των δύο ομάδων με διαφορετική καταγωγή. Τα αποτελέσματα αυτά παρατηρήθηκαν και πρόσφατα (Zenner, 1987), μετά από τις μετακινήσεις Εβραίων της Σοβιετικής Ένωσης τους οποίους οι Εβραίοι των Ηνωμένων Πολιτειών αντιμετωπίζουν υιοσιμητικά ή αρνητικά.

Στην Ελλάδα, πρόσφατη έρευνα της Παπαστυλιανού (1992) σε μαθητές-παιδιά παλιννοστούντων από αγγλόφωνες χώρες, έδειξε ότι μετά από πέντε χρόνια παραμονής στην Ελλάδα εξακολουθούσαν να έχουν τις ίδιες σχεδόν αρνητικές στάσεις που είχαν αρχικά.

Η μη-κανοποιητική οργάνωση των σχολείων Παλιννοστούντων από το Υπουργείο Γαϊδείας, σε συνάρτηση με τη σύγχυση στην ταυτότητα, τη διγλωσσία, το επιπολιτιστικό άγχος και την ισχυρή επίδραση των συνομιλήκων σε ένα "κλειστό" προς την κοινότητα σχολείο, φάνηκε να είναι οι λόγοι για τη μη επιτυχή προ-

σαρμολή που σύμφωνα με το μοντέλο Berry συνιστούν "περιθωριοποίηση". Η ερμηνεία αυτή στηρίζεται στην παρατηρούμενη παρατεταμένη κρίση αμφιταλάντευσης των μαθητών για το πού ανήκουν τελικά, η οποία θα μπορούσε να ξεπεραστεί αν υπήρχε υποστήριξη της ευρύτερης κοινότητας, αν το σχολείο ικανοποιούσε τις προσδοκίες των μαθητών και αν η οικογένεια ήταν περισσότερο αποφασισμένη να αντιμετωπίσει τις δυσκολίες της μετακίνησης. Συνεπώς, η περιθωριοποίηση που αναφέρεται ως μορφή προσαρμογής στην περίπτωση αυτή, δεν συνιστά επιλογή των μαθητών αλλά συνέπεια μη υποστηρικτικών θεσμών που ωθούν προς την κατεύθυνση αυτή, ενώ θα μπορούσε να αποφευχθεί σε περίπτωση καλύτερα οργανωμένης υποδοχής των παλιννοστώντων. Στην ίδια έρευνα παρατηρήθηκε ανεπιτυχής κοινωνική δραστηριοποίηση, αρνητικές στάσεις προς το κράτος και αρνητικές στερεότυπες αντιλήψεις προς τους Έλληνες. Τα υψηλότερα επιστημονικά - κοινωνικά και πολιτιστικά επιτεύγματα των χωρών υποδοχής των μαθητών από αγγλόφωνες χώρες, συνιστούν βασική διαφορά σε σχέση με τις χώρες προέλευσης των Ποντίων και Βορειοηπειρωτών, παρόλα αυτά όμως η πολιτιστική σύγκρουση παραμένει κοινό στοιχείο που πρέπει να ξεπεραστεί σε κάθε περίπτωση μετανάστευσης. Η ευθύνη δε της Ελλάδας στην οργάνωση της υποδοχής των ατόμων αυτών προκύπτει σημαντική, αφού η επίσημη πολιτική μιας χώρας είναι αυτή που επιβάλλει τις ανάλογες συμπεριφορές τόσο των πολιτών όσο και της δημόσιας Εξουσίας. Στην Ελλάδα, η έκθεση Ευρυγένη στην Ε.Ο.Κ. το 1985 σχετικά με το ρατσισμό στην Ελλάδα, δεν ανέφερε παρόμοια στοιχεία.

Μέσα από τη σχετικά σύντομη αναφορά τόσο στη θεωρία όσο και στις πιθανές συνέπειες ανεπιτυχούς προσαρμογής των υπό εξέταση ομάδων, προβάλλει άμεσα η ανάγκη γεφύρωσης της επικοινωνίας της ευρύτερης κοινότητας με τους ομογενείς Ποντίους και Βορειοηπειρώτες (των οποίων τα χαρακτηριστικά θρησκεία-γλώσσα είναι κοινά) στο χώρο της εκπαίδευσης, της εργασίας, των κοινωνικών επαφών και της σχέσης με το κράτος.

Σκοπός της έρευνας

Το κύριο ενδιαφέρον της έρευνας στρέφεται γύρω από τα εξής ερωτήματα: Ποια είναι η ψυχολογική προσαρμογή των Ποντίων και των Βορ/τών στην Ελλάδα και ποιες οι διαφορές ανάμεσα στις ομάδες αυτές ως προς τις ψυχολογικές ιδιότητες. Πώς επιδρά η τακτική προσαρμογής των παλιννοστώντων, σύμφωνα με το μοντέλο επιπολιτισμού του Berry, δηλαδή αν και πόσο διαφέρουν στις ψυχολογικές ιδιότητες αυτοί που επιλέγουν την τακτική της εναρμόνισης, από αυτούς που επιλέγουν την τακτική της αφομοίωσης.

Οι διαφορετικές συνθήκες ζωής, πάντως, στις χώρες στις οποίες ζούσαν οι Πόντιοι (πρώην Σοβιετική Ένωση) και Βορειοηπειρώτες (Αλβανία) οδήγησε τελικά στην εξέταση των διαφορετικών τακτικών προσαρμογής σε σχέση με την προέλευση.

Πώς επιδρά ο χρόνος παραμονής στην Ελλάδα, δηλαδή ποιες διαφορές υπάρχουν ανάμεσα σε όσους βρίσκονται στην Ελλάδα λιγότερο από ένα χρόνο και σε αυτούς που βρίσκονται περισσότερο από ένα χρόνο. Εδώ θα πρέπει να σημειωθεί μια ιδιαιτερότητα του δείγματος: οι περισσότεροι από όσους βρίσκονται στην Ελλάδα λιγότερο από ένα χρόνο είναι Βορ/τες, ενώ οι περισσότεροι από όσους

βρίσκονται στην Ελλάδα περισσότερο από ένα χρόνο είναι Πόντιοι. Για το λόγο αυτό διατηρούμε κάποιες επιφυλάξεις για τη γενίκευση των ευρημάτων που αφορούν στη μεταβλητή αυτή.

Ποια είναι η επίδραση της ηλικίας, δηλαδή σε ποιες ψυχολογικές ιδιότητες διαφέρουν όσοι είναι μικρότεροι από 18 χρονών (μαθητές), απ' όσους είναι άνω των 18 χρονών (ενήλικοι). Η ηλικία των ατόμων της κάθε ομάδας διερευνάται σε σχέση με την τακτική προσαρμογής. Για τους μαθητές, η προσαρμογή στο σχολείο, αντικαθιστά την τακτική προσαρμογής που εξετάζεται για τους ενήλικους, επειδή η προσαρμογή στο σχολείο καθορίζει την αυτοαντίληψη και την γενικότερη προσαρμοστική διάθεση των μαθητών. Το σχολείο αποτελεί τον κυρίως κοινωνικό χώρο στον οποίο θα εκδιπλώσουν τις προσδοκίες τους, ενώ οι δυνατότητες που προσφέρει για την εκπλήρωσή τους θα καθορίσει και την προσαρμοστική τους στάση.

Η επίδραση του φύλου έχει συχνά υποστηριχθεί ότι συνιστά σημαντικό παράγοντα στη διαφορετική προσαρμοστική πορεία των ατόμων που μεταναστεύουν λόγω των διαφορετικών κοινωνικών απαιτήσεων προς τους άντρες και τις γυναίκες αλλά και λόγω των βιολογικών στοιχείων που επιβάλλουν διαφορετικές αντιδράσεις και συμπεριφορές αντίστοιχα. Διερευνάται λοιπόν η περίπτωση διαφοροποίησης αντρών και γυναικών στην επιλογή τακτικής προσαρμογής.

Επιχειρείται ειδική σύγκριση σε ορισμένες ερωτήσεις ανάμεσα σε μαθητές Ελληνες, Πόντιους, Βορ/τες και παλιννοστούντες από αγγλόφωνες χώρες (Καναδά, Η.Π.Α., Αυστραλία). Τα δεδομένα για τους Ελληνες και τους αγγλόφωνους μαθητές προέρχονται από τη μελέτη της Παπαστυλιανού (1992).

ΔΙΕΞΑΓΩΓΗ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Το Ερωτηματολόγιο

Οι διαφορετικές σκοπιές από τις οποίες εξετάζεται το θέμα της προσαρμογής των ενηλίκων και των παιδιών των ομογενών Ποντίων και Βορειοηπειρωτών επέβαλε τη διαφορετική προσέγγιση ως προς την ηλικία.

Το ερωτηματολόγιο για τους ενήλικες (19 χρονών και άνω) κατασκευάστηκε ειδικά για την έρευνα και περιελάμβανε ερωτήσεις που οχημάτιζαν τις ακόλουθες κατηγορίες (βλ. Παράρτημα):

Δημογραφικά στοιχεία που αφορούν στην Ελλάδα σε σχέση με τη χώρα προέλευσης. Η ταυτότητα των ατόμων διερευνάται σε άλλη ενότητα ερωτήσεων όπως "Πόσο αισθάνεσαι Έλληνας" που αξιολογείται σε κλίμακα πέντε βαθμίδων με το 5 προς την κατεύθυνση του "Πάρα πολύ" και το 1 προς την κατεύθυνση του "Καθόλου".

Η αυτοαντίληψη των ατόμων μετρήθηκε με δύο τρόπους. Πρώτον, με ερωτήσεις που έδειχναν τη διάθεση τους να αγωνιστούν για την επιβίωση και προσαρμογή τους. Οι ερωτήσεις αυτές αξιολογήθηκαν επίσης με την ίδια κλίμακα των πέντε βαθμίδων, όπου το "πάρα πολύ" έπαιρνε τον αριθμό 1 ενώ το "καθόλου" έπαιρνε τον αριθμό 5. Για παράδειγμα, η ερώτηση: "Αισθάνομαι χαμένος εδώ στην Ελλάδα" αξιολογήθηκε ως εξής: Καθόλου (5), Λίγο (4), Μέτρια (3), Πολύ (2), Πάρα πολύ (1). Η τεχνική "Ποιος είμαι", χρησιμοποιήθηκε επίσης για την αυτοαναφορά / αυτοαντίληψη σε σχέση με τις πολιτιστικές αξίες του Ατομισμού και της Συλλογικότητας. Οι έννοιες αυτές αφορούν τις αξίες που διακρίνουν τον πολιτισμό μιας χώρας και προδιαγράφουν τις σχέσεις των ατόμων. Οι δέκα προτάσεις που ζητήθηκαν από τα άτομα που πήραν μέρος στην έρευνα να γράψουν, και που απαντούσαν στην ερώτηση "Ποιος είμαι;" κωδικοποιήθηκαν σε εκατοστιαία ποσοστά ανάλογα με την κατηγορία στην οποία ανήκαν. Η κατηγοριοποίηση των απαντήσεων γίνεται βάσει ενός σταθερού καταλόγου που έχουν επεξεργαστεί ξένοι ερευνητές (Triandis, 1989) και που έχει ως εξής:

Οι προτάσεις που αναφέρονται σε εκπαίδευση, επάγγελμα, θρησκεία, οικογένεια, φύλο, τόπο, πολιτική, εθνικότητα, ηλικία, ομάδα/λέσχη χαρακτηρίζονται ως προτάσεις συλλογικότητας ενώ όλες οι υπόλοιπες κατηγοριοποιούνται ως προτάσεις ατομισμού.

Οι οικογενειακές αξίες που λήφθηκαν από το σχετικό ερωτηματολόγιο οικογενειακών αξιών του Γεώργα (1986) αναφέρονται στους παραδοσιακούς ιεραρχικούς ρόλους των γονέων μέσα στην οικογένεια. Η αξιολόγηση των οικογενειακών αξιών έγινε επίσης σε κλίμακα 5 βαθμίδων όπου το 5 σήμαινε "Διαφωνώ", το 4 σήμαινε "Μάλλον διαφωνώ", το 3 σήμαινε "Δεν ξέρω", το 2 σήμαινε "Μάλλον συμφωνώ" και το 1 σήμαινε "συμφωνώ".

Η γνώση της Ελληνικής, η αναλογία χρήσης της και η σημασία χρήσης της Ρωσικής/Αλβανικής ή Ελληνικής γλώσσας (αντίστοιχα για τους Πόντιους και τους Βορειοηπειρωτές), αποτέλεσαν μια άλλη ενότητα ερωτήσεων. Η γνώση της Ελληνικής γλώσσας εξετάζεται σε σχέση με το πόσο καλά ξέρουν να διαβάζουν, να καταλαβαίνουν, να γράφουν και να μιλούν τα Ελληνικά και η αξιολόγηση γίνεται σε

κλίμακα πέντε βαθμίδων όπου το 5 σημαίνει "Πολύ καλά", το 4 σημαίνει "Καλά", το 3 σημαίνει "Μέτρια", το 2 σημαίνει "Λίγο" και το 1 σημαίνει "Καθόλου". Παράδειγμα: "Πόσο καλά ξέρεις να διαβάζεις τα Ελληνικά; Παρά πολύ... Πολύ... Μέτρια... Λίγο... Καθόλου..."

Ζητείται επίσης η αναλογία χρήσης της γλώσσας (Ελληνικής - Ρωσικής/Αλβανικής) σε εκατοστιαία ποσοστά, στη χώρα που ζούσαν πριν (100% Ελληνικά-0% Αλβανικά, 75% Ελληνικά-25% Αλβανικά, 50% Ελληνικά- 50% Αλβανικά, 25% Ελληνικά-75% Αλβανικά, 0% Ελληνικά-100% Αλβανικά).

Μια άλλη ερώτηση διερευνούσε τη σημασία χρήσης της μίας ή της άλλης γλώσσας στην Ελλάδα και διατυπώθηκε ως εξής: "Πόση σημασία έχει για σένα να ξέρεις τα Ελληνικά : Πάρα πολύ... Πολύ.... Μέτρια.... Λίγο.... Καθόλου..... Εξήγησε γιατί...". Η αξιολόγηση και στην περίπτωση αυτή έγινε σε κλίμακα πέντε βαθμίδων όπου το 5 ήταν προς την κατεύθυνση του "Πάρα πολύ" και το 1 προς την κατεύθυνση του "Καθόλου".

Στερεότυπες αντιλήψεις για τους Έλληνες και στάσεις προς το κράτος. Οι στερεότυπες αντιλήψεις αναφέρονταν στην αξιολόγηση επιπέδων, όπως: "τίμιοι", "εργατικοί", "σε δέχονται εύκολα" κλπ. με τα οποία αξιολογούνταν οι Έλληνες και οι άνθρωποι της χώρας που ζούσαν πριν. Σε κλίμακα των πέντε βαθμίδων, ο αριθμός 5 ήταν προς την κατεύθυνση του "παρά πολύ" ενώ ο αριθμός 1 ήταν προς την κατεύθυνση του "καθόλου".

Οι στάσεις προς το κράτος εξέταζαν τα ζητήματα της παροχής βοήθειας από το κράτος προς τους νέους, στη μόρφωση, στην εργασία και στη διασκέδαση. Η αξιολόγηση και στην περίπτωση αυτή έγινε σε κλίμακα των πέντε βαθμίδων όπως και παραπάνω με το 5 προς την κατεύθυνση του "πάρα πολύ" και το 1 προς την κατεύθυνση του "καθόλου".

Οι συνθήκες ζωής στη χώρα που ζούσαν και στην Ελλάδα, συγκρίνονται σε ερωτήσεις του τύπου "Πόση ασφάλεια νιώθεις όταν κυκλοφορείς στην Ελλάδα σε σχέση με τη χώρα που ζούσες πριν;". Η αξιολόγηση γίνεται σε κλίμακα των 5 βαθμίδων όπου το 5 σημαίνει "Πάρα πολύ" και το 1 σημαίνει "Καθόλου".

Η επαφή με τον κοινωνικό περίγυρο κατά τον ελεύθερο χρόνο διερευνήθηκε με ερωτήσεις που αφορούσαν τις δραστηριότητες τους κατά τον ελεύθερο χρόνο, όπως π.χ. "Πόσο συχνά διαβάζεις εφημερίδες και περιοδικά;" με κλίμακα αξιολόγησης των πέντε βαθμίδων όπως και παραπάνω.

Το ερωτηματολόγιο για τους μαθητές περιελάμβανε επιπλέον ερωτήσεις που αφορούσαν την προσαρμογή τους στο σχολείο και τις προσδοκίες τους για το μέλλον. όπως "Πιστεύεις ότι έχεις πιθανότητες επιτυχίας στην Ανώτατη Εκπαίδευση στην Ελλάδα; Ναι.... Οχι..... Δεν ξέρω.....". Στο ερωτηματολόγιο των μαθητών δεν περιλαμβάνονταν ορισμένες ερωτήσεις που αφορούσαν τους ενήλικους.

Το ερωτηματολόγιο των ενηλίκων καθώς και των μαθητών μεταφράστηκε αντίστοιχα στα ρωσικά και στα αλβανικά κατά τον τρόπο που επιβάλλει η διαπολιτιστική μεθοδολογία έρευνας (back translation): Το ελληνικό ερωτηματολόγιο δόθηκε σε δύο διαφορετικά άτομα (πτυχιούχους της ρωσικής και ελληνικής Λογοτεχνίας) οι οποίοι αφού το μετέφρασαν κατ'ιδίαν, στη συνέχεια διασταύρωσαν τις μεταφράσεις και αντέστρεψαν το κείμενο στα ελληνικά μέχρι την εννοιολογική ταύπισή του με το αρχικό ερωτηματολόγιο. Το ίδιο έγινε και με τη μετάφραση στα Αλβανικά από δύο άτομα πτυχιούχους του πανεπιστημίου των Τιρράνων.

Δείγμα

Το δείγμα της έρευνας αποτέλεσαν 619 άτομα από τους οποίους 45,9% ήταν Πόντιοι (115 άνδρες και 220 γυναίκες) και 43,8% Βορ/τες (214 άνδρες και 56 γυναίκες). Ως προς την ηλικία, 47,6% ήταν μέχρι 18 χρονών, μαθητές, και 52,1% ήταν άνω των 18 χρονών, ενήλικες (βλέπε πίνακα 2).

ΠΙΝΑΚΑΣ 2: Κατανομή του δείγματος ως προς την προέλευση, την ηλικία και το φύλο

	ΠΟΝΤΙΟΙ		ΒΟΡΕΙΟΗΠΕΙΡΩΤΕΣ		ΣΥΝΟΛΟ
	ΑΝΔΡΕΣ	ΓΥΝΑΙΚΕΣ	ΑΝΔΡΕΣ	ΓΥΝΑΙΚΕΣ	
ΜΑΘΗΤΕΣ	79	74	112	27	292
ΕΝΗΛΙΚΕΣ	36	146	102	29	313
ΣΥΝΟΛΟ	115	220	214	56	605
ΛΕΙΠΟΥΝ					14

Το δείγμα των Ποντίων ενηλίκων ηλικίας 19 χρονών και άνω, επιλέχθηκε από τα επιμορφωτικά τμήματα των Νομαρχιακών Επιτροπών Λαϊκής Επιμόρφωσης (ΝΕΛΕ) στις περιοχές Αττικής, Βόρειας Ελλάδας, Στερεάς Ελλάδας, Δυτικής Θράκης. Τα ελληνικά και μεταφρασμένα στα ρωϊκά ερωτηματολόγια, εστάλησαν με οδηγίες προς τις ΝΕΛΕ των περιοχών αυτών και οι κοινωνικοί λειτουργοί και εκπαιδευτές ανέλαβαν να βοηθήσουν με επεξηγήσεις τους εκπαιδευόμενους να συμπληρώσουν μόνοι τους το ερωτηματολόγιο. Τα άτομα που πήραν μέρος στην έρευνα είχαν την δυνατότητα επιλογής του ερωτηματολογίου στη γλώσσα που μπορούσαν καλύτερα να χειριστούν. Το δείγμα αριθμούσε 191 άτομα, άνδρες και γυναίκες.

Το δείγμα των Βορειοηπειρωτών ενηλίκων λήφθηκε στις ενώσεις / συλλόγους Βορειοηπειρωτών στην Αθήνα, όπου συγκεντρώνονται για προσωπικές τους υποθέσεις ή για επικοινωνία μετεξύ τους. Τα ερωτηματολόγια δόθηκαν από φοιτητές του Τομέα Ψυχολογίας του Φ.Π.Ψ. Αθηνών, οι οποίοι εκπαιδεύτηκαν πριν για τις μεθόδους λήψης της συνέντευξης καθώς και για τις ιδιαιτερότητες -λόγω των γνωστών συνθηκών- του δείγματος. Ένα μέρος του δείγματος λήφθηκε στο Τμήμα Επιμόρφωσης του Ε.Ι.Υ.Α.Π.Ο.Ε. στα Ιωάννινα, κατά τη διάρκεια των επιμορφωτικών μαθημάτων. Τα άτομα είχαν και σ' αυτή την περίπτωση τη δυνατότητα επιλογής του ερωτηματολογίου στη γλώσσα που μπορούσαν να χειριστούν καλύτερα. Το δείγμα αποτελέσαν 131 άνδρες και γυναίκες Βορειοηπειρώτες/-ισσες.

Το δείγμα των Ποντίων μαθητών λήφθηκε από τα σχολεία της περιοχής Αχαρνών στα οποία φοιτούν οι μαθητές. Η ομάδα φοιτητών που αναφέρθηκε πριν, ανέλαβε να βοηθήσει τους μαθητές στην συμπλήρωση του ερωτηματολογίου μέσα

στην τάξη, κατά την ώρα λειτουργίας του σχολείου. Οι μαθητές είχαν επίσης τη δυνατότητα επιλογής ερωτηματολογίου στη γλώσσα που χειρίζονταν καλύτερα. Αξίζει να αναφερθεί ότι υπήρξε δυσκολία εύρεσης μαθητών Λυκείου για να συμμετάσχουν στην έρευνα, γιατί σύμφωνα με τις πληροφορίες γονέων και καθηγητών, εγκαταλείπουν το σχολείο μετά το Γυμνάσιο, για να βρουν δουλειά και να βοηθήσουν οικονομικά την οικογένειά τους, αλλά και γιατί δεν μπορούν να ξεπεράσουν τις δυσκολίες και να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις του σχολείου. Ένας πολύ μικρός αριθμός μαθητών που φοιτούν σε Τεχνικά Λύκεια, συμπεριλαμβάνεται στο δείγμα Ποντίων μαθητών που αριθμεί 155 άτομα.

Το δείγμα των Βορειοηπειρωτών μαθητών λήφθηκε επίσης κατά την ώρα λειτουργίας του σχολείου, στα Γυμνάσια και Λύκεια των χωριών των Ιωαννίνων, Πωγωνιανή, Κόνιτσα, Δελβινάκι. Η πλειοψηφία των μαθητών αυτών ζούν σε οικοτροφεία της Εκκλησιαστικής Μητρόπολης Πωγωνιανής και Κονίτσης. Η ομάδα φοιτητών για την οποία έχει γίνει ήδη λόγος, επισκέφθηκε τα σχολεία των περιοχών αυτών και βοήθησε τους μαθητές στη συμπλήρωση του ερωτηματολογίου, με τη δυνατότητα πάντα της επιλογής, στη γλώσσα που χειρίζονταν καλύτερα. Ο αριθμός Βορειοηπειρωτών μαθητών είναι 140 αγόρια και κορίτσια του Λυκείου και Γυμνασίου.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3: Χρόνος παραμονής στην Ελλάδα των Ποντίων και Βορειοηπειρωτών μαθητών και ενηλίκων

	1-6 ΜΗΝΕΣ	7-12 ΜΗΝΕΣ	13-18 ΜΗΝΕΣ	19-24 ΜΗΝΕΣ	25 + ΜΗΝΕΣ	ΣΥΝΟΛΟ
ΠΟΝΤΙΟΙ						
Μαθητές	24	16	15	21	51	127
Ενήλικες	8	21	97	38	20	184
Β. ΗΠΕΙΡΩΤΕΣ						
Μαθητές	66	46	15	1	2	130
Ενήλικες	30	56	35	3	1	125
ΣΥΝΟΛΟ	128	139	162	63	74	566
ΛΕΙΠΟΥΝ						14

Στον πίνακα 3 παρουσιάζεται η κατανομή του δείγματος ως προς τον χρόνο μόνιμης παραμονής στην Ελλάδα, την προέλευση και την ηλικία. Αρχικά ο χρόνος παραμονής ομαδοποιήθηκε σε διαστήματα ανά έξι μήνες. Ωστόσο, σε πρώτες αναλύσεις με MANOVA βρέθηκε ότι τα διαστήματα αυτά δεν διαφοροποιούσαν καθαρά το δείγμα ως προς τις τακτικές προσαρμογής και τις άλλες εξαρτημένες μεταβλητές. Για αυτό το λόγο συγχωνεύτηκαν σε δύο διαστήματα, "από ένα έως δώδεκα μήνες" και "πάνω από δώδεκα μήνες" παραμονής στην Ελλάδα. Διαπιστώθηκε ότι 25,8% των Ποντίων και 80,9% των Βορ/τών βρίσκονταν στη χώρα μας λιγότερο από ένα χρόνο, ενώ 74,2% των Ποντίων και 19,1% των Βορ/τών βρι-

οκοταν στην Ελλάδα για διάστημα μεγαλύτερο από ένα χρόνο.

Ενα ποσοστό 96,8% των Ποντίων και 55,4% των Βορ/τών ζουν στην Ελλάδα με την οικογένειά τους ή με συγγενείς, ενώ 3,2% των Ποντίων και 44,6% των Βορ/τών ζουν στην Ελλάδα μόνοι τους. Η διαφορά ανάμεσα στο ποσοστό των Ποντίων και των Βορ/τών που ζουν μόνοι τους οφείλεται στο γεγονός ότι ένα μεγάλο μέρος των Βορ/τών μαθητών του δείγματός μας ζούσαν σε οικοτροφεία της Εκκλησίας. Το μορφωτικό επίπεδο των ενηλίκων του δείγματος παρουσιάζεται στον πίνακα 4.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4: Μορφωτικό επίπεδο των ενηλίκων, Ποντίων και Β. Ηπειρωτών.

	0 ΧΡΟΝΩΝ	1-3 ΧΡΟΝΩΝ	4-6 ΧΡΟΝΩΝ	7-9 ΧΡΟΝΩΝ	10-12 ΧΡΟΝΩΝ	13 + ΧΡΟΝΩΝ	ΣΥΝΟΛΟ
ΠΟΝΤΙΟΙ	-	-	5	42	87	55	189
Β. ΗΠΕΙΡΩΤΕΣ	3	1	6	19	68	30	127
ΣΥΝΟΛΟ	3	1	11	61	155	85	316
ΛΕΙΠΟΥΝ	7						

Πρέπει να σημειωθεί ότι στην ανάλυση της επίδρασης του μορφωτικού επιπέδου, οι έξι βαθμίδες της μεταβλητής αυτής συγχωνεύτηκαν τελικά σε τρεις: Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση (Δημοτικό), Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση (Γυμνάσιο-Λύκειο) και Τριτοβάθμια Εκπαίδευση (Ανώτερη-Ανώτατη Σχολή). Διαπιστώνεται ότι στη βαθμίδα Ανώτατης Εκπαίδευσης υπάρχει μεγαλύτερο ποσοστό Ποντίων ενηλίκων (29,1%) απ' ό,τι Βορ/τών (23,6%). Αντίστοιχα, στην κατηγορία της Πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης υπάρχει μεγαλύτερο ποσοστό Βορ/τών ενηλίκων (7,9%), απ' ό,τι Ποντίων (2,6%). Πάντως, τα μεγαλύτερα ποσοστά και για τις δύο ομάδες συγκεντρώνονται στην Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση (68,3% για τους Ποντίους και 68,5% για τους Βορ/τες).

Δείγμα Αγγλόφωνων Μαθητών

Η ψυχολογική προσαρμογή μέσα από την προσαρμογή στο σχολείο και στον ευρύτερο κοινωνικό χώρο, μελετήθηκε από την Παπαστυλιανού (1992) και στα παιδιά Ελλήνων παλιννοστούντων από αγγλόφωνες χώρες. Οι μαθητές του Γυμνασίου και του Λυκείου Παλιννοστούντων Βαρυμπόμης συμπλήρωσαν ένα ανάλογο ερωτηματολόγιο με αυτό που δόθηκε στα παιδιά των Ποντίων και των Βορ/τών. Συνολικά 316 μαθητές συμπλήρωσαν το ερωτηματολόγιο αυτό. Για τους σκοπούς της ίδιας έρευνας (Παπαστυλιανού, 1992) χρησιμοποιήθηκε και ομάδα ελέγχου από 312 μαθητές (γεννή Ελληνόπουλα), των οποίων οι στάσεις και αντι-

λήψεις συγκρίθηκαν με αυτές των παιδιών παλινοστούτων. Τα δεδομένα από τη σύγκριση εκείνη, χρησιμοποιήθηκαν για να συγκριθούν περαιτέρω στην παρούσα μελέτη οι στάσεις των μαθητών, συγκεντρώνοντας έτσι ένα δείγμα τεσσάρων διαφορετικών ομάδων μαθητών (γηγενείς Έλληνες, Πόντιοι, Βορ/τες και αγγλόφωνοι).

Στατιστική Επεξεργασία

Οι αναλύσεις των δεδομένων έγιναν με το στατιστικό πακέτο SPSS/PC+. Οι κύριες στατιστικές μέθοδοι που χρησιμοποιήθηκαν για να υπολογιστεί η επίδραση ανεξάρτητων μεταβλητών (προέλευση, ηλικία, φύλο, τακτική προσαρμογής, χρόνος παραμονής στην Ελλάδα) ήταν η Ανάλυση Διακύμανσης (ANOVA) και η Πολλαπλή Ανάλυση Διακύμανσης (MANOVA). Επίσης, για την ανάλυση κατηγορικών μεταβλητών, χρησιμοποιήθηκε η στατιστική μέθοδος χ^2 .

Επειδή ο αριθμός των ατόμων του δείγματος είναι μεγάλος ($N=619$), για να θεωρηθεί μια διαφορά στατιστικώς σημαντική τέθηκε ως κριτήριο στατιστικής σημαντικότητας ένα επίπεδο τουλάχιστον $p=0,01$. Όπου το επίπεδο στατιστικής σημαντικότητας βρέθηκε μικρότερο του $p=0,01$ (π.χ. $p=0,05$), είχαμε επιφυλάξεις στο να θεωρήσουμε ότι η διαφορά αυτή ήταν πράγματι υπαρκτή και ψυχολογικά ουσιαστική.

ΕΥΡΗΜΑΤΑ

- Τα ευρήματα της έρευνας αναφέρονται στις εξής θεματικές ενότητες:
- Τακτική προσαρμογής που ακολουθούν οι παλιννοστούντες, κατά το μοντέλο Berry.
 - Συνείδηση της ταυτότητας των παλιννοστούντων, δηλαδή: πόσο αισθάνονται Έλληνες, σε ποιο βαθμό θέλουν να διατηρήσουν την ταυτότητα και τη γλώσσα της χώρας που ζούσαν πριν (Αλβανίας / Ρωσίας) και πώς βλέπουν τη ζωή και την προσαρμογή τους στην Ελλάδα. Η εθνική ταυτότητα, στην περίπτωση των μεταναστών αποτελεί την πολιτιστική παράδοση την οποία φέρουν και η βαρύτητα που της προσδίδεται από τα άτομα και τις ομάδες, κατευθύνει σημαντικά την τακτική προσαρμογής που ακολουθείται. Η διερεύνηση της εθνικής ταυτότητας αποτελεί επιμέρους σκοπό της έρευνας.
 - Σε συνάρτηση με την εθνική ταυτότητα, η αυτοαντίληψη διερευνάται για να επιβεβαιώσει τις επιλογές των ατόμων και να φωτίσει τις άμεσα συνδεδεμένες πτυχές της προσωπικότητας, που διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στη γενική αντίδραση και αντιμετώπιση προς τη μετανάστευση.
 - Αξίες των παλιννοστούντων. Οι αξίες, ως το κατευθύνον μέρος των πράξεων των ατόμων, εξετάζονται τόσο σε σχέση με τη δομή της οικογένειας (παραδοσιακοί ρόλοι των γονέων, ρόλοι των παιδιών) όσο και σε σχέση με τις πολιτιστικές αξίες του Ατομισμού και της Συλλογικότητας, που ορίζουν σε κάποιο βαθμό και τις σχέσεις των ατόμων σε μια κοινωνία.
 - Γνώση και χρήση της ελληνικής γλώσσας από τους παλιννοστούντες, καθώς και σημασία που αυτοί αποδίδουν τόσο στην ελληνική γλώσσα, όσο και στη γλώσσα της χώρας προέλευσης. Η γλώσσα αποτελεί το "μέσο μεταφοράς" των στοιχείων της εθνικής ταυτότητας και συνεπώς εξετάζεται προκειμένου να φανεί η σχέση της διατήρησης της (της ελληνικής γλώσσας) με τις δυσκολίες προσαρμογής των ατόμων στον κοινωνικό χώρο και στο χώρο της εργασίας καθώς και με τα ψυχολογικά προβλήματα που ενδεχομένως δημιουργεί η μη-γνώση της.
 - Οι στερεότυπες αντιλήψεις που μεταφέρονται άλλοτε από τις εμπειρίες των προσώπων κύρους (π.χ. γονείς) και άλλοτε από προσωπικές εμπειρίες, αποτελούν δείκτη της γενικότερης αντίληψης που έχουν τα άτομα για τους ανθρώπους μιας άλλης χώρας. Εξετάζονται λοιπόν οι στερεότυπες αντιλήψεις των ατόμων και των δύο ομάδων, τόσο για τους ανθρώπους στην Ελλάδα όσο και για τους ανθρώπους στη χώρα που ζούσαν πριν για να επιβεβαιωθεί και στην περίπτωση αυτή η προσαρμοστική τους τακτική.
 - Πρόνοια του ελληνικού κράτους για τους νέους γενικά και για τους παλιννοστούντες ειδικότερα. Οι στάσεις των Ποντίων και Βορ/τών προς το κράτος εξετάζονται επίσης για να επιβεβαιωθεί η επιλογή τακτικής προσαρμογής, δεδεδμένου ότι το κράτος παίρνει βαρύτητα ανάλογα με τις προσδοκίες που έχουν αλλά και γιατί οι συγκεκριμένες ομάδες ζούσαν σε καθεστώτα όπου το κράτος είχε ιδιαίτερα μεγάλη ευθύνη στην οικονομική και κοινωνική εξέλιξη των ατόμων.

– Συγκριτικά διερευνώνται οι συνθήκες ζωής της χώρας που ζούσαν πριν και της Ελλάδας, δεδομένου ότι αυτές ώθησαν ουσιαστικά τα άτομα και των δύο ομάδων στη μετανάστευση.

– Προσαρμογή των παλιννοσούντων μαθητών στο σχολείο, η οποία αποτελεί δείκτη της προσαρμογής τους στην ελληνική κοινωνία και αντιστοιχεί με την τακτική προσαρμογής των ενηλίκων.

– Ικανοποίηση των παλιννοσούντων από τις δραστηριότητες του ελεύθερου χρόνου τους στην Ελλάδα, σε σχέση με τη χώρα προέλευσης. Οι δραστηριότητες κατά τον ελεύθερο χρόνο αποτελούν ένδειξη προσαρμογής και δείκτη συμμετοχής στον κοινωνικό περίγυρο γι' αυτό εξετάζεται και συγκρίνεται με τις ανάλογες δραστηριότητες στη χώρα που ζούσαν πριν.

Τακτική Προσαρμογής

Στον πίνακα 5 παρουσιάζονται οι τακτικές προσαρμογής, κατά το Μοντέλο Berry, των Ποντίων και των Βορ/τών ενηλίκων. Οι τακτικές προσαρμογής των μαθητών δεν μετρήθηκαν. Επισκόπηση του πίνακα αυτού δείχνει ότι πρώτη σε

ΠΙΝΑΚΑΣ 5: Τακτική προσαρμογής των ενηλίκων. Πόντιων και Βορειοηπειρωτών

ΕΝΑΡΜΟΝΙΣΗ		ΑΦΟΜΟΙΩΣΗ	
ΠΟΝΤΙΟΙ 148	Β. ΗΠΕΙΡΩΤΕΣ 66	ΠΟΝΤΙΟΙ 6	Β. ΗΠΕΙΡΩΤΕΣ 40
ΑΠΟΣΧΙΣΗ		ΠΕΡΙΘΩΡΙΟΠΟΙΗΣΗ	
ΠΟΝΤΙΟΙ 1	Β. ΗΠΕΙΡΩΤΕΣ 4	ΠΟΝΤΙΟΙ 6	Β. ΗΠΕΙΡΩΤΕΣ 5
ΛΕΙΠΟΥΝ	30		

σειρά επιλογή είναι η τακτική της εναρμόνισης (77,5%) και δεύτερη η τακτική της αφομοίωσης (16,7%), ενώ οι άλλες δύο τακτικές δεν έχουν ουσιαστικά επιλεγεί (διαχωρισμός 4,1% και περιθωριοποίηση 1,7%). Δηλαδή, η συντηρητική πλειοψηφία των Ποντίων και Βορ/τών θέλουν να συνδυάσουν τα στοιχεία της ταυτότητας της χώρας που ζούσαν (Αλβανία / πρώην ΕΣΣΔ) με τα πολιτιστικά στοιχεία της ελληνικής ταυτότητας. Το εύρημα αυτό είναι συνεπές με άλλες έρευνες (Berry, 1992, Schmitz, 1992) στις οποίες βρέθηκε ότι η πλειοψηφία των μεταναστών χαρακτηρίζονται από την τακτική προσαρμογής της εναρμόνισης. Ωστόσο, υπάρχει μια τάση, στατιστικώς σημαντική ($\chi^2(3)=52,01, p=0,00001$), οι Βορ/τες να επιλέγουν περισσότερο την τακτική της αφομοίωσης απ' ό,τι οι Πόντιοι.

βοθμό οπ' ό,τι οι Βορ/τες πως "θέλουν νο διοτηρήσουν την ταυτότητα" και "τη γλώσσα" της χώρας που ζούσαν πριν Το κριτήριο Hotellings T^2 δείχνει τη σημαντικότητα των διαφορών ($S=1$, $M=1$, $N=139$ 1/2), $F(4, 281) = 19,05$, $p = 0,00001$). Το κριτήριο Wilks' Λ έδειξε ότι το 78% της διασποράς των τιμών δεν εξηγείται.

Τακτική προσαρμογής: Η ανάλυση της τακτικής προσαρμογής μόνο των Βορ/τών καταλήνει στο συμπέρασμα ότι η εναρμόνιση και η αφομοίωση δεν διαφοροποιούν το δείγμα ως προς την εθνική ταυτότητα.

Χρόνος παραμονής: Ο χρόνος παραμονής δεν διαφοροποιεί τη συνείδηση της εθνικής ταυτότητας των παλιννοστούντων.

Ηλικία: Οι μαθητές δεν διαφέρουν από τους ενήλικες ως προς τη συνείδηση της εθνικής ταυτότητας.

Φύλο: Οι άνδρες τείνουν να δηλώνουν σε μεγαλύτερο βαθμό από τις γυναίκες ότι "αισθάνονται Έλληνες" ($M_A=2,18$, $M_F= 2,71$, $F(1) = 4,28$, $p=0,039$). Επίσης, οι γυναίκες τείνουν να δηλώνουν σε μεγαλύτερο βαθμό από τους άνδρες ότι "θέλουν να διατηρήσουν την ποντιακή/αλβανική ταυτότητα" ($M_A -3,11$, $M_F=2,49$, $F(1)= 4,79$. $p=0,029$).

Αυτοαντίληψη των Ομογενών

Η αυτοαντίληψη των Ποντίων και των Βορ/τών, καθώς και η εκτίμηση για την προσαρμογή τους στην Ελλάδα αξιολογήθηκε με τις παρακάτω ερωτήσεις. "πιστεύω ότι, παρά τις δυσκολίες εξαιτίας της μετακίνησής μου στην Ελλάδα, θα τα καταφέρω", "νοσταλγώ τη χώρα απ' όπου ήλθα", "αισθάνομαι χαμένος/-η στην Ελλάδα", "φοβάμαι ότι δεν θα τα καταφέρω στην Ελλάδα", "θέλω να συμπεριφέρομαι όπως οι Έλληνες για να καταφέρω να επιβιώσω εδώ", "θέλω να κόνω φίλιες με τους υπόλοιπους Έλληνες για να τους γνωρίσω καλύτερα", "πιστεύω ότι διαφέρουμε από τους υπόλοιπους Έλληνες και ό,τι και να γίνει δεν θα αλλάξουμε", "δεν με καταλαβαίνουν οι Έλληνες όταν μιλώ και αυτό αποτελεί σημαντικό πρόβλημα για μένα", "συχνά οκέφτομαι ότι ίσως ήταν λάθος να εγκαταλείψω τη χώρα μου" και "συχνά νιώθω ότι οι άλλοι Έλληνες με αποφεύνουν". Οι παραπάνω ερωτήσεις μετρήθηκαν με μια κλίμακα πέντε βαθμίδων όπου το 1 σημαίνει "πάρα πολύ", το 2 "πολύ", το 3 "μέτρια", το 4 "λίγο" και το 5 "καθόλου".

Για να μελετηθεί η συλλογική / ατομιστική εικόνα του εαυτού, ζητήθηκε από τους ερωτώμενους να γράψουν δέκα προτάσεις που ν' απαντούν στην ανοιχτή ερώτηση "ποιος είμαι:". Οι απαντήσεις που δόθηκαν διακρίθηκαν σε δύο κατηγορίες, ατομιστικές και συλλογικές, σύμφωνα με συγκεκριμένα κριτήρια (Παπαστυλιανού, 1992). Επειδή αρκετοί ερωτώμενοι έγραψαν λιγότερες από δέκα προτάσεις, για την στατιστική ανάλυση υπολογίστηκε το ποσοστό των ατομιστικών και των συλλογικών απαντήσεων καθενός.

Επισκόπηση των μέσων όρων του δείγματος δείχνει ότι οι παλιννοστούντες, γενικά, πιστεύουν από "μέτρια" έως "πολύ" ότι θα τα καταφέρουν στην Ελλάδα ($M=2,31$), ότι θέλουν να γνωρίσουν καλύτερα τους Έλληνες ($M=1,89$), αλλά και ότι νοσταλγούν τη χώρα που ζούσαν ($M=2,75$). Δηλώνουν επίσης ότι αισθάνονται από "λίγο" έως "καθόλου" χαμένοι ($M=4,01$) και φοβούνται μήπως δεν τα καταφέρουν

στην Ελλάδα (M=3,98), και ότι μόνο "λίγο" μετάνιωσαν για τη μετακίνησή τους (M=4,02). Πιστεύουν από "λίγο" έως "μέτρια" ότι δεν διαφέρουν από τους Έλληνες (M=3,22) αλλά έχουν κάποια προβλήματα επικοινωνίας μαζί τους (M=3,20). Εξάλλου οι Έλληνες αποφεύγουν "λίγο" τους Πόντιους και τους Βορ/τες, κατά τη γνώμη των δευτέρων (M=4,11).

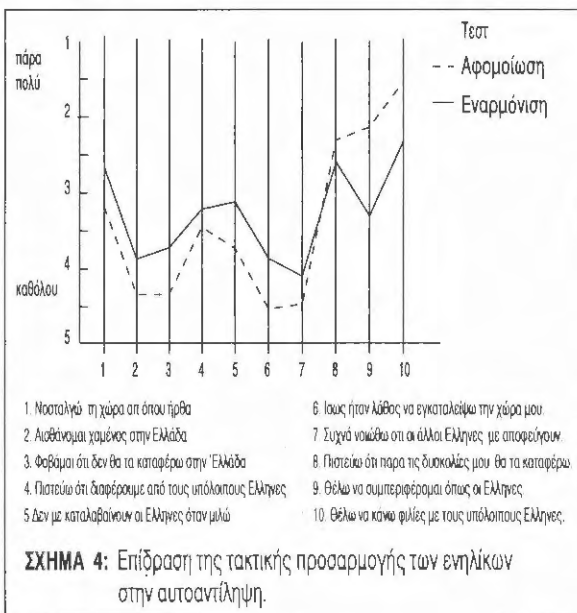
Γενικά, τα ευρήματα αυτά δηλώνουν μια θετική αυτοαντίληψη που συμβάλλει στη γενικότερη προσαρμογή των ομογενών στην Ελλάδα.

Ως προς την εικόνα του εαυτού, οι παλινοστούντες έδωσαν περισσότερες ατομιστικές (M= 62,7%) από ότι ουλλογικές (37,3%) προτάσεις.

Προέλευση: Η μέθοδος της Πολλαπλής Ανάλυσης Διακύμανσης έδειξε ότι οι Βορ/τες, γενικά, έχουν θετικότερη εικόνα για τον εαυτό τους και για την προσαρμογή τους στην Ελλάδα, απ' ό,τι έχουν οι Πόντιοι (βλ. Σχήμα 3). Δηλαδή οι Βορ/τες δηλώνουν σε μεγαλύτερο βαθμό ότι "θέλουν να συμπεριφέρονται όπως οι Έλληνες για να τα καταφέρουν να επιβιώσουν στην Ελλάδα" και ότι "θέλουν να κάνουν φιλίες με τους υπόλοιπους Έλληνες για να τους γνωρίσουν καλύτερα". Αντίθετα, οι Πόντιοι δηλώνουν σε μεγαλύτερο βαθμό ότι "αισθάνονται χαμένοι στην Ελλάδα", ότι "φοβούνται πως δεν θα τα καταφέρουν στην Ελλάδα" και ότι "δεν τους καταλαβαίνουν οι Έλληνες όταν μιλούν και αυτό αποτελεί σημαντικό πρόβλημα για εκείνους". Το κριτήριο Hotellings T² δείχνει τη σημαντικότητα των διαφορών (S=1, M=4, N=134), F(10, 270)=16,21, p=0,00001. Το κριτήριο Wilks' Λ έδειξε ότι το 62% της διασποράς των τιμών δεν εξηγείται.

ΣΧΗΜΑ 3: Διαφορές ανάμεσα στους Πόντιούς και τους Βορειοηπειρώτες όσον αφορά την αυτοαντίληψη.

ΣΧΗΜΑ 4: Επίδραση της τακτικής προσαρμογής των ενηλίκων στην αυτοαντίληψη.

Τακτική προσαρμογής: Γενικά, οι ενήλικοι οι οποίοι προσαρμόζονται με την τακτική της αφομοίωσης έχουν θετικότερη εικόνα για τον εαυτό τους και για την προσαρμογή τους στην Ελλάδα, απ' ό,τι έχουν αυτοί που επιλέγουν την τακτική της εναρμόνισης (βλ. Σχήμα 4). Δηλαδή, όσοι επιλέγουν την τακτική της αφομοίωσης δηλώνουν σε μεγαλύτερο βαθμό ότι "παρά τις δυσκολίες τους στην Ελλάδα θα τα καταφέρουν", και ότι "θέλουν να συμπεριφέρονται όπως οι Έλληνες για να καταφέρουν να επιβιώσουν στην Ελλάδα". Αντίθετα, όσοι επιλέγουν την τακτική της εναρμόνισης δηλώνουν σε μεγαλύτερο βαθμό ότι "νοσταλούν τη χώρα που ζούσαν πριν", ότι "αισθάνονται χαμένοι στην Ελλάδα" και ότι "φοβούνται πως δεν θα τα καταφέρουν στην Ελλάδα". Το κριτήριο Hotellings T² δείχνει τη σημαντικότητα των διαφορών (S=1, M=4, N=115), F(10, 232)=4,44, p=0,0001. Το κριτήριο Wilks' Λ έδειξε ότι το 84% της διασποράς των τιμών δεν εξηγείται. Η ανάλυση της τακτικής προσαρμογής μόνο των ενηλίκων Βορ/τών επιβεβαιώνει τα ευρήματα αυτά. Πρέπει να σημειωθεί ότι εδώ υπάρχουν δύο ενδεχόμενες ερμηνείες για τη συσχέτιση της θετικής αυτοαντίληψης με την τακτική της αφομοίωσης. Μια ερμηνεία είναι ότι αυτοί που προσαρμόζονται με την τακτική της αφομοίωσης τείνουν να αγνοούν ή να παραβλέπουν τις πραγματικές δυσκολίες, υπερεκτιμώντας τις δυνατότητές τους, όπως φαίνεται από την υπερβολικά θετική τους αυτοαντίληψη. Μια δεύτερη ενδεχόμενη ερμηνεία είναι ότι ο αποφασισμένος να ενσωματωθεί στην ελληνική κοινωνία, "ρίχνοντας πίσω μαύρη πέτρα", πρέπει επίσης να έχει περισσότερη εμπιστοσύνη στον εαυτό του και στις δυνάμεις του.

Χρόνος παραμονής: Υπάρχει μια τάση, όσοι βρίσκονται λιγότερο από ένα χρόνο στην Ελλάδα να έχουν μάλλον θετικότερη εικόνα για τον εαυτό τους και για την προσαρμογή τους, απ' ό,τι έχουν όσοι βρίσκονται περισσότερο από ένα χρόνο στην Ελλάδα. Ωστόσο, οι διαφορές αυτές δεν παρατηρούνται σε όλες τις ερωτήσεις και δεν είναι τόσο ισχυρές (βλ. Σχήμα 5). Δηλαδή, όσοι βρίσκονται μέχρι ένα χρόνο στην Ελλάδα δηλώνουν σε μεγαλύτερο βαθμό ότι "θέλουν να συμπεριφέρονται όπως οι Έλληνες για να τα καταφέρουν" και ότι "θέλουν να κάνουν φίλους με τους υπόλοιπους Έλληνες για να τους γνωρίσουν καλύτερα". Αντίθετα, όσοι βρίσκονται πάνω από ένα χρόνο στην Ελλάδα δηλώνουν σε μεγαλύτερο βαθμό ότι "αισθάνονται χαμένοι" και ότι "φοβούνται πως δεν θα τα καταφέρουν". Το κριτήριο Hotellings T² δείχνει τη σημαντικότητα των διαφορών (S=1, M=4, N=130), F(10,

262) = 5,03, $p=0,0001$. Το κριτήριο Wilks' Λ έδειξε ότι το 84% της διασποράς των τιμών δεν εξηγείται.

Ηλικία: Οι μαθητές ($M=3,24$), γενικά, και οι Βορ/τες ενήλικες ($M= 3,41$) τείνουν να πιστεύουν περισσότερο από τους Πόντιους ενήλικες ($M=2,34$) ότι "υπάρχουν ευκαιρίες δουλειάς στην Ελλάδα" ($F(1)=25,22$, $p=0,0001$). Πρέπει να σημειωθεί ότι, αντίθετα με το αναμενόμενο, οι μαθητές δεν διαφέρουν από τους ενηλίκους ως προς τις ατομιστικές - συλλογικές προτάσεις για τον εαυτό.

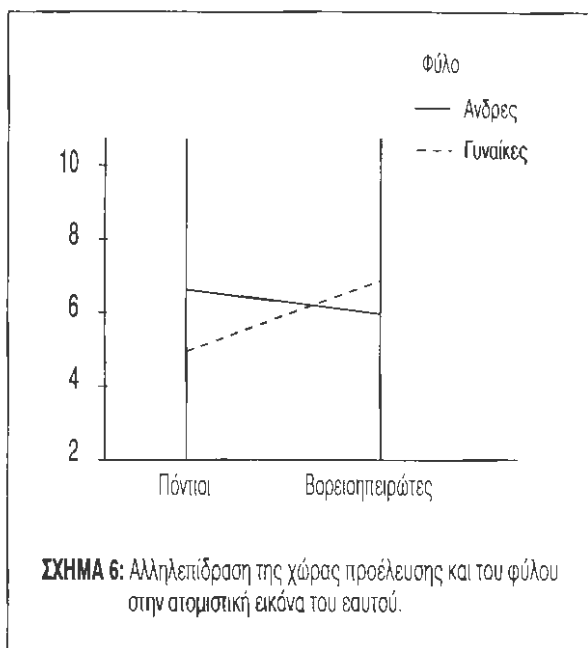
Φύλο: Οι άνδρες δηλώνουν σε μεγαλύτερο βαθμό από τις γυναίκες ότι "θέλουν να κάνουν φιλίες με τους υπόλοιπους Έλληνες για να τους γνωρίσουν καλύτερα" ($M_A= 4,40$ $M_F=3,84$, $F(1)=6,16$, $p= 0,014$) και ότι "υπάρχουν ευκαιρίες δουλειάς στην Ελλάδα" ($M_A=3,29$, $M_F=2,69$, $F(1)=15,13$, $p= 0,0001$). Οι γυναίκες δηλώνουν σε μεγαλύτερο βαθμό από τους άνδρες ότι "αισθάνονται χαμένες" ($M_A=4,27$, $M_F=3,79$, $F(1)=4,88$, $p=0,028$) και ότι "φοβούνται πως δεν θα τα καταφέρουν στην Ελλάδα" ($M_A=4,42$, $M_F=3,63$, $F(1)= 13,98$, $p=0,0001$).

Ως προς την συλλογική / ατομιστική εικόνα του εαυτού, διαπιστώθηκε αλληλεπίδραση ανάμεσα στο φύλο και την προέλευση (βλ. Σχήμα 6). Δηλαδή, οι προτάσεις των ανδρών, Ποντίων (67,8%) και Βορειο/τών (65,6%), καθώς και των γυναικών Βορ/τισσών (71%) δεν διαφέρουν ουσιαστικά μεταξύ τους, ενώ οι Πόντιες γυναίκες δίνουν λιγότερες ατομιστικές (54,3%) και, άρα, περισσότερες συλλογικές (45,7%) προτάσεις από τις άλλες τρεις κατηγορίες ($F(1)=8,87$, $p=0,003$).

Τα ευρήματα αυτά θα πρέπει να ερμηνευτούν με βάση τις απαντήσεις στις οικογενειακές αξίες που θα αναφερθούν παρακάτω. Μια πρώτη ερμηνεία θα μπορούσε να είναι ότι η δομή της ποντιακής οικογένειας παραμένει πιο κοντά στη δομή της παραδοσιακής αγροτικής εκτεταμένης οικογένειας, με συλλογικές μορφές οργάνωσης και λειτουργίας.

Οικογενειακές Αξίες

Στην έρευνά μας χρησιμοποιήθηκαν οι αξίες (από το ερωτηματολόγιο του Γεώργα, 1986) που αφορούν στους ιεραρχικούς ρόλους του πατέρα και της μητέρας στην παραδοσιακή εκτεταμένη οικογένεια, όπως, π.χ. "ο πατέρας πρέπει να

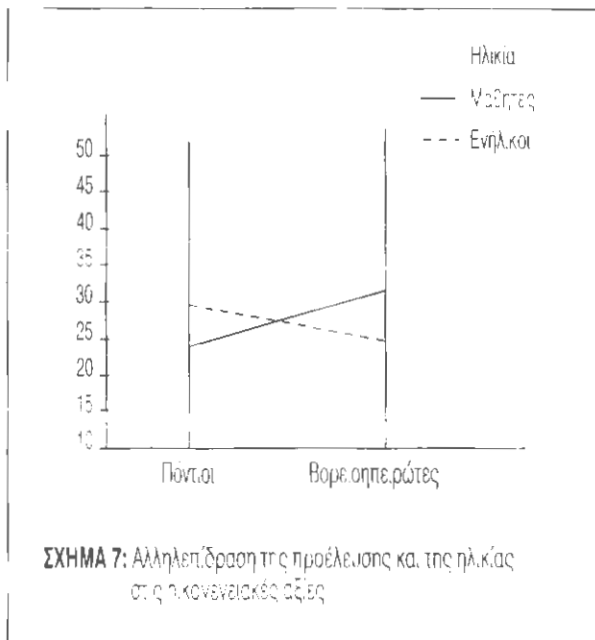
είναι αρχηγός της οικογένειας", "ο πατέρας πρέπει να κουμαντάρει τα χρήματα του σπιτιού", "η μητέρα πρέπει να δέχεται τις αποφάσεις του πατέρα". Κάθε ερώτηση αξιολογήθηκε με μια κλίμακο πέντε βαθμίδων όπου το 1 σημαίνει "συμφωνώ", το 2 "μάλλον συμφωνώ", το 3 "δεν ξέρω", το 4 "μάλλον διαφωνώ" και το 5 "διαφωνώ". Το άθροισμα της βαθμολόγησης στις ένδεκα αξίες δείχνει τη θέση του ατόμου στην κλίμακα αυτή.

Οι μέσοι όροι δείχνουν ότι οι παλινοστούντες εκφράζουν ουδέτερη προς θετική στάση απέναντι στις παραδοσιακές ελληνικές οικογενειακές αξίες (M=26,77).

Προέλευση-ηλικία: Η Ανάλυση Διασποράς έδειξε ότι οι ενήλικοι Πόντιοι τείνουν να διαφωνούν με τις παραδοσιακές αξίες για τον ρόλο του πατέρα περισσότερο απ' ό,τι οι μαθητές Πόντιοι (βλ. Σχήμα 7). Αντίστροφα, οι ενήλικοι Βορ/τες τείνουν να συμφωνούν με τις παραδοσιακές αξίες για τον ρόλο του πατέρα στην οικογένεια περισσότερο από τους μαθητές Βορ/τες ($F(1)=26,99, p=0,0001$).

Τακτική προσαρμογής: Η ανάλυση των Βορ/τών σε σχέση με την επίδραση της τακτικής προσαρμογής δεν έδειξε διαφοροποιήσεις στις οικογενειακές αξίες. Χρόνος παραμονής. Ο χρόνος παραμονής δεν επηρεάζει, όπως αναμενόταν, τη γνώμη για τις οικογενειακές αξίες.

Φύλο: Διαπιστώθηκε ότι οι γυναίκες (M=29,09) τείνουν να διαφωνούν με τις αξίες που αφορούν στον ρόλο του πατέρα περισσότερο απ' ό,τι διαφωνούν οι άνδρες (M=24,94, $F(1)=33,73, p=0,0001$).

ΣΧΗΜΑ 7: Αλληλεπίδραση της προέλευσης και της ηλικίας στις οικογενειακές αξίες

Γλώσσα

Η γλώσσα διερευνήθηκε με τέσσερις ομάδες ερωτήσεων. Η πρώτη ομάδα αναφέρεται στην αναλογία με την οποία οι παλινοστούντες μιλούσαν την ελληνική και την αλβανική / ρωσική γλώσσα πριν έλθουν στην Ελλάδα. Η δεύτερη ομάδα αναφέρεται στη γνώση της ελληνικής γλώσσας (αναγνωστική ικανότητα, κατανόηση, γραφή και ομιλία). Στην τρίτη ομάδα αξιολογήθηκε η σημασία που έχει για τους ομογενείς η ελληνική γλώσσα καθώς και η γλώσσα της χώρας που ζούσαν. Τέλος, στην τέταρτη ομάδα μελετήθηκε η γλώσσα την οποία προτιμούν να χρησιμοποιούν οι Πόντιοι και οι Βορ/τες για την ανάγνωση εντύπων.

Συγκεκριμένα ζητήθηκε από τους ερωτώμενους να αναφέρουν "με ποια αναλογία μιλούσαν την ελληνική γλώσσα και τη γλώσσα της χώρας που ζούσαν πριν έλθουν στην Ελλάδα". Χρησιμοποιήθηκε μια κλίμακα πέντε βαθμίδων, όπου το 1 σημαίνει "0% ελληνικά", το 2 "25% ελληνικά", το 3 "50% ελληνικά", το 4 "75% ελληνικά" και το 5 "100% ελληνικά". Διαπιστώθηκε ότι οι παλινοστούντες, γενικά, χρησιμοποιούσαν την ελληνική γλώσσα με αναλογία περίπου 40:60 σε σχέση με την αλβανική / ρωσική γλώσσα ($M=2,84$).

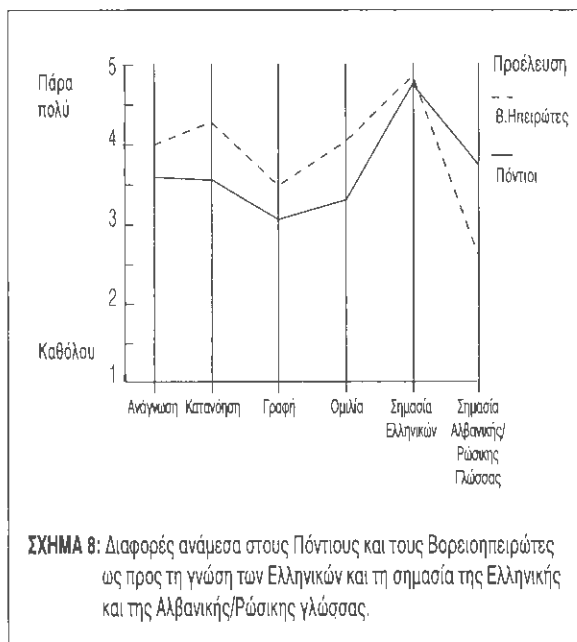
Η γνώση της ελληνικής γλώσσας αξιολογήθηκε με μια σειρά ερωτήσεων που αναφέρονται στην αναγνωστική ικανότητα, την κατανόηση, τη γραφή και την ομιλία των ελληνικών. Οι παράγοντες αυτοί μετρήθηκαν με μια κλίμακα πέντε βαθμίδων, όπου το 1 σημαίνει "καθόλου", το 2 "λίγο", το 3 "μέτρια", το 4 "καλά" και το 5 "πολύ καλά". Οι μέσοι όροι του δείγματος δείχνουν ότι οι παλινοστούντες έχουν "μέτρια" προς "καλή" γνώση των ελληνικών ($M_{ΑΝΑΓΝΩΣΗ}=3,77$, $M_{ΚΑΤΑΝΟΗΣΗ}=3,87$, $M_{ΓΡΑΦΗ}=3,37$, $M_{ΟΜΙΛΙΑ}=3,75$).

Η σημασία της ελληνικής γλώσσας, καθώς και της γλώσσας της χώρας προέλευσης αξιολογήθηκε επίσης με κλίμακα πέντε βαθμίδων, όπου το 1 σημαίνει "καθόλου", το 2 "λίγο", το 3 "μέτρια", το 4 "πολύ" και το 5 "πάρα πολύ" σημαντική. Βρέθηκε ότι οι παλινοστούντες θεωρούν "πολύ" έως "πάρα πολύ" σημαντική την ελληνική γλώσσα ($M=4,73$), ενώ η σημασία που αποδίδουν στην αλβανική / ρωσική γλώσσα είναι "μέτρια" ($M=3,25$).

Ζητήθηκε επίσης από τους ερωτώμενους να αναφέρουν τους λόγους για τους οποίους θεωρούν σημαντική την ελληνική, καθώς και τη ρωσική / αλβανική γλώσσα. Οι απαντήσεις ομαδοποιήθηκαν σε κατηγορίες. Στην ερώτηση "γιατί έχει για σένα σημασία να ξέρεις ελληνικά;" οι κατηγορίες που σχηματίστηκαν ήταν: "είναι μητρική γλώσσα" (29,2%), "γιατί θα ζήσω μόνιμα στην Ελλάδα" (26,4%), "για επικοινωνία με τους Έλληνες" (20,9%), "γιατί θα εργαστώ στην Ελλάδα" (10,1%), "μου αρέσει" (8,8%), "άλλο" (4,6%).

Στην ερώτηση "γιατί έχει σημασία για σένα να χρησιμοποιείς τη γλώσσα της χώρας που ζούσες;", οι απαντήσεις ήταν: "για επικοινωνία με συμπατριώτες" (21,1%), "δεν χρειάζεται" (19,9%), "για γλωσσολογία" (17,1%), "για να μην τη ξεχάσω" (15,2%), "είναι μητρική γλώσσα" (11,2%), "δεν μου αρέσει, την αντιπαθώ" (7,3%), "είναι εύκολο να τη μιλώ" (4,1%), "άλλο" (4,2%).

Στην ερώτηση "σε ποια γλώσσα προτιμάς να διαβάζεις εφημερίδες / περιοδικά στην Ελλάδα", το 52,7% του δείγματος απάντησαν ότι προτιμούν

ΣΧΗΜΑ 8: Διαφορές ανάμεσα στους Πόντιους και τους Βορειοηπειρώτες ως προς τη γνώση των Ελληνικών και τη σημασία της Ελληνικής και της Αλβανικής/Ρώσικης γλώσσας.

να διαβάζουν έντυπα που είναι γραμμένα είτε στα ελληνικά, είτε στη γλώσσα της χώρας προέλευσης, το 36% προτιμούν να διαβάζουν έντυπα που είναι γραμμένα μόνο στα ελληνικά και το 11,4% προτιμούν να διαβάζουν έντυπα μόνο στη γλώσσα της χώρας προέλευσης.

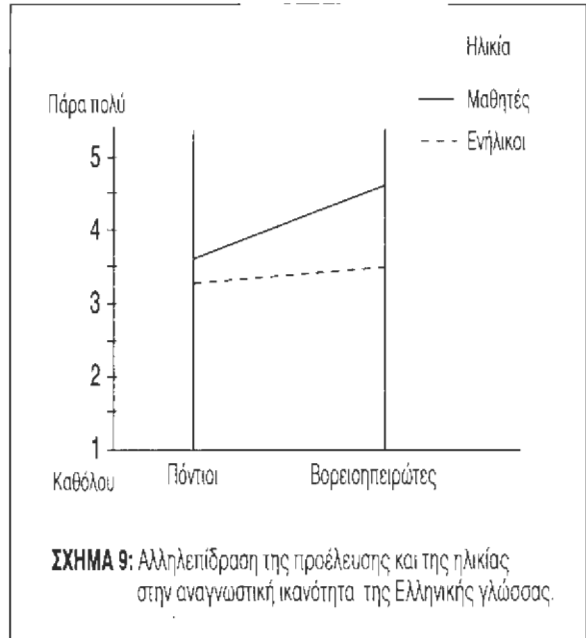
Επίσης, στην ερώτηση "σε ποια γλώσσα προτιμούσες να διαβάζεις εφημερίδες και περιοδικά στη χώρα που ζούσες πριν", 44% των ερωτώμενων απάντησαν ότι προτιμούσαν να διαβάζουν έντυπα μόνο στα αλβανικά / ρώσικα, 31,9% προτιμούσαν να διαβάζουν έντυπα που ήταν γραμμένα είτε στα ελληνικά, είτε στα αλβανικά / ρώσικα, και 24,1% προτιμούσαν να διαβάζουν έντυπα γραμμένα μόνο στα ελληνικά.

Προέλευση: Η Ανάλυση Διασποράς έδειξε ότι οι Βορ/τες ($M=3,61$) μιλούσαν ελληνικά στη χώρα που ζούσαν σε μεγαλύτερη αναλογία απ' ό,τι οι Πόντιοι ($M=2,19$), $F(1)=154,19$, $p=0,0001$.

Ως προς τη γνώση των ελληνικών, η στατιστική μέθοδος της Πολλαπλής Ανάλυσης Διακύμανσης έδειξε ότι, γενικά, οι Βορ/τες δηλώνουν πως γνωρίζουν καλύτερα την ελληνική γλώσσα και τη θεωρούν πιο σημαντική σε σχέση με τη γλώσσα της χώρας προέλευσης, απ' ό,τι οι Πόντιοι (βλ. Σχήμα 8). Δηλαδή, οι Βορ/τες δηλώνουν ότι ξέρουν "να διαβάζουν", "να καταλαβαίνουν", "να γράφουν" και "να μιλούν" καλύτερα τα ελληνικά. Επίσης, οι Βορ/τες δηλώνουν ότι η ελληνική γλώσσα είναι πιο σημαντική, και ότι η γλώσσα της χώρας προέλευσης έχει λιγότερη σημασία γι' αυτούς. Το κριτήριο Hotellings T^2 δείχνει τη σημαντικότητα των διαφορών ($S=1$, $M=2$, $N=282$ 1/2), $F(6, 567) = 43,56$, $p=0,00001$). Το κριτήριο Wilks' Λ έδειξε ότι το 68% της διασποράς των τιμών δεν εξηγείται.

Ωστόσο, διαπιστώθηκε αλληλεπίδραση ανάμεσα στην προέλευση και την ηλικία. Ενώ οι ενήλικες, Πόντιοι και Βορ/τες, δηλώνουν πως γνωρίζουν να διαβάζουν ελληνικά το ίδιο καλά, στους μαθητές υπάρχει διαφορά (βλ. Σχήματα 9, 10). Οι Βορ/τες μαθητές δηλώνουν ότι ξέρουν να διαβάζουν ($F(1)=21,10$, $p=0,0001$) και να γράφουν ($F(1)=25,88$, $p=0,0001$) ελληνικά καλύτερα από τους Πόντιους μαθητές. Αντίθετα, ενώ οι μαθητές, Πόντιοι και Βορ/τες, δηλώνουν πως καταλαβαίνουν ελληνικά το ίδιο καλά, οι Βορ/τες ενήλικες αναφέρουν (βλ. Σχήμα 11) ότι καταλαβαίνουν ελληνικά καλύτερα από τους Πόντιους ενήλικες ($F(1)=8,83$, $p=0,003$).

Στην ερώτηση "γιατί έχει σημασία να ξέρεις ελληνικά;", ο πρώτος σε σειρά λόγος που αναφέρουν οι Πόντιοι είναι "γιατί θα ζήσω μόνιμα στην Ελλάδα" (40,5%), ενώ οι Βορ/τες ως πρώτο σε σειρά λόγο αναφέρουν ότι "είναι η μητρική

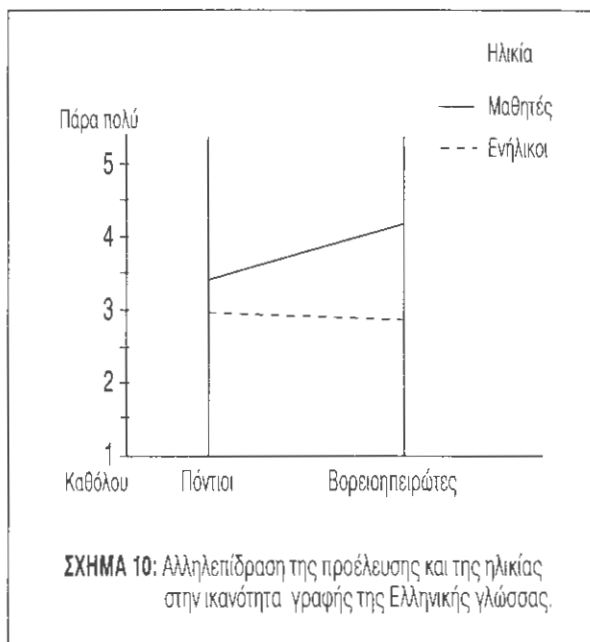
γλώσσα" (53,4%). Δεύτερος λόγος και για τις δύο ομάδες είναι "για επικοινωνία με τους Έλληνες" (25,9% και 15,1% για Πόντιους και Βορ/τες αντίστοιχα). Τρίτος σε σειρά λόγος που αναφέρουν οι Πόντιοι είναι "γιατί θα δουλέψω στην Ελλάδα" (14,6%) και για τους Βορ/τες "μου αρέσει σαν γλώσσα" (12,4%) ($\chi^2(6)=15,38, p=0,016$).

Στην ερώτηση "γιατί έχει σημασία να χρησιμοποιείς τη γλώσσα της χώρας που ζούσες", οι Πόντιοι αναφέρουν ως πρώτο λόγο "για να μην τη ξεχάσω" (24,5%), και ως δεύτερο "για επικοινωνία με συμπατριώτες" (19,2%). Οι Βορ/τες αναφέρουν πρώτο

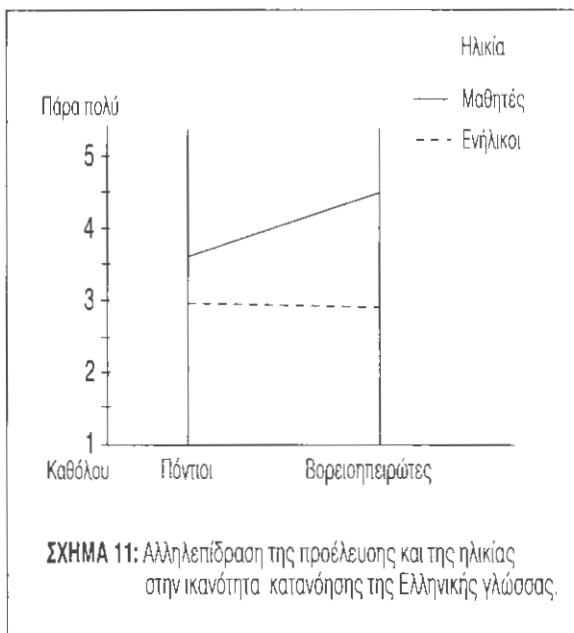
ότι "δεν χρειάζεται" να χρησιμοποιούν τη γλώσσα της χώρας προέλευσης (27,2%) και δεύτερο "για επικοινωνία με συμπατριώτες" (23%). Τρίτος λόγος και για τις δύο ομάδες είναι "για γλωσσομάθεια" (15,5% και 18,9% αντίστοιχα). Τέταρτος σε σειρά λόγος είναι για τους Βορ/τες ότι "μισούν / αντιπαθούν" τη γλώσσα της χώρας που ζούσαν (14,4%), ενώ ο λόγος αυτός για τους Πόντιους είναι τελευταίος σε σειρά (0,8%) ($\chi^2(8)=98,08, p=0,00001$).

Στην ερώτηση "σε ποια γλώσσα προτιμάς να διαβάζεις εφημερίδες και περιοδικά στην Ελλάδα" διαπιστώθηκε ότι 51% των Βορ/τών προτιμούν να διαβάζουν έντυπα που είναι γραμμένα μόνο στα ελληνικά, ενώ 58,5% των Ποντίων προτιμούν να διαβάζουν έντυπα που είναι γραμμένα είτε στα ελληνικά, είτε στα ρώσικα ($\chi^2(2)=57,06, p=0,00001$).

Στην ερώτηση "σε ποια γλώσσα προτιμούσες να διαβάζεις εφημερίδες και περιοδικά στο εξωτερικό" διαπιστώθηκε ότι 69,7% των Ποντίων διάβαζαν έντυπα στη

ΣΧΗΜΑ 10: Αλληλεπίδραση της προέλευσης και της ηλικίας στην ικανότητα γραφής της Ελληνικής γλώσσας.

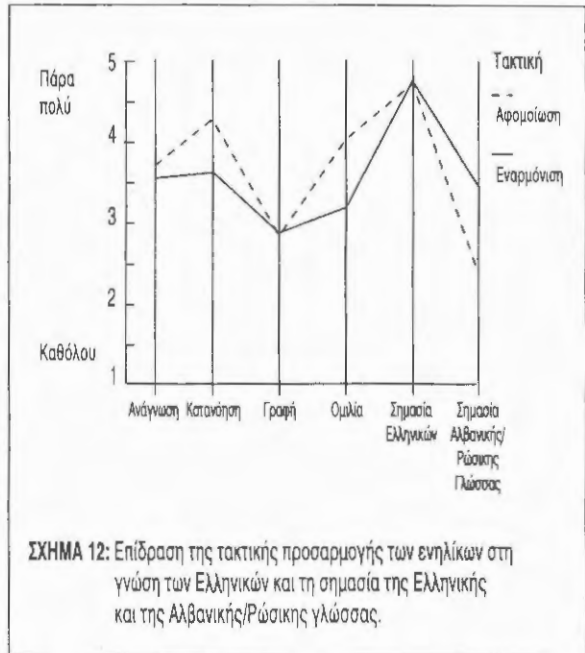

ΣΧΗΜΑ 11: Αλληλεπίδραση της προέλευσης και της ηλικίας στην ικανότητα κατανόησης της Ελληνικής γλώσσας.

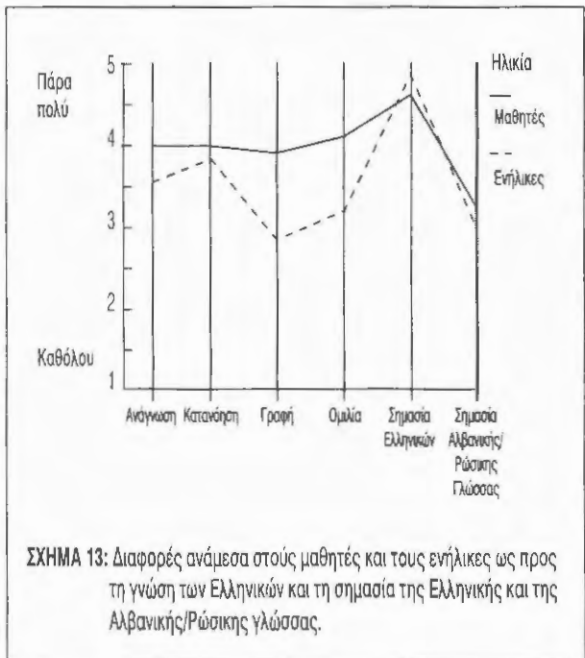
ρωσική γλώσσα, ενώ 45% των Βορ/τών διάβαζαν έντυπα που ήταν γραμμένα είτε στα ελληνικά, είτε στα αλβανικά ($\chi^2(2)=220,72, \rho=0,00001$).

Τακτική προσαρμογής: Δεν διαπιστώθηκαν σημαντικές διαφορές όσον αφορά τη γνώση και τη σημασία της ελληνικής γλώσσας, ανάμεσα στους ενήλικες που επιλέγουν την τακτική της εναρμόνισης και ο' αυτούς που επιλέγουν την τακτική της αφομοίωσης (βλ. Σχήμα 12). Ωστόσο, υπάρχει διάσταση όσον αφορά στη σημασία της αλβανικής / ρωσικής γλώσσας. Δηλαδή αυτοί που επιλέγουν την τακτική της εναρμόνισης δηλώνουν ότι η γλώσσα της χώρας που ζούσαν έχει γι' αυτούς μεγαλύτερη σημασία απ' ό,τι έχει για όσους επιλέγουν την τακτική της αφομοίωσης. Το κριτήριο Hotellings T^2 δείχνει τη σημαντικότητα των διαφορών ($S=1, M=2, N=123$), $F(6, 248)=8,62, \rho=0,00001$. Το κριτήριο Wilks' Λ έδειξε ότι το 83% της διασποράς των τιμών δεν εξηγείται. Το εύρημα αυτό είναι συνεπές προς την τάση των Βορ/τών ν' απορρίψουν ό,τι έχει σχέση με τη χώρα που ζούσαν. Επίσης, η ανάλυση της τακτικής προσαρμογής μόνο των Βορ/τών έδειξε ότι, εκτός από τη σημασία της αλβανικής γλώσσας, όσοι επιλέγουν την τακτική της αφομοίωσης δηλώνουν καλύτερη κατανόηση της ελληνικής γλώσσας από αυτούς που επιλέγουν την τακτική της εναρμόνισης.

Χρόνος παραμονής στην Ελλάδα: Δεν υπάρχουν διαφορές όσον αφορά τη γνώση και τη σημασία της ελληνικής γλώσσας σε σχέση με το χρόνο παραμονής. Η μόνη ελάχιστη διαφοροποίηση είναι ότι όσοι βρίσκονται στην Ελλάδα περισσότερο από ένα χρόνο

ΣΧΗΜΑ 12: Επίδραση της τακτικής προσαρμογής των ενηλίκων στη γνώση των Ελληνικών και τη σημασία της Ελληνικής και της Αλβανικής/Ρώσικης γλώσσας.

ΣΧΗΜΑ 13: Διαφορές ανάμεσα στους μαθητές και τους ενήλικες ως προς τη γνώση των Ελληνικών και τη σημασία της Ελληνικής και της Αλβανικής/Ρώσικης γλώσσας.

($M=3,49$) δηλώνουν ότι θεωρούν πιο σημαντική τη γλώσσα της χώρας προέλευσης, από αυτούς που βρίσκονται στην Ελλάδα λιγότερο από ένα χρόνο ($M=2,93$). Το κριτήριο Hotellings T^2 δείχνει τη σημαντικότητα των διαφορών ($S=1$, $M=2$, $N=261$), $F(6, 524)=7,57$, $p=0,0001$). Το κριτήριο Wilks' Λ έδειξε ότι το 92% της διασποράς των τιμών δεν εξηγείται.

Ηλικία: Οι μαθητές ($M=3,13$) μιλούσαν ελληνικά στη χώρα που ζούσαν σε μεγαλύτερη αναλογία από τους ενήλικες ($M=2,53$), $F(1)=29,04$, $p=0,0001$.

Επίσης, διαπιστώθηκαν διαφορές περισσότερο όσον αφορά τη γνώση και όχι τόσο όσον αφορά τη σημασία της ελληνικής και της αλβανικής / ρωσικής γλώσσας (βλ. Σχήμα 13). Δηλαδή, οι μαθητές δηλώνουν ότι ξέρουν να "διαβάζουν", "να καταλαβαίνουν", "να γράφουν" και "να μιλούν" ελληνικά καλύτερα απ' ό,τι οι ενήλικες. Το κριτήριο Hotellings T^2 δείχνει τη σημαντικότητα των διαφορών ($S=1$, $M=2$, $N=273$), $F(6, 548)=38,21$, $p=0,00001$). Το κριτήριο Wilks' Λ έδειξε ότι το 70% της διασποράς των τιμών δεν εξηγείται.

Οι μαθητές αναφέρουν ότι θεωρούν σημαντικό να χρησιμοποιούν την αλβανική / ρωσική γλώσσα κατά πρώτο λόγο "για επικοινωνία με συμπατριώτες" (25,8%) και κατά δεύτερο λόγο για "γλωσσομάθεια" (21,9%). Ο τρίτος λόγος που αναφέρουν είναι ότι "δεν τους χρειάζεται" (16%). Οι ενήλικες, κατά πρώτο λόγο αναφέρουν ότι η γλώσσα της χώρας προέλευσης "δεν τους χρειάζεται" (24,5%), παρά μόνο -κατά δεύτερο λόγο- για "επικοινωνία με συμπατριώτες" (17,2%). Ως τρίτο λόγο, αναφέρουν ότι η γλώσσα της χώρας προέλευσης είναι "μητρική γλώσσα" (15,5%) ($\chi^2(8)=35,12$, $p=0,00001$).

Φύλο: Οι άνδρες ($M=3,28$), γενικά, μιλούσαν ελληνικά στη χώρα που ζούσαν σε μεγαλύτερη αναλογία από τις γυναίκες ($M=2,28$), $F(1)=12,39$, $p=0,0001$.

Ως προς τη γνώση της ελληνικής γλώσσας, διαπιστώθηκε ότι οι άνδρες δηλώνουν ότι "καταλαβαίνουν" ($M^A=4,06$, $M^F=3,56$, $F(1)=9,86$, $p=0,002$) και "μιλούν" ($M^A=4,01$, $M^F=3,37$, $F(1)=10,18$, $p=0,001$) ελληνικά καλύτερα από τις γυναίκες. Στην ερώτηση σχετικά με τους λόγους για τους οποίους θεωρούν σημαντική τη γνώση της ελληνικής γλώσσας, διαπιστώθηκε ότι οι άνδρες θεωρούν σημαντικό να ξέρουν ελληνικά κατά πρώτο λόγο γιατί "είναι η μητρική τους γλώσσα" (37,7%), δεύτερο "για επικοινωνία με τους Έλληνες" (19,9%) και τρίτον "γιατί θα ζήσουν μόνιμα στην Ελλάδα" (16,2%). Για τις γυναίκες, αντίθετα πρώτος λόγος είναι "γιατί θα ζήσουν μόνιμα στην Ελλάδα" (38,9%), δεύτερος λόγος είναι "για επικοινωνία με τους Έλληνες" (22,6%) και τρίτος λόγος ότι "είναι η μητρική γλώσσα" (19,2%) ($\chi^2(6)=55,53$, $p=0,00001$). Το εύρημα αυτό συμφωνεί με την τακτική της εναρμόνισης που επιλέγουν οι γυναίκες, γενικά.

Στην ερώτηση σχετικά με τους λόγους για τη σημασία της αλβανικής / ρωσικής γλώσσας, οι άνδρες αναφέρουν ως πρώτο λόγο την "επικοινωνία με συμπατριώτες" (25,6%), ενώ οι γυναίκες "για να μην τη ξεχάσουν" (20,7%). Δεύτερος λόγος και για τις δύο ομάδες είναι ότι "η αλβανική / ρωσική γλώσσα δεν τους χρειάζεται" (20% και 19,8% για τους άνδρες και τις γυναίκες αντίστοιχα). Ως τρίτο λόγο οι άνδρες αναφέρουν τη "γλωσσομάθεια" (17,2%), ενώ οι γυναίκες ότι είναι "μητρική τους γλώσσα" (18,4%) ($\chi^2(8)=49,91$, $p=0,00001$).

Στην ερώτηση "σε πια γλώσσα προτιμούσες να διαβάζεις εφημερίδες και περιοδικά στη χώρα που ζούσες πριν" διαπιστώθηκε ότι 39,1% των ανδρών διάβαζαν έντυπα που ήταν γραμμένα είτε στα ελληνικά, είτε στα αλβανικά / ρωσικά, ενώ 61,9% των γυναικών προτιμούσαν να διαβάζουν έντυπα μόνο στη γλώσσα της χώρας που ζούσαν ($\chi^2(2)=67,83$, $p=0,00001$).

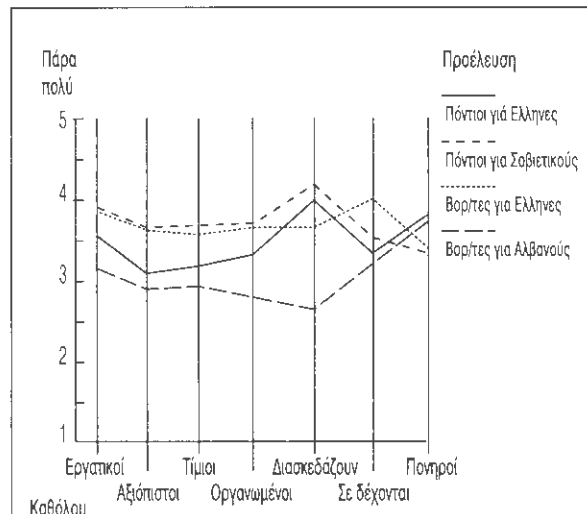
Στερεότυπες Αντιλήψεις για Ελληνες και Ξένους

Οι στερεότυπες αντιλήψεις που εκφράζουν οι παλιννοστούντες για τους ανθρώπους στην Ελλάδα και στη χώρα που ζούσαν πριν αξιολογήθηκαν με μια σειρά ερωτήσεων, της μορφής: "πόσο πιστεύεις ότι είναι, π.χ., εργατικοί: α) οι άνθρωποι στην Ελλάδα β) οι άνθρωποι στη χώρα που ζούσες". Οι ερωτώμενοι σημείωναν σε μια κλίμακα πέντε βαθμίδων τον βαθμό στον οποίο πίστευαν ότι κάθε χαρακτηριστικό υπάρχει στους Ελληνες και στους ανθρώπους της χώρας προέλευσης. Οι διαβαθμίσεις της κλίμακας αξιολόγησης ήταν: 1 "καθόλου", 2 "λίγο", 3 "μέτρια", 4 "πολύ", και 5 "πάρα πολύ".

Διαπιστώθηκε ότι, γενικά, οι στερεότυπες αντιλήψεις που έχουν οι παλιννοστούντες για τους Ελληνες είναι από "μέτρια" έως "πολύ" θετικές. Ανάλογα θετικές είναι και οι στερεότυπες αντιλήψεις που εκφράζουν για τους ανθρώπους στην Αλβανία / πρώην ΕΣΣΔ. Οι μέσοι όροι για κάθε χαρακτηρισμό ήταν: "εργατικοί" $M_{ΕΛΛ}=3,67$, $M_{ΞΕΝΟΙ}=3,50$, "αξιόπιστοι" $M_{ΕΛΛ}=3,26$, $M_{ΞΕΝΟΙ}=3,21$, "τίμιοι" $M_{ΕΛΛ}=3,30$, $M_{ΞΕΝΟΙ}=3,14$, "οργανωμένοι" $M_{ΕΛΛ}=3,43$, $M_{ΞΕΝΟΙ}=3,16$, "πονηροί" $M_{ΕΛΛ}=-3,32$, $M_{ΞΕΝΟΙ}=3,26$, "ξέρουν να διασκεδάζουν" $M_{ΕΛΛ}=4,22$, $M_{ΞΕΝΟΙ}=3,10$ και "οε δέχονται εύκολα" $M_{ΕΛΛ}=3,31$, $M_{ΞΕΝΟΙ}=3,50$.

Προέλευση: Η Πολλαπλή Ανάλυση Διακύμανσης έδειξε ότι, γενικά, τα στερεότυπα που αποδίδουν οι Βορ/τες στους Ελληνες και Αλβανούς παρουσιάζουν μεγαλύτερη διάσταση απ' ό,τι τα στερεότυπα που αποδίδουν οι Πόντιοι (βλ. Σχήμα 14). Δηλαδή, οι Βορ/τες αποδίδουν στους Ελληνες πολύ θετικότερα στερεότυπα-χαρακτηριστικά απ' ό,τι στους ανθρώπους της χώρας που ζούσαν. Συγκεκριμένα, δηλώνουν ότι οι Ελληνες είναι πιο "εργατικοί", πιο "αξιόπιστοι", πιο "τίμιοι", πιο "οργανωμένοι", "ξέρουν να διασκεδάζουν" καλύτερα, "τους δέχονται" πιο εύκολα και είναι λιγότερο "πονηροί" απ' ό,τι οι Αλβανοί. Τα στερεότυπα που αποδίδουν οι Πόντιοι στους Ελληνες και στους Σοβιετικούς ως προς τα παραπάνω χαρακτηριστικά δεν διαφέρουν τόσο πολύ μεταξύ τους, είναι δηλαδή πιο ρεαλιστικά. Το κριτήριο Hotellings T^2 δείχνει τη σημαντικότητα των διαφορών ($S=1$, $M=0$, $N=235$), $F(2, 472)=75,51$, $p=0,00001$. Το κριτήριο Wilks' Λ έδειξε ότι το 76% της διασποράς των τιμών δεν εξηγείται.

Τακτική προσαρμογής: Όσοι ενήλικες επιλέγουν την τακτική

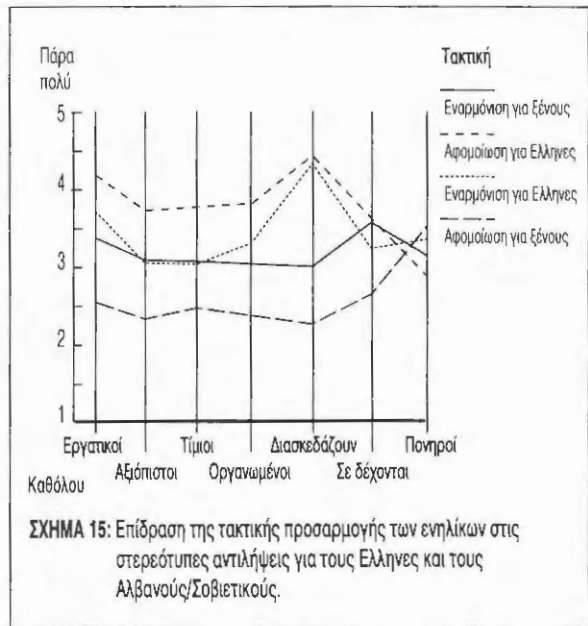
ΣΧΗΜΑ 14: Διαφορές ανάμεσα στους Πόντιους και τους Βορειοηπειρώτες όσον αφορά τις στερεότυπες αντιλήψεις για τους Ελληνες και τους Αλβανούς/Σοβιετικούς.

της αφομοίωσης, τα στερεότυπα που αποδίδουν στους Έλληνες και στους ανθρώπους στη χώρα που ζούσαν παρουσιάζουν μεγαλύτερη διάσταση από τα στερεότυπα αυτών που επιλέγουν την τακτική της εναρμόνισης (βλ. Σχήμα 15). Δηλαδή, αυτοί που επιλέγουν την τακτική της αφομοίωσης αποδίδουν στους Έλληνες θετικότερα στερεότυπα - χαρακτηριστικά απ' ό,τι στους Αλβανούς/Σοβιετικούς.

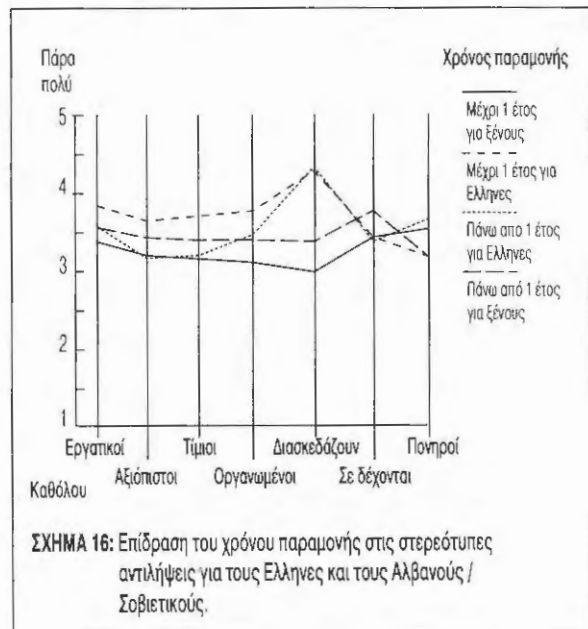
Συγκεκριμένα, δηλώνουν ότι οι Έλληνες είναι πιο "εργατικοί", πιο "αξιόπιστοι", πιο "τίμιοι", πιο "οργανωμένοι", "ξέρουν να διασκεδάζουν" καλύτερα, "τους δέχονται" πιο εύκολα, και είναι λιγότερο "πονηροί" απ' ό,τι οι άνθρωποι στη χώρα που ζούσαν. Το κριτήριο Hotellings T^2 δείχνει τη σημαντικότητα των διαφορών ($S=1$, $M=0$, $N=107$ 1/2), $F(2, 217)=20,90$, $p=0,00001$. Το κριτήριο Wilks' Λ έδειξε ότι το 84% της διασποράς των τιμών δεν εξηγείται. Επίσης, η ανάλυση μόνο της τακτικής προσαρμογής των Βορ/τών επιβεβαιώνει τα ευρήματα αυτά.

Χρόνος παραμονής: Γενικά, τα στερεότυπα που αποδίδουν όσοι βρίσκονται λιγότερο από ένα χρόνο στην Ελλάδα παρουσιάζουν μεγαλύτερη διάσταση από τα στερεότυπα που αποδίδουν όσοι βρίσκονται περισσότερο από ένα χρόνο (βλ Σχήμα 16). Δηλαδή, όσοι βρίσκονται μέχρι ένα χρόνο στην Ελλάδα αποδίδουν στους Έλληνες θετικότερα στερεότυπα χαρακτηριστικά απ' ό,τι στους ανθρώπους της χώρας προέλευσης.

Συγκεκριμένα δηλώνουν ότι οι Έλληνες είναι πιο "εργατικοί", πιο "αξιόπιστοι", πιο "τίμιοι", πιο "όργανωμένοι", "ξέρουν να διασκεδάζουν" καλύτερα, και είναι λιγότερο "πονηροί" απ' ό,τι οι Αλβανοί / Σοβιετικοί. Τα στερεότυπα που

ΣΧΗΜΑ 15: Επίδραση της τακτικής προσαρμογής των ενηλίκων στις στερεότυπες αντιλήψεις για τους Έλληνες και τους Αλβανούς/Σοβιετικούς.

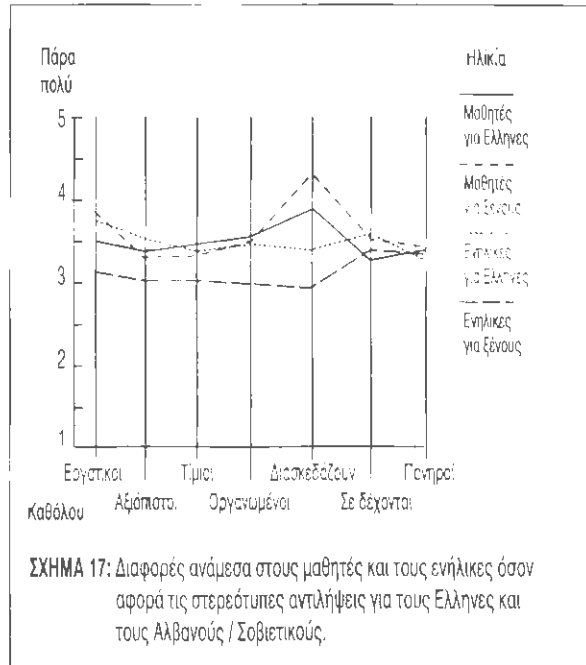

ΣΧΗΜΑ 16: Επίδραση του χρόνου παραμονής στις στερεότυπες αντιλήψεις για τους Έλληνες και τους Αλβανούς / Σοβιετικούς.

αποδίδουν στους Έλληνες και στους ανθρώπους της χώρας που ζούσαν όσοι βρίσκονται πάνω από ένα χρόνο στην Ελλάδα δεν διαφέρουν τόσο πολύ μεταξύ τους, είναι δηλαδή πιο ρεαλιστικά. Ωστόσο, όσοι βρίσκονται στην Ελλάδα πάνω από ένα χρόνο δηλώνουν ότι ήταν πιο αποδεκτοί στην Αλβανία / πρώην ΕΣΣΔ, ενώ όσοι βρίσκονται λιγότερο από ένα χρόνο στην Ελλάδα θεωρούν ότι είναι εξίσου αποδεκτοί και στις δύο χώρες. Το κριτήριο Hotellings T^2 δείχνει τη σημαντικότητα των διαφορών ($S=1, M=0, N=219$), $F(2, 440)=10,41, p=0,0001$. Το κριτήριο Wilks' Λ έδειξε ότι το 96% της διασποράς των τιμών δεν εξηγείται.

Ηλικία: Ορισμένα από τα στερεότυπα που αποδίδουν οι ενήλικες στους Έλληνες και στους Αλβανούς / Σοβιετικούς παρουσιάζουν μεγαλύτερη διάσταση από τα αντίστοιχα στερεότυπα που αποδίδουν οι μαθητές (βλ. Σχήμα 17). Δηλαδή, οι ενήλικοι δηλώνουν ότι οι Έλληνες είναι πιο "εργατικοί", πιο "αξιόπιστοι", πιο "τίμοι" και πιο "οργανωμένοι" απ' ό,τι οι άνθρωποι στη χώρα που ζούσαν. Τα στερεότυπα που αποδίδουν οι μαθητές στους Έλληνες και στους ανθρώπους της χώρας προέλευσης ως προς τα παραπάνω χαρακτηριστικά δεν διαφέρουν ουσιαστικά μεταξύ τους. Επίσης, οι μαθητές δηλώνουν σε μεγαλύτερο βαθμό από τους ενήλικες ότι οι Αλβανοί / Σοβιετικοί "ξέρουν να διασκεδάζουν". Το κριτήριο Hotellings T^2 δείχνει τη σημαντικότητα των διαφορών ($S=1, M=0, N=228 \frac{1}{2}$), $F(2, 459)=20,49, p=0,00001$. Το κριτήριο Wilks' Λ έδειξε ότι μόνο το 8% της διασποράς των τιμών εξηγείται.

Φύλο: Η επίδραση του φύλου δεν είναι πολύ ισχυρή. Δηλαδή δεν υπάρχει σημαντική διαφοροποίηση ανάμεσα σε άνδρες και γυναίκες στην αξιολόγηση των στερεότυπων αντιλήψεων. Παρ' όλα αυτά, βρέθηκε ότι οι άνδρες πιστεύουν περισσότερο από τις γυναίκες ότι οι άνθρωποι στην Ελλάδα είναι πιο "τίμοι" ($M_A=3,48, M_F=3,06, F(1)=5,56, p=0,019$) και "τους δέχονται" ($M_A=3,44, M_F=3,18, F(1)=7,49, p=0,006$) πιο εύκολα. Επίσης, οι γυναίκες πιστεύουν περισσότερο από τους άνδρες ότι οι άνθρωποι στη χώρα που ζούσαν είναι πιο "εργατικοί" ($M_A=3,37, M_F=3,74, F(1)=6,45, p=0,011$).

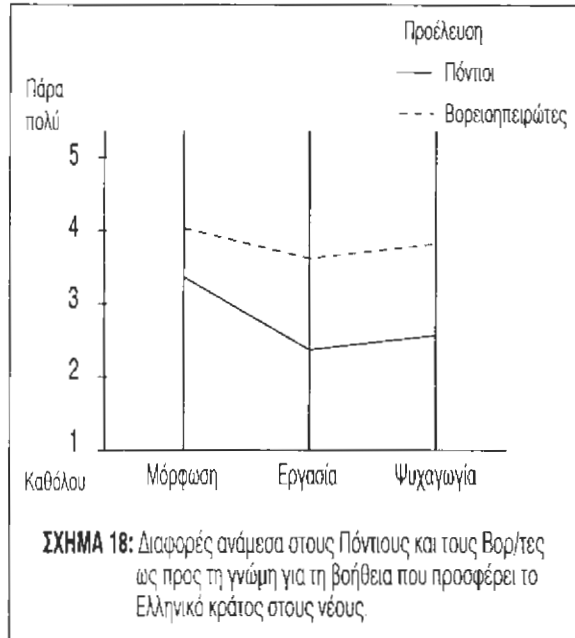
Πρόνοιο του Ελληνικού Κράτους

Διερευνήθηκαν δύο σχετικά θέματα: Η βοήθεια που παρέχει το ελληνικό κράτος στους νέους και η βοήθεια που θα μπορούσε να προσφέρει μια υπηρεσία στους παλιννοστούντες ειδικά.

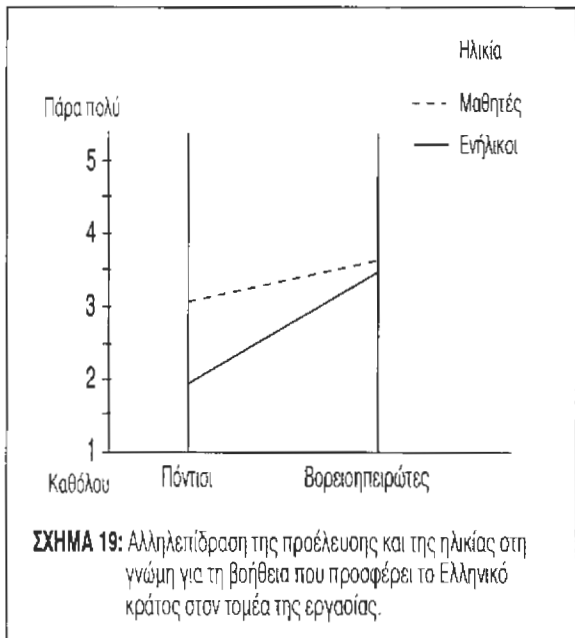
Ο βαθμός βοήθειας που παρέχει το ελληνικό κράτος στους νέους αξιολογήθηκε με μια σειρά ερωτήσεων που αναφέρονται στους τομείς της μόρφωσης, της εργασίας και της ψυχαγωγίας / αθλητισμού. Οι παράγοντες αυτοί μετρήθηκαν με μια κλίμακα πέντε βαθμίδων όπου το 1 σημαίνει "καθόλου", το 2 "λίγο", το 3 "μέτρια", το 4 "πολύ" και το 5 "πάρα πολύ". Διαπιστώθηκε ότι οι παλιννοστούντες πιστεύουν πως το κράτος βοηθάει από "μέτρια" έως "πολύ" τους νέους στην μόρφωση ($M=3,62$) και στην ψυχαγωγία ($M=3,24$), ενώ τους βοηθάει μόνο "μέτρια" στην εργασία ($M=2,98$).

Η αξιολόγηση του είδους της βοήθειας που θα μπορούσε να προσφέρει μια κρατική υπηρεσία στους παλιννοστούντες έγινε με μια ανοιχτή ερώτηση. Οι απαντήσεις που δόθηκαν ομαδοποιήθηκαν σε επτά κατηγορίες: εργασία (33%), στέγαση (21,5%), μόρφωση - γλώσσα (18%), οικονομική βοήθεια (9,3%), ταυτότητα - επίσημα έγγραφα (5,2%), ενημέρωση-πληροφόρηση (2,4%), άλλο (10,4%).

Προέλευση: Η στατιστική μέθοδος της Πολλαπλής Ανάλυσης Διακύμανσης έδειξε (βλ. σχήμα 18) ότι οι Βορ/τες, γενικά, πιστεύουν σε μεγαλύτερο βαθμό απ' ό,τι οι Πόντιοι ότι

ΣΧΗΜΑ 18: Διαφορές ανάμεσα στους Πόντιους και τους Βορ/τες ως προς τη γνώμη για τη βοήθεια που προσφέρει το Ελληνικό κράτος στους νέους.

ΣΧΗΜΑ 19: Αλληλεπίδραση της προέλευσης και της ηλικίας στη γνώμη για τη βοήθεια που προσφέρει το Ελληνικό κράτος στον τομέα της εργασίας.

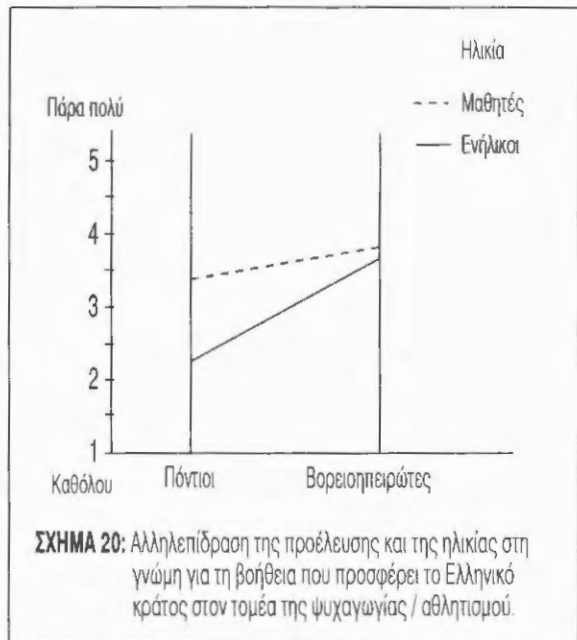
"το κράτος βοηθάει τους πολίτες στην μόρφωση", "στην εργασία" και "στην ψυχαγωγία/αθλητισμό". Το κριτήριο Hotellings T^2 δείχνει τη σημαντικότητα των διαφορών ($S=1$, $M=1/2$, $N=288$ $1/2$), $F(3, 579) = 41,46$, $p=0,00001$. Το κριτήριο Wilks' Λ έδειξε ότι το 82% της διασποράς των τιμών δεν εξηγείται. Ωστόσο, διαπιστώθηκε αλληλεπίδραση ανάμεσα στην προέλευση και την ηλικία. Δηλαδή, οι Πόντιοι μαθητές πιστεύουν σε μεγαλύτερο βαθμό απ' ό,τι οι Πόντιοι ενήλικες ότι "το ελληνικό κράτος βοηθάει τους πολίτες στην εργασία" ($F(1)=23,38$, $p=0,0001$) και "στην ψυχαγωγία/αθλητισμό" ($F(1)=20,56$,

$p=0,0001$). Η διαφορά αυτή πορατηρείται σε χαμηλότερο βαθμό, ανάμεσα στους Βορ/τες μαθητές και τους Βορ/τες ενήλικες (βλ. Σχήματα 19, 20).

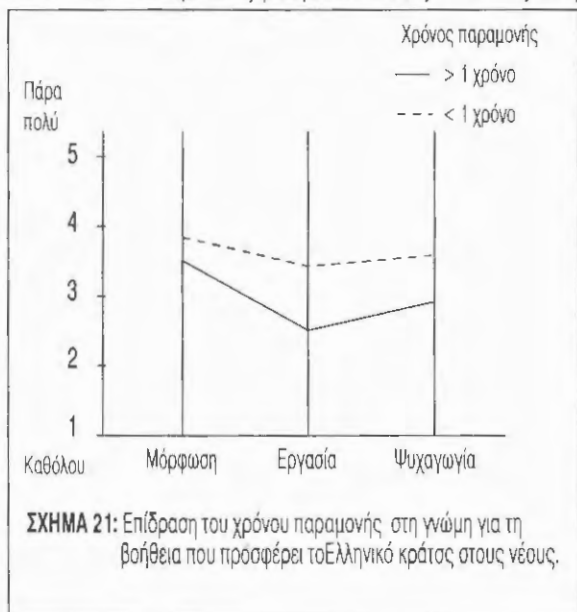
Τακτική προσαρμογής: Η ανάλυση της τακτικής προσαρμογής μόνο των Βορ/τών δεν έδειξε διαφοροποιήσεις.

Χρόνος παραμονής: Γενικά, όσο μικρότερο είναι το διάστημα παραμονής στην Ελλάδα, τόσο περισσότερο δηλώνεται ότι "το κράτος βοηθάει τους πολίτες στη μόρφωση", "στην εργασία" και "στην ψυχαγωγία/αθλητισμό" (βλ. Σχήμα 21). Το κριτήριο Hotellings T^2 δείχνει τη σημαντικότητα των διαφορών ($S=1$, $M=1/2$, $N=266$), $F(3, 534)=19,68$, $p=0,00001$. Το κριτήριο Wilks' Λ έδειξε ότι το 90% της διασποράς των τιμών δεν εξηγείται.

Ηλικία: Οι μαθητές, γενικά, πιστεύουν περισσότερο από τους ενήλικες ότι "το ελληνικό κράτος βοηθάει τους πολίτες στην εργασία" ($M_M=3,32$, $M_E=2,63$, $F(1)=48,99$, $p=0,0001$) και "στην ψυχαγωγία/αθλητισμό" ($M_M=3,57$,

ΣΧΗΜΑ 20: Αλληλεπίδραση της προέλευσης και της ηλικίας στη γνώμη για τη βοήθεια που προσφέρει το Ελληνικό κράτος στον τομέα της ψυχαγωγίας / αθλητισμού.

ΣΧΗΜΑ 21: Επίδραση του χρόνου παραμονής στη γνώμη για τη βοήθεια που προσφέρει το Ελληνικό κράτος στους νέους.

$M_E=2,95, F(1)=31,65, p=0,0001$). Ως προς τη βοήθεια που θα μπορούσε να προσφέρει μια υπηρεσία παλιννοστούντων, η στατιστική μέθοδος χ^2 έδειξε ότι οι ενήλικες θεωρούν πιο σημαντικό τομέα βοήθεια την εξεύρεση εργασίας (41,8%), ενώ οι μαθητές θεωρούν πιο σημαντική τη μόρφωση και την εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας (28,4%). Δεύτερος τομέας βοήθειας είναι, για μεν τους μαθητές η εξεύρεση εργασίας (21,8%), για δε τους ενήλικες η στέγαση (23,7%). Τρίτος κατά σειρά προτεραιότητας είναι για τους μαθητές το στεγαστικό (19,9%) και για τους ενήλικες η γλώσσα (8,6%) ($\chi^2(6)=46,94, p=0,00001$).

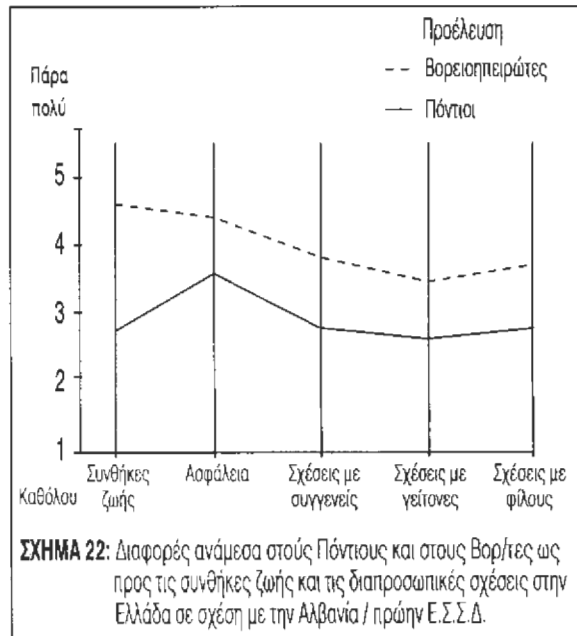
Φύλο: Βρέθηκε ότι οι άνδρες πιστεύουν σε μεγαλύτερο βαθμό από τις γυναίκες ότι "το κράτος βοηθάει τους πολίτες στην εργασία" ($M_A=3,32, M_F=2,57, F(1)=6,10, p=0,014$) και "στην ψυχαγωγία / αθλητισμό" ($M_A=3,62, M_F=2,81, F(1)=12,41, p=0,0001$).

Ως προς τη βοήθεια που θα μπορούσε να προσφέρει μια υπηρεσία παλιννοστούντων, διαπιστώθηκε ότι πρώτος τομέας βοήθειας και για τα δύο φύλα είναι η εξεύρεση εργασίας (25,6% και 39,5% αντίστοιχα). Για τους άνδρες, δεύτερος τομέας βοήθειας είναι η μόρφωση (21%) και τρίτος η στέγαση (15,5%). Για τις γυναίκες, αντίθετα, δεύτερος σε σειρά τομέας βοήθειας είναι η στέγαση (28,8%) και τρίτος η μόρφωση και η εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας (15,8%) ($\chi^2(6)=42,24, p=0,00001$).

Συνθήκες Ζωής και Σχέσεις

Η ζωή και οι διαπροσωπικές σχέσεις στην Ελλάδα σε σύγκριση με αυτές της χώρας προέλευσης αξιολογήθηκαν με μια σειρά ερωτήσεων που αναφέρονται "στις συνθήκες ζωής", "στην ασφάλεια", "στις σχέσεις με συγγενείς", "με γείτονες" και "με φίλους". Τα ζητήματα αυτά μετρήθηκαν με μια κλίμακα πέντε βαθμίδων, όπου το 1 σημαίνει "πολύ χειρότερες", το 2 "χειρότερες", το 3 "ίδιες", το 4 "καλύτερες" και το 5 "πολύ καλύτερες".

Διαπιστώθηκε ότι οι παλιννοστούντες πιστεύουν πως οι συνθήκες στην Ελλάδα είναι "ίδιες" προς "καλύτερες" σε σχέση με την Αλβανία / πρώην ΕΣΣΔ, ως προς την ασφάλεια ($M=3,77$). Ως προς τις σχέσεις με συγγενείς ($M=3,18$), γείτονες ($M=2,95$) και φίλους ($M=3,01$) δεν βρέθηκαν διαφο-

ρές, δηλαδή οι σχέσεις αυτές στην Ελλάδα είναι "ίδιες" με τις σχέσεις στη χώρα προέλευσης.

Προέλευση: Η Πολλαπλή Ανάλυση Διακύμανσης έδειξε ότι οι Βορ/τες, γενικά, δηλώνουν σε μεγαλύτερο βαθμό συγκριτικά με τους Πόντιους ότι η ζωή και οι διαπροσωπικές σχέσεις στην Ελλάδα είναι καλύτερες απ' ό,τι στη χώρα που ζούσαν (βλ. Σχήμα 22). Δηλαδή, οι Βορ/τες πιστεύουν περισσότερο από τους Πόντιους ότι στην Ελλάδα "οι συνθήκες ζωής" είναι καλύτερες, "η ασφάλεια" είναι μεγαλύτερη και "οι σχέσεις με τους συγγενείς", "τους γείτονες" και "τους φίλους" είναι καλύτερες. Το κριτήριο Hotellings T^2 δείχνει τη σημαντικότητα των διαφορών ($S^2 = 1, M = 1/2, N = 250$), $F(5, 502) = 70,41, p = 0,00001$. Το κριτήριο Wilks' Λ έδειξε ότι το 59% της διασποράς των τιμών δεν εξηγείται. Το εύρημα αυτό επιβεβαιώνει την ευρέως γνωστή σημερινή κατάσταση και σύγχυση που επικρατεί και δυσλειτουργία που παρατηρείται στην Αλβανία.

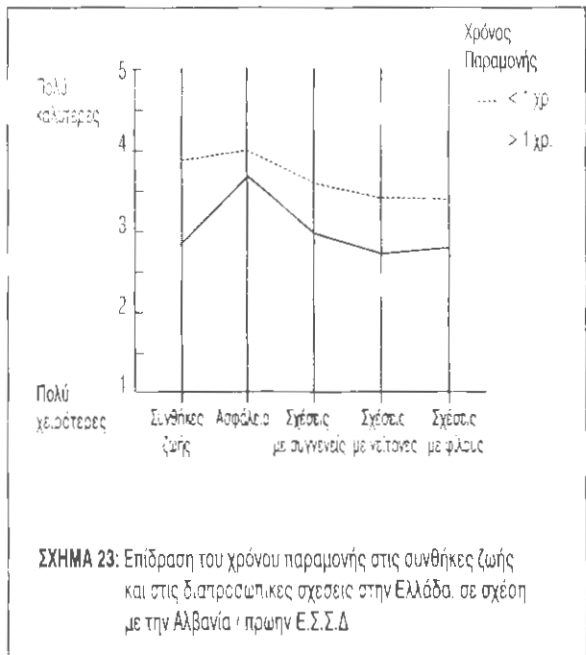
Τακτική προσαρμογής: Δεν βρέθηκαν διαφορές ανάμεσα στους Βορ/τες ως προς την επίδραση της τακτικής προσαρμογής στην αξιολόγηση των συνθηκών ζωής.

Χρόνος παραμονής: Γενικά, όσοι βρίσκονται λιγότερο από ένα χρόνο στην Ελλάδα δηλώνουν σε μεγαλύτερο βαθμό από αυτούς που βρίσκονται περισσότερο από ένα χρόνο, ότι η ζωή και οι διαπροσωπικές σχέσεις είναι καλύτερες σε σχέση με τη χώρα που ζούσαν (βλ. Σχήμα 23). Δηλαδή, όσο μικρότερος είναι ο χρόνος παραμονής στην Ελλάδα, τόσο περισσότερο αναφέρεται ότι "οι συνθήκες ζωής" είναι καλύτερες, "η ασφάλεια" είναι μεγαλύτερη και "οι σχέσεις με τους συγγενείς", "τους γείτονες" και "τους φίλους" είναι καλύτερες.

Το κριτήριο Hotellings T^2 δείχνει τη σημαντικότητα των διαφορών ($S^2 = 1, M = 1/2, N = 227$), $F(5, 457) = 14,19, p = 0,00001$. Το κριτήριο Wilks' Λ έδειξε ότι το 87% της διασποράς των τιμών δεν εξηγείται.

Ηλικία: Διαπιστώθηκε ότι οι μαθητές ($M = 3,61$) πιστεύουν περισσότερο από τους ενήλικες ($M = 3,22$) ότι "οι συνθήκες ζωής" στην Ελλάδα είναι καλύτερες σε σχέση με τις συνθήκες ζωής της χώρας προέλευσης ($F(1) = 40,26, p = 0,0001$). Επίσης, οι μαθητές γενικά σχετίζονται καλύτερα με "τους συγγενείς" στην Ελλάδα ($M_M = 3,46, M_E = 3,05, F(1) = 25,56, p = 0,0001$), παρόλο που η διαφορά αυτή είναι μεγαλύτερη στους Πόντιους.

Φύλο: Δεν διαπιστώθηκαν διαφορές ανάμεσα σε άνδρες και γυναίκες σε ό,τι αφορά τη γνώμη των παλιννοστούτων

για τις ουνθήκες ζωής και διαπροσωπικές σχέσεις στην Ελλάδα και στη χώρα προέλευσης.

Προσαρμογή στο Σχολείο

Η προσαρμογή των μαθητών στο σχολείο αξιολογήθηκε με μια οειρά ερωτήσεων που αφορούσαν στην ικανοποίηση από το σχολείο, στο βαθμό κατανόησης των μαθημάτων που γίνονται στα ελληνικά, στο αν θέλουν να συνεχίσουν τις σπουδές τους μετά το σχολείο και στο αν πιστεύουν ότι έχουν πιθανότητες επιτυχίας στην Ανώτατη Εκπαίδευση στην Ελλάδα. Οι δύο πρώτες ερωτήσεις αξιολογήθηκαν με μια κλίμακα πέντε βαθμίδων: 1 "καθόλου", 2 "λίγο", 3 "μέτρια", 4 "πολύ" και 5 "πάρα πολύ". Για τις δύο επόμενες ερωτήσεις τα άτομα του δείγματος καλούνταν να απαντήσουν με "ναι", "όχι" ή "δεν ξέρω".

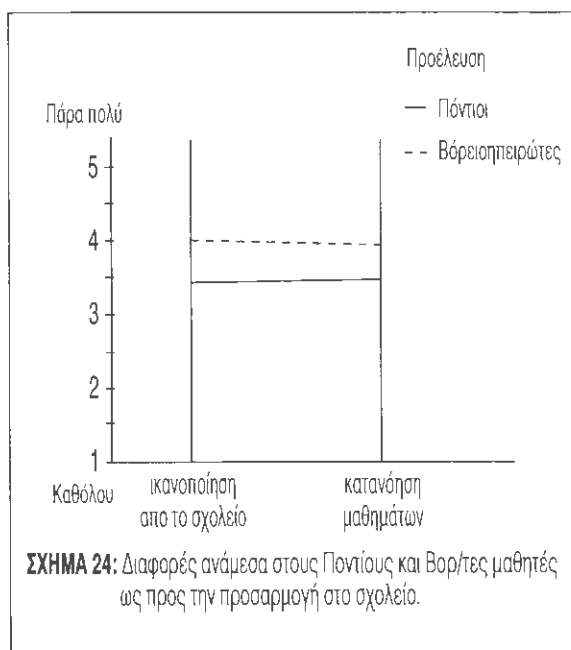
Οι μέσοι όροι δείχνουν ότι οι παλιννοστούντες μαθητές είναι "μέτρια" έως "πολύ" ικανοποιημένοι από το σχολείο στην Ελλάδα ($M=3,63$) και από την κατανόηση των μαθημάτων ($M=3,64$).

Στην ερώτηση "θέλεις να συνεχίσεις οπουδές μετά το σχολείο;" το 48,8% των μαθητών απάντησαν θετικά, το 44% απάντησαν ότι δεν είναι σίγουροι και το 7,2% απάντησαν αρνητικά.

Στην ερώτηση "πιστεύεις ότι έχεις πιθανότητες επιτυχίας στην Ανώτατη Εκπαίδευση στην Ελλάδα;" το 60,6% των μαθητών απάντησαν ότι δεν είναι σίγουροι, το 27,4% απάντησαν θετικά και το 12% απάντησαν αρνητικά.

Προέλευση: Η Πολλαπλή Ανάλυση Διακύμανσης έδειξε ότι, γενικά, οι Βορ/τες μαθητές φαίνεται να έχουν καλύτερη προσαρμογή στο σχολείο απ' ό,τι οι Πόντιοι (βλ. Σχήμα 24). Δηλαδή, οι Βορ/τες μαθητές δηλώνουν ότι "είναι πιο ικανοποιημένοι από το σχολείο στην Ελλάδα" και "κατανοούν καλύτερα τα μαθήματα που γίνονται στα ελληνικά" απ' ό,τι οι Πόντιοι μαθητές. Το κριτήριο Hotellings T^2 δείχνει τη σημαντικότητα των διαφορών ($S=1$, $M=0$, $N=143$ 1/2), $F(2, 289)=18,49$, $p=0,0001$. Το κριτήριο Wilks' Λ έδειξε ότι το 89% της διασποράς των τιμών δεν εξηγείται.

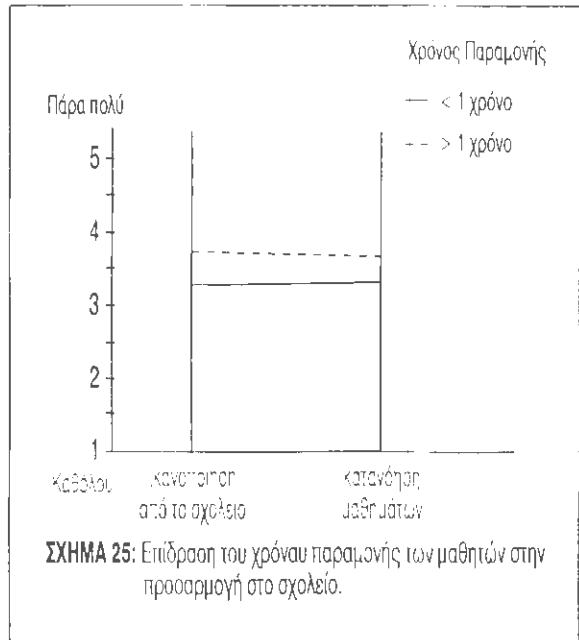
Χρόνος παραμονής: Γενικά, όσοι μαθητές βρίσκονται στην Ελλάδα λιγότερο από ένα χρόνο πιστεύουν ότι έχουν προσαρμοστεί στο σχολείο καλύτερα από τους μαθητές που βρίσκονται στην Ελλάδα

ΣΧΗΜΑ 24: Διαφορές ανάμεσα στους Ποντίους και Βορ/τες μαθητές ως προς την προσαρμογή στο σχολείο.

περισσότερο από ένα χρόνο (βλ. Σχήμα 25). Δηλαδή, όσοι μαθητές βρίσκονται στην Ελλάδα μέχρι ένα χρόνο δηλώνουν ότι "είναι πιο ικανοποιημένοι από το σχολείο" και "κατανοούν καλύτερα τα μαθήματα που γίνονται στα ελληνικά". Το κριτήριο Hotellings T^2 δείχνει τη σημαντικότητα των διαφορών ($S=1$, $M=0$, $N=126$), $F(2, 254) = 5,78$, $\rho=0,004$. Το κριτήριο Wilks' Λ έδειξε ότι μόνο το 4% της διασποράς των τιμών εξηγείται.

Φύλο: Το φύλο δεν διαφοροποιεί τις απόψεις των παλινοστούτων μαθητών για την προσαρμογή τους στο σχολείο στην Ελλάδα.

Ελεύθερος Χρόνος

Οι δραστηριότητες του ελεύθερου χρόνου που αξιολογήθηκαν αναφέρονται στην ανάγνωση εξωσχολικών βιβλίων, εφημερίδων και περιοδικών στην Ελλάδα, καθώς και στη χώρα προέλευσης. Η αξιολόγηση της συχνότητας ανάγνωσης έγινε με μια κλίμακα πέντε βαθμίδων, όπου το 1 σημαίνει "ποτέ", το 2 "οπάνια", το 3 "κάπου- κάπου", το 4 "συχνά" και το 5 "πολύ συχνά". Διαπιστώθηκε ότι οι παλινοστούτες, γενικά, διάβαζαν στην Αλβανία / πρώην ΕΣΣΔ ($M_{\text{ΕΝΤΥΠΑ}}=3,27$, $M_{\text{ΒΙΒΛΙΑ}}=3,68$) με την ίδια περίπου συχνότητα που διαβάζουν στην Ελλάδα ($M_{\text{ΕΝΤΥΠΑ}}=3,03$, $M_{\text{ΒΙΒΛΙΑ}}=3,18$), δηλαδή "κάπου-κάπου" προς "συχνά".

Επίσης, ζητήθηκε από τους ερωτώμενους να δηλώσουν αν είναι μέλη κάποιων ομάδων ή συλλόγου στην Ελλάδα. Στην ερώτηση αυτή το 79,7% απάντησαν αρνητικά και το 20,3% απάντησαν θετικά.

Οι ερωτώμενοι ανέφεραν το γενικό επίπεδο ικανοποίησής τους από τις δραστηριότητες του ελεύθερου χρόνου τόσο στην Ελλάδα όσο και στη χώρα που ζούσαν πριν. Οι δύο αυτές παράμετροι αξιολογήθηκαν με κλίμακα πέντε βαθμίδων, όπου το 1 σημαίνει "καθόλου", το 2 "λίγο", το 3 "μέτρια", το 4 "πολύ" και το 5 "πάρα πολύ". Οι μέσοι όροι δείχνουν ότι οι παλινοστούτες μαθητές ήταν μάλλον πιο ευχαριστημένοι από αυτά που έκαναν στον ελεύθερο χρόνο τους στην Αλβανία / Ρωσία ($M=3,65$), απ' ό,τι είναι στην Ελλάδα ($M=3,33$). Και οι δύο μέσοι όροι όμως κυμαίνονται από "μέτρια" έως "πολύ" ικανοποιημένοι.

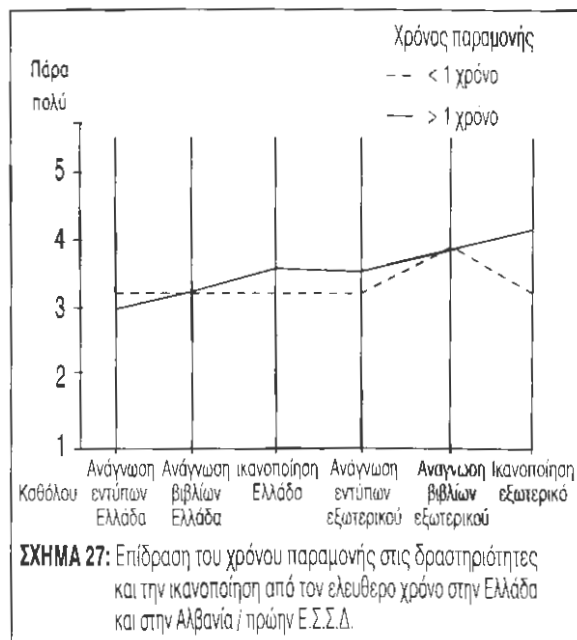
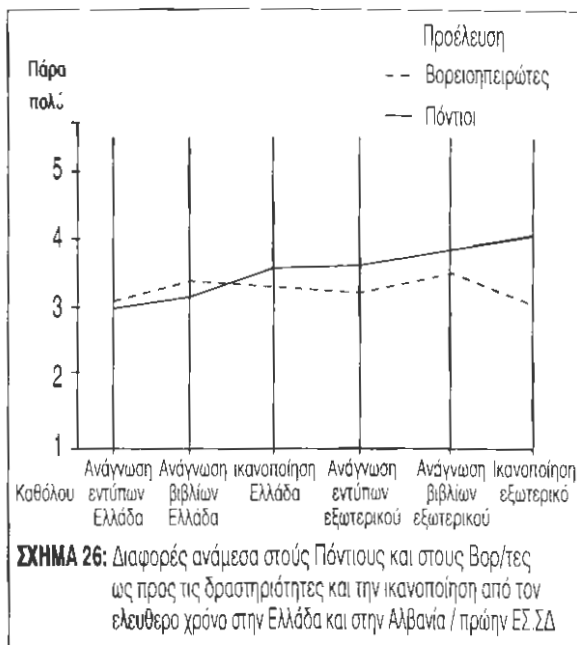
Προέλευση: Η Ανάλυση Διασποράς έδειξε ότι οι Βορ/τες ($M = 3,08$) διαβάζουν με μεγαλύτερη συχνότητα εφημερίδες και περιοδικά στην Ελλάδα, απ' ό,τι οι Γιόντιοι

($M=2,70$, $F(1)=8,64$, $p=0,003$). Αντίθετα, οι Πόντιοι ($M=3,96$) διάβαζαν εφημερίδες και περιοδικά στην πρώην ΕΣΣΔ με μεγαλύτερη συχνότητα απ' ό,τι οι Βορ/τες ($M=3,03$, $F(1)=40,76$, $p=0,0001$).

Ως προς το γενικό επίπεδο ικανοποίησης, η Πολλαπλή Ανάλυση Διακύμανσης έδειξε (βλ. Σχήμα 26) ότι στη χώρα προέλευσης, οι Πόντιοι μαθητές δηλώνουν ότι ήταν πολύ πιο "ικανοποιημένοι με αυτά που έκαναν στον ελεύθερο χρόνο τους στην πρώην ΕΣΣΔ" απ' ό,τι οι Βορ/τες. Όσον αφορά στην ικανοποίηση από αυτά που κάνουν στον ελεύθερο χρόνο τους στην Ελλάδα, η διάσταση ανάμεσα σε Πόντιους και Βορ/τες μαθητές είναι προς την ίδια κατεύθυνση, αν και αρκετό μικρότερη. Το κριτήριο Hotellings T^2 δείχνει τη σημαντικότητα των διαφορών ($S=1$, $M=0$, $N=137$ $1/2$). $F(2, 277) = 23,81$, $p=0,00001$. Το κριτήριο Wilks' Λ έδειξε ότι το 85% της διασποράς των τιμών δεν εξηγείται.

Τακτική προσαρμογής: Η τακτική προσαρμογής δεν διαφοροποιεί τις δραστηριότητες και την ικανοποίηση που αντλούν από αυτές οι παλιννοστούντες κατά τον ελεύθερο χρόνο τους.

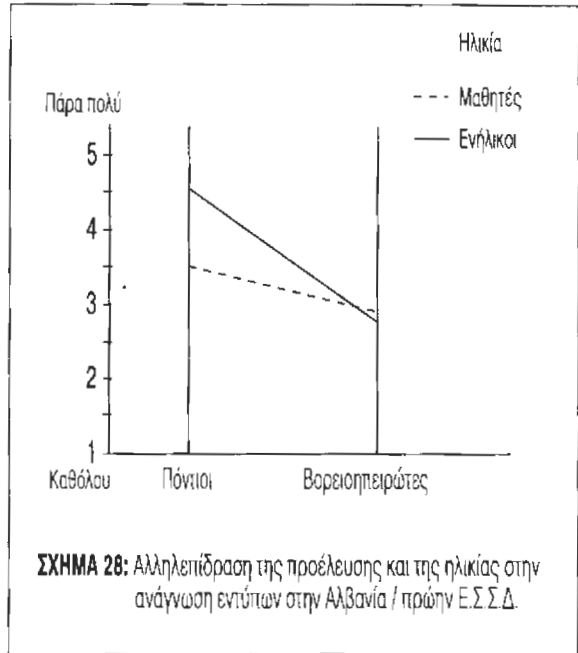
Χρόνος παραμονής: Η Πολλαπλή Ανάλυση Διακύμανσης έδειξε ότι όσοι βρίσκονται περισσότερο από ένα χρόνο στην Ελλάδα δηλώνουν πως ήταν πιο "ικανοποιημένοι με αυτά που έκαναν στον ελεύθερο χρόνο τους στη χώρα που ζούσαν", απ' ό,τι δηλώνουν αυτοί που βρίσκονται στην Ελλάδα μέχρι ένα χρόνο. Όσον αφορά στην ικανοποίηση από αυτά που κάνουν στον ελεύθερο χρόνο τους στην Ελλάδα, δεν υπάρχουν ουσιαστικές διαφορές που να οφείλονται στη

διαφορετική διάρκεια παραμονής (βλ. Σχήμα 27). Το κριτήριο Hotellings T^2 δείχνει τη σημαντικότητα των διαφορών ($S=1$, $M=2$, $N=119$), $F(6, 240)=2,95$, $\rho=0,008$. Το κριτήριο Wilks' Λ έδειξε ότι το 93% της διασποράς των τιμών δεν εξηγείται.

Ηλικία: Οι ενήλικες ($M=3,80$) διάβαζαν εφημερίδες και περιοδικά στη χώρα που ζούσαν πριν, με μεγαλύτερη συχνότητα απ' ό,τι οι μαθητές ($M=3,29$, $F(1)=17,26$, $\rho=0,0001$). Διαπιστώθηκε όμως αλληλεπίδραση ανάμεσα στην ηλικία και την προέλευση (βλ. Σχήμα 28). Δηλαδή, οι Πόντιοι ενήλικες διάβαζαν εφημερίδες και περιοδικά στην πρώην ΕΣΣΔ με μεγαλύτερη συχνότητα απ' ό,τι οι Πόντιοι μαθητές, ενώ οι Βορ/τες, ενήλικες και μαθητές, διάβαζαν εφημερίδες και περιοδικά στην Αλβανία με την ίδια περίπου συχνότητα ($F(1)=21,33$, $\rho=0,0001$).

Φύλο: Οι γυναίκες ($M=3,99$) διάβαζαν πιο συχνά εφημερίδες και περιοδικά στη χώρα που ζούσαν πριν, απ' ό,τι οι άνδρες ($M=3,18$, $F(1)=12,55$, $\rho=0,0001$). Επίσης, τα κορίτσια ($M=3,40$) διαβάζουν συχνότερα εξωχολικά βιβλία στην Ελλάδα, απ' ό,τι τα αγόρια ($M=3,08$, $F(1)=9,51$, $\rho=0,002$). Επιπλέον, διαπιστώθηκε ότι οι άνδρες συμμετέχουν σε ομάδες ή συλλόγους στην Ελλάδα περισσότερο από τις γυναίκες (29,5% και 8,7% αντίστοιχα, $\chi^2(1)=37,71$, $\rho=0,00001$).

ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΠΟΝΤΙΩΝ ΚΑΙ ΒΟΡ/ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ ΜΕ ΕΛΛΗΝΕΣ ΚΑΙ ΜΕ ΠΑΛΙΝΝΟΣΤΟΥΝΤΕΣ ΑΓΓΛΟΦΩΝΟΥΣ ΜΑΘΗΤΕΣ

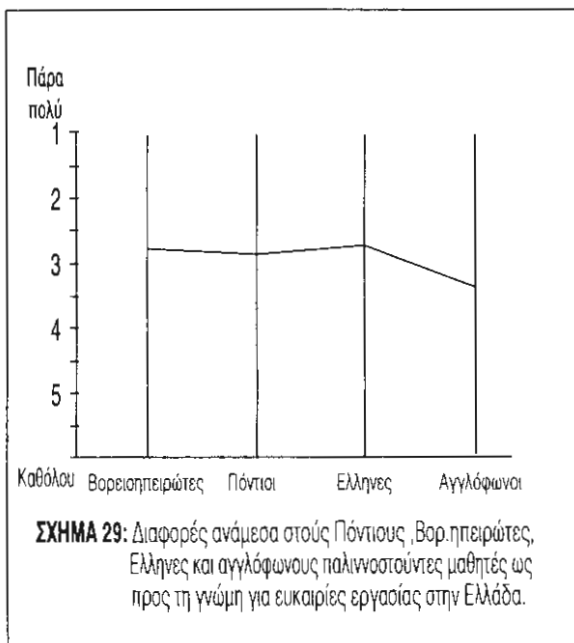
Οι μέχρι τώρα συγκρίσεις ανάμεσα στους Βορ/τες και τους Ποντίους θα είναι πιο διαφωτιστικές εάν επιχειρηθεί παράλληλα σύγκριση με Έλληνες και με παλιννοστούντες από άλλες χώρες. Η ερμηνεία των δεδομένων θα ήταν πιο διαοαφηνιστική εάν υπήρχε κάποιο σημείο αναφοράς.

Με αυτό το οκεπτικό, προβήκαμε σε σύγκριση ορισμένων δεδομένων από την έρευνα της Παπαστυλιανού (1992) για την ψυχολογική προσαρμογή μαθητών - παιδιών παλιννοστούντων από τις Η.Π.Α., τον Καναδά και την Αυστραλία, στα ειδικά σχολεία Παλιννοστούντων της Βαρυμπόμπης. Τα δεδομένα του δείγματος των αγγλόφωνων παλιννοστούντων (N=316) από την έρευνα εκείνη συγκρίθηκαν με δεδομένα από Έλληνες γηγενείς μαθητές (N=312) και από τους Ποντίους και Βορ/τες μαθητές της έρευνάς μας. Από τη σύγκριση των τεσσάρων ομάδων εξάγονται ορισμένα συμπεράσματα που αφορούν τις ενότητες: Αυτοαντίληψη, Γλώσσα, Στερεότυπες Αντιλήψεις, Κράτος, Συνθήκες Ζωής, Προσαρμογή στο Σχολείο, Ελεύθερος Χρόνος.

Σημειώνεται ότι οι κοινές ερωτήσεις ανάμεσα στα δείγματα των ερευνών που αναφέρθηκαν, είναι σχετικά ολιγάριθμες, επειδή οι Έλληνες μαθητές δεν ερωτήθηκαν για ζητήματα που αφορούν το εξωτερικό. Ωστόσο, ορισμένες συγκρίσεις που πραγματοποιήθηκαν μόνο ανάμεσα στους Βορ/τες, τους Πόντιους και τους Αγγλόφωνους παλιννοστούντες μαθητές, αφορούν μεγαλύτερο αριθμό κοινών ερωτήσεων.

Αυτοαντίληψη: Από τις δέκα ερωτήσεις που αφορούν στην αυτοαντίληψη υπήρχε μόνο μία κοινή: "πόσο πιστεύεις ότι υπάρχουν ευκαιρίες δουλειάς στην Ελλάδα;" (βλ. Σχήμα 29). Πιο θετική άποψη για το θέμα αυτό έχουν οι Έλληνες, οι Πόντιοι και οι Βορ/τες και πιο αρνητική οι αγγλόφωνοι μαθητές ($F(3)=21,97, p=0,00001$).

Γλώσσα: Οι ερωτήσεις για τη γλώσσα αναφέρονται στα εξής θέματα: γνώση της ελληνικής γλώσσας (κατανόηση, γραφή, ομιλία), σημασία των ελληνικών

ΣΧΗΜΑ 29: Διαφορές ανάμεσα στους Πόντιους, Βορ.ηπειρώτες, Έλληνες και αγγλόφωνους παλιννοστούντες μαθητές ως προς τη γνώμη για ευκαιρίες εργασίας στην Ελλάδα.

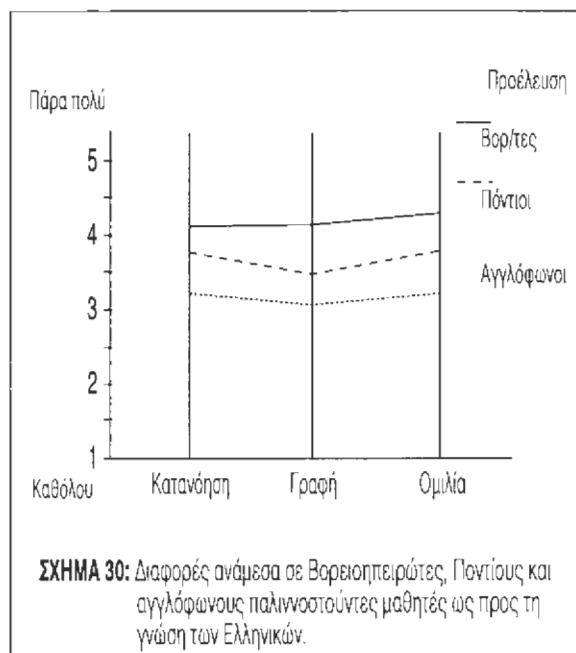
και της γλώσσας της χώρας προέλευσης, λόγοι για τη χρήση της ελληνικής και της αλβανικής / ρωσικής / αγγλικής γλώσσας, και γλώσσα που προτιμάται από τους παλιννοστούντες μαθητές για την ανάγνωση εντύπων.

Όσον αφορά στη γνώση της ελληνικής γλώσσας, διαπιστώθηκε (βλ. Σχήμα 30) ότι οι Βορ/τες καταλαβαίνουν, γράφουν και μιλάνε ελληνικά καλύτερα από τις άλλες ομάδες μαθητών. Οι αγγλόφωνοι δηλώνουν πως έχουν λιγότερο καλή γνώση των ελληνικών, ενώ οι Πόντιοι βρίσκονται πιο κοντά στο μέσο όρο. Το κριτήριο Hotellings T^2 δείχνει τη σημαντικότητα των διαφορών ($S=2, M=0, N=282/2$), $F(6, 1132)=19,47, p=0,00001$. Το κριτήριο Wilks' Λ έδειξε ότι το 83% της διασποράς των τιμών δεν εξηγείται.

Ως προς τη σημασία της ελληνικής γλώσσας, οι Βορ/τες (48,5%) δηλώνουν ότι τη θεωρούν "μητρική γλώσσα" κι επίσης ότι "τους αρέσει" (15,4%), αφού μάλιστα "θα ζήσουν μόνιμα στην Ελλάδα" (15,4%). Οι Πόντιοι και οι αγγλόφωνοι, αντίθετα, θεωρούν χρήσιμα τα ελληνικά "γιατί θα ζήσουν μόνιμα εδώ" (Πόντ.:31,3%, Αγγλ.: 32,5%) και "για επικοινωνία" (Πόντ.:26%, Αγγλ.:23,9%). Οι αγγλόφωνοι επίσης τα θεωρούν χρήσιμα "σαν δεύτερη γλώσσα" (22%), μια και τα αγγλικά είναι πολύ περισσότερο διαδεδομένα παγκοσμίως, ενώ οι Πόντιοι αναφέρουν ως τρίτο λόγο "γιατί θα εργαστούν στην Ελλάδα" (19,1%) ($\chi^2(14)=224,66, p=0,00001$). Δηλαδή, οι σκοποί που αναφέρουν Πόντιοι και αγγλόφωνοι είναι πιο πρακτικοί, ενώ η κύρια αιτία των Βορ/τών είναι περισσότερο συναισθηματική (για λόγους εθνικότητας).

Όσον αφορά τους λόγους για τη χρήση της αγγλικής / αλβανικής / ρωσικής γλώσσας, οι διαφορές που βρέθηκαν αντανακλούν και στη διαφορετική διάδοση κάθε γλώσσας. Οι αγγλόφωνοι, δηλαδή, θεωρούν σημαντικό να χρησιμοποιούν τα αγγλικά "για εργασία" (24,9%), ή "ως δεύτερη γλώσσα" (18,5%). Οι Πόντιοι ως πρώτο λόγο χρήσης της ρωσικής γλώσσας αναφέρουν "για δεύτερη γλώσσα" (24,1%) και ως δεύτερο "για να μην την ξεχάσουν" (23,3%). Οι Βορ/τες επιθυμούν να χρησιμοποιούν τα αλβανικά κυρίως "για επικοινωνία με συμπατριώτες" (32,8%), ενώ ένα ποσοστό 26,7% θεωρεί ότι τα αλβανικά είναι "άχρηστη γλώσσα" γι' αυτούς ($\chi^2(14)=206,12, p=0,00001$).

Επίσης, οι Βορ/τες (51,1%) προτιμούν την ελληνική γλώσσα για να διαβάσουν έντυπα στην Ελλάδα, ενώ στην Αλβανία χρησιμοποιούσαν "ή την αλβανική ή την ελληνική γλώσσα" (50,7%). Οι Πόντιοι και οι αγγλόφωνοι, αντίθετα, χρησιμοποιού-

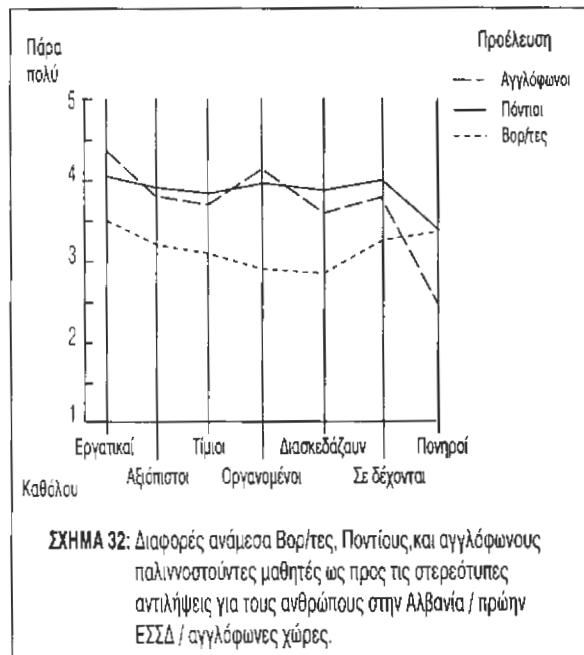
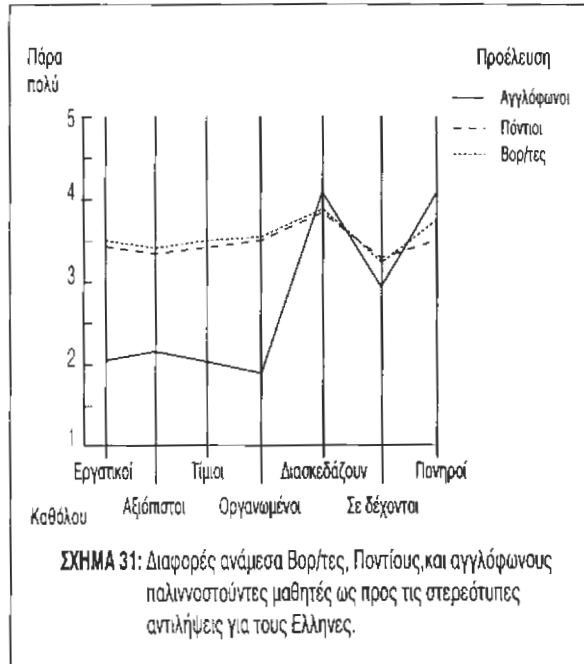
σαν τη γλώσσα της χώρας που ζούσαν για να διαβάζουν έντυπα (Πόντ.:59,9% Αγγλ.:82,1%, $\chi^2(4) = 228,30, \rho = 0,00001$), ενώ ακόμα και στην Ελλάδα χρησιμοποιούν και τα ελληνικά και τα ρωσικά/αγγλικά (Αγγλ.: 49,8% Πόντ.:52,9%, $\chi^2(4) = 189,46, \rho = 0,00001$).

Στερεότυπες Αντιλήψεις: Οι στερεότυπες αντιλήψεις για τους Έλληνες και τους ανθρώπους στη χώρα προέλευσης (Αλβανούς, Σοβιετικούς, Αμερικανούς, Καναδούς και Αυστραλούς) αναφέρονται στα εξής χαρακτηριστικά: "εργατικοί", "αξιόπιστοι", "τίμιοι", "οργανωμένοι", "πονηροί", "ξέρουν να διασκεδάζουν" και "σε δέχονται εύκολα".

Διαπιστώθηκε ότι τα χαρακτηριστικά που αποδίδουν οι αγγλόφωνοι στους Έλληνες είναι πολύ πιο αρνητικά από τα στερεότυπα που αποδίδουν στους Αμερικανούς / Καναδούς / Αυστραλούς (βλ. Σχήμα 31). Αντίθετα, οι Πόντιοι και οι Βορ/τες μαθητές έχουν θετικότερες στερεότυπες αντιλήψεις για τους Έλληνες, απ' ό,τι έχουν για τους Σοβιετικούς / Αλβανούς, αλλά η διάσταση αυτή είναι σαφώς λιγότερο έντονη απ' ό,τι στους αγγλόφωνους.

Το κριτήριο Hotellings T^2 δείχνει τη σημαντικότητα των διαφορών ($S=2, M=-1/2, N=234 \ 1/2$), $F(4, 940)=77,23, \rho=0,00001$. Το κριτήριο Wilks' Λ έδειξε ότι το 58% της διασποράς των τιμών δεν εξηγείται.

Πρόνοια του Ελληνικού Κράτους: Η βοήθεια που προσφέρει το ελληνικό κράτος στους νέους γενικά και στους παλιννοστούντες ειδικότερα, αξιολογήθηκε με τρεις ερωτήσεις που αναφέρονται στους τομείς της μόρφωσης, της

εργασίας και της ψυχαγωγίας / αθλητισμού.

Διαπιστώθηκε ότι οι αγγλόφωνοι έχουν την πιο αρνητική εικόνα για το κράτος και οι Βορ/τες έχουν την πιο θετική (βλ. Σχήμα 32). Οι άλλες δύο ομάδες φαίνεται ότι παίρνουν πιο ρεαλιστική θέση. Το κριτήριο Hotellings T^2 δείχνει τη σημαντικότητα των διαφορών ($S=2$, $M=0$, $N=267$), $F(6, 1070)=51,08$, $p=0,00001$. Το κριτήριο Wilks' Λ έδειξε ότι το 64% της διασποράς των τιμών δεν εξηγείται. Δηλαδή οι Ελληνες και, σε μεγαλύτερο βαθμό, οι αγγλόφωνοι τείνουν να έχουν αρνητική εικόνα για τη βοήθεια που προσφέρει το κράτος, ενώ οι Πόντιοι και οι Βορ/τες δηλώνουν πως έχουν πιο θετική γνώμη για το θέμα αυτό.

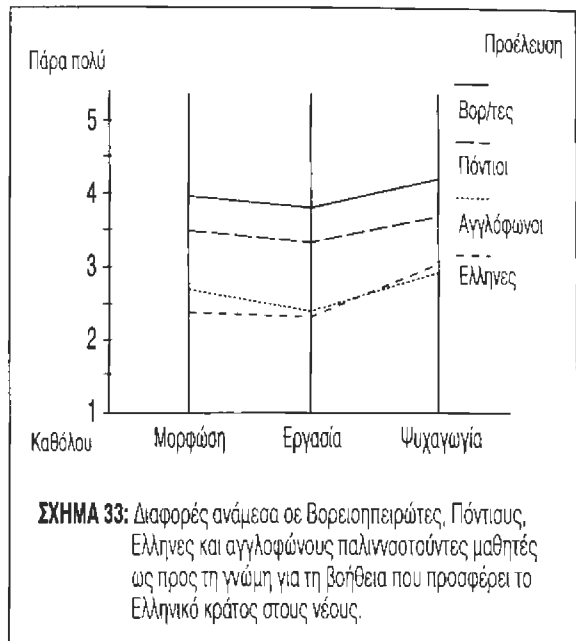
Ως προς τη βοήθεια που θα μπορούσε να προσφέρει μια υπηρεσία παλιννοστούντων, αγγλόφωνοι και Βορ/τες αναφέρουν ως πρώτες προτεραιότητες την "εκπαίδευση" (Α:35,4%, Β:34%) και την "εργασία" (Αγγλ.:19,7% Βορ.:13,6%). Οι Πόντιοι, αντίθετα, θεωρούν την "εργασία" (30,4%) ως πιο πρωτεύοντα τομέα βοήθειας από την "εκπαίδευση" (25,5%, $\chi^2(12)=81,32$, $p=0,00001$).

Συνθήκες Ζωής και Σχέσεις:

Οι ερωτήσεις για τη ζωή και τις διαπροσωπικές σχέσεις στην Ελλάδα, σε σύγκριση με τη χώρα προέλευσης, αναφέρονται στα εξής θέματα: "ουνθήκες ζωής", "ασφάλεια", "σχέσεις με συγγενείς", με "γείτονες" και "με φίλους".

Η σύγκριση των μέσων όρων δείχνει ότι οι Βορ/τες, που μετακινήθηκαν υπό τις δυσμενέστερες συνθήκες, θεωρούν ότι η ζωή και οι διαπροσωπικές σχέσεις στην Ελλάδα είναι "μέτριες" προς "καλύτερες" απ' ό,τι στην Αλβανία (βλ. Σχήμα 33). Το αντίθετο ισχύει για τους αγγλόφωνους, οι οποίοι κρίνουν τις συνθήκες ζωής και τις σχέσεις στην Ελλάδα ως "μέτριες" προς "χειρότερες" απ' ό,τι στις Η.Π.Α. / Καναδάς / Αυστραλία. Οι Πόντιοι δεν αναφέρουν τόσο σημαντικές διαφορές ανάμεσα στην πρώην ΕΣΣΔ και την Ελλάδα. Το κριτήριο Hotellings T^2 δείχνει τη σημαντικότητα των διαφορών ($S=2$, $M=1$, $N=230$), $F(10, 922)=22,30$, $p=0,00001$. Το κριτήριο Wilks' Λ έδειξε ότι το 67% της διασποράς των τιμών δεν εξηγείται.

Προσαρμογή στο Σχολείο: Σχετικά με την προσαρμογή στο σχολείο, οι κοινές ερωτήσεις ήταν: "πόσο ικανοποιημένος είσαι από το σχολείο στην Ελλάδα",

ΣΧΗΜΑ 33: Διαφορές ανάμεσα σε Βορειοηπειρώτες, Πόντιους, Ελληνες και αγγλοφώνους παλιννοστούντες μαθητές ως προς τη γνώμη για τη βοήθεια που προσφέρει το Ελληνικό κράτος στους νέους.

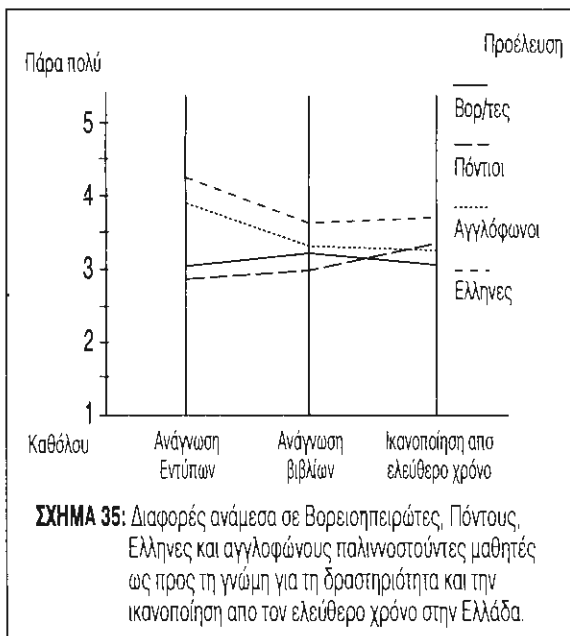
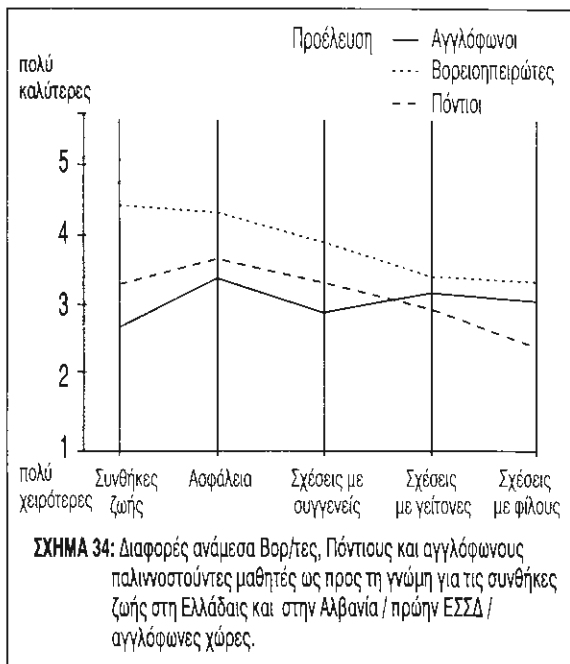
“θέλεις να συνεχίσεις σπουδές μετά το σχολείο;”, “πιστεύεις ότι έχεις πιθανότητες επιτυχίας στην Ανώτατη Εκπαίδευση στην Ελλάδα;”.

Η Ανάλυση Διασποράς έδειξε ότι οι Βορ/τες (M=3,92) δηλώνουν “πολύ” ικανοποιημένοι, ενώ οι αγγλόφωνοι (M=2,57) εκφράζουν μόνο “λίγη” προς “μέτρια” ικανοποίηση. Έλληνες (M=3,11) και Πόντιοι (M=3,36) φαίνονται πιο ρεαλιστές, μεταξύ των δύο ακραίων στάσεων (F(3)=60,95, $\rho=0,00001$).

Στην ερώτηση “θέλεις να συνεχίσεις σπουδές μετά το σχολείο;” δεν διαπιστώθηκαν διαφορές ως προς την προέλευση. Δηλαδή 62,5% των μαθητών, γενικά, απάντησαν θετικά, 29% δεν ήταν σίγουροι και μόνο 8,8% απάντησαν αρνητικά.

Οστόσο, υπάρχουν διαφορές στην ερώτηση “πιστεύεις ό,τι μπορείς να πετύχεις στην Ανώτατη Εκπαίδευση στην Ελλάδα;”. Κατ’ αρχήν, η στάση των μαθητών, γενικά, είναι μετριοπαθής: 51,5% δεν είναι σίγουροι, 26,1% απάντησαν θετικά και 22,2% αρνητικά. Αξίζει να σημειωθεί ότι οι αγγλόφωνοι μαθητές αποδεικνύονται πιο επιφυλακτικοί από τις άλλες ομάδες, αφού 44% δηλώνουν ότι δεν έχουν εμπιστοσύνη πως θα τα καταφέρουν και μόνο 11,5% είναι πιο αισιόδοξοι ($\chi^2(9)=148,50$, ($\rho=0,00001$)).

Ελεύθερος Χρόνος: Οι κοινές ερωτήσεις που σχετίζονται με τον ελεύθερο χρόνο αναφέρονται στη συχνότητα με την οποία οι μαθητές διαβάζουν έντυπα στην Ελλάδα, στη συχνότητα με την οποία βλέπουν τους φίλους τους και στο γενικό επίπεδο ικανοποίησης από τις δραστηριότητες κατά

τον ελεύθερο χρόνο στην Ελλάδα και στη χώρα προέλευσης.

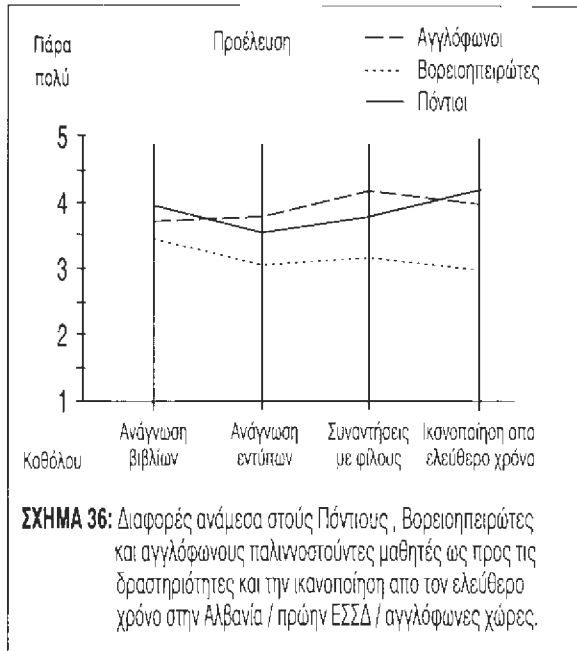
Διαπιστώθηκε (βλ. Σχήμα 34), όπως ήταν αναμενόμενο, ότι οι Έλληνες διαβάζουν βιβλία και περιοδικά περισσότερο από τις άλλες ομάδες μαθητών. Ακολουθούν οι αγγλόφωνοι και, σε μικρότερο βαθμό, οι Βορ/τες και οι Πόντιοι.

Επίσης, οι Έλληνες (βλ. Σχήμα 35) είναι αυτοί που βλέπουν συχνότερα τους φίλους τους και οι αγγλόφωνοι αυτοί που τους βλέπουν λιγότερο συχνά ($F(3)=40,01, P=0,00001$). Στο εξωτερικό όμως φαίνεται πως συνέβαινε το αντίθετο. Δηλαδή οι αγγλόφωνοι έβλεπαν τους φίλους τους με μεγαλύτερη συχνότητα απ' ό,τι οι Πόντιοι και οι Βορ/τες (βλ. Σχήμα 36).

Γενικά, οι Έλληνες είναι οι πιο ικανοποιημένοι από τις δραστηριότητες κατά τον ελεύθερο χρόνο τους, και οι Βορ/τες είναι οι πιο δυσαρεστημένοι. Οι διαφορές όμως δεν είναι πολύ μεγάλες και κυμαίνονται από "μέτρια" έως "πολύ" ικανοποιημένοι (βλ. Σχήμα 35).

Το κριτήριο Hotellings T^2 δείχνει τη σημαντικότητα των διαφορών ($S=3, M=-1/2, N=433\ 1/2$), $F(9, 2603)=24,15, p=0,00001$. Το κριτήριο Wilks' Λ έδειξε ότι το 80% της διασποράς των τιμών δεν εξηγείται.

Στο εξωτερικό, επίσης, οι αγγλόφωνοι και οι Πόντιοι ήταν πιο ικανοποιημένοι από τον ελεύθερο χρόνο τους, σε σχέση με τους Βορ/τες (βλ. Σχήμα 36). Το κριτήριο Hotellings T^2 δείχνει τη σημαντικότητα των διαφορών ($S=2, M=-1/2, N=253\ 1/2$), $F(4, 1016)=34,37, p=0,00001$. Το κριτήριο Wilks' Λ έδειξε ότι το 78% της διασποράς των τιμών δεν εξηγείται.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΩΝ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ

Το κύριο ζήτημα το οποίο πραγματεύεται η έρευνα αυτή είναι οι διεργασίες της ψυχολογικής προσαρμογής κατά τη διαδικασία της μετανάστευσης ή της παλινοδόστησης -στην προκειμένη περίπτωση των Ποντίων και των Βορ/τών στη χώρα μας το χειμώνα 1991-92. Η μετανάστευση, είτε ως κίνηση προς, είτε ως κίνηση από τη χώρα υποδοχής, ενέχει σημαντικά πραβλήματα και έχουν διατυπωθεί διάφορες απόψεις (Μουσαούρου & Κολλάρου, 1978, Πετροπουλος, UNESCO, 1984, Κασιμάτη, 1984, ΟΟΣΑ, 1987) σχετικά με τους λόγους που οδηγούν σ' αυτή. Στην περίπτωση των Ποντίων και των Βορ/τών, η μετακίνηση προς την Ελλάδα γίνεται κυρίως για λόγους φυσικής επιβίωσης και, κατά συνέπεια, ψυχολογικούς και οικονομικούς.

Οι δυομενείς συνθήκες που εξελίσσονται με ραγδαίο ρυθμό στις Δημοκρατίες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης έφεραν τους Πόντιους Έλληνες στη δυσχερή θέση να εξαναγκάζονται για λόγους φυσικής επιβίωσης συχνά, αλλά κυρίως για λόγους διατήρησης των βασικών εθνικών χαρακτηριστικών, να μεταναστεύουν για δεύτερη ή και για τρίτη φορά - αν θυμηθούμε τους διωγμούς των Ελλήνων από τα Μικρασιατικά παράλια (1914-1922), ή τις διώξεις στη σταλινική περίοδο (1930-1936). Οι μνήμες σχετικά με τα γεγονότα εκείνα των ανθρώπων που ζουν ακόμα, αλλά και το γεγονός ότι η Ελλάδα ως "μητρόπολη" / εθνικό κέντρο, είναι μια ελεύθερη Δυτική χώρα με όλες τις συνεκδοχικές σημασίες, προκάλεσε τη μαζική μετακίνηση των Ελλήνων-Ποντίων προς την Ελλάδα τα τελευταία τρία χρόνια.

Οι Έλληνες Βορ/τες εξάλλου, που ζουν στο μεγαλύτερο ποσοστό τους στα "ελληνικά χωριά" της Αλβανίας, υπέστησαν το ίδιο τρομακτικές πιέσεις, διώξεις και εξορίες από το προηγούμενο Αλβανικό καθεστώς, ενώ οι συνθήκες διαβίωσης είναι μέχρι στιγμής ιδιαίτερα δραματικές. Έτσι, οι ταχείες πολιτικές εξελίξεις και στις δύο περιπτώσεις τους ώθησαν σε μετακίνηση προς τον εθνικό κορμό, γεγονός με ιδιαίτερη σημασία για την προσαρμοστική τους πορεία στην Ελλάδα. Το γεγονός λοιπόν αυτό προδικάζει την τακτική προσαρμογής που ακολουθείται.

Από τα πιο σημαντικά ευρήματα της έρευνας είναι οι διαφορές ανάμεσα στους Πόντιους και τους Βορ/τες σε όλες σχεδόν τις ψυχολογικές διαστάσεις. Ωστόσο, τα αίτια των διαφορών αυτών δεν είναι απόλυτα σαφή. Ενδεχομένως οφείλονται από τη μια μεριά στο διαφορετικό πολιτιστικό πλαίσιο της χώρας προέλευσης -της Αλβανίας και της πρώην Σοβιετικής Ένωσης. Πιθανώς να οφείλονται στο χρόνο παραμονής τους στην Ελλάδα -οι Πόντιοι βρίσκονται εδώ για μεγαλύτερο διάστημα απ' ό,τι οι Βορ/τες και έχουν ήδη γνωρίσει τις δυσκολίες προσαρμογής του μετανάστη. Ενδέχεται επίσης να οφείλονται στις διαφορετικές συνθήκες ζωής, εργασίας και εκπαίδευσης στη χώρα προέλευσης. Γι' αυτό, οι ερμηνείες μας στις περιοχές που διερευνάται η ψυχολογική προσαρμογή των Ποντίων και των Βορ/τών συχνά παρουσιάζουν αναγκαίες επαναλήψεις, τις οποίες επισημαίνουμε στον αναγνώστη.

Τακτική Προσαρμογής

Οι Έλληνες Πόντιοι καθώς και οι Έλληνες Βορ/τες επιλέγουν κυρίως την τακτική της εναρμόνισης και, σε μικρότερο ποσοστό, της αφομοίωσης.

Οι παρατηρήσεις που παρατίθενται πιο πάνω σχετικά με τη σημασία της εθελοντικής μετανάστευσης ερμηνεύουν την επιλογή για εναρμόνιση και αφομοίωση των εξεταζομένων ομάδων. Ο Berry (1990) αναφέρεται στη σημασία της εθελοντικής επαφής και στον κατά συνέπεια μικρότερο βαθμό δυσκολιών, ή στην θετικότερη αντιμετώπισή τους απ' ό,τι στην περίπτωση μη-εθελοντικής μετακίνησης. Υπενθυμίζεται εδώ ότι δεν συζητάται η περίπτωση διαχωρισμού, γιατί η τακτική αυτή συναντάται σε μεταναστευτικά ρεύματα από διαφορετικές εθνικότητες. Εδώ η εθνική ταυτότητα, γλώσσα και παράδοση είναι κοινή με αυτή των Ελλήνων. Η τακτική της περιθωριοποίησης δεν συζητάται επίσης, εξαιτίας και πάλι της εκούσιας μετακίνησης που ωθεί το άτομο να αγωνίζεται με περισσότερο ενδιαφέρον και να μην αποκόπτεται από την εθνική ομάδα. Άλλωστε, αυτό φαίνεται από τον ελάχιστο αριθμό ατόμων που επιλέγουν τις τακτικές αυτές.

Η εναρμόνιση, συνεπώς, ως τακτική συνδυασμού των στοιχείων της ελληνικής εθνικής ταυτότητας και των στοιχείων του ξένου πολιτισμού, που προσεπικήθηκαν κατά τη μακρόχρονη παραμονή των Ποντίων και των Βορ/τών στην πρώην Σοβιετική Ένωση και στην Αλβανία αντίστοιχα, αποτελεί την ορθολογικότερη επιλογή, τόσο σε επίπεδο κοινωνικό όσο και σε επίπεδο ατομικό / ψυχολογικό, αφού συνεπάγεται τις λιγότερο επώδυνες ψυχολογικές διαφοροποιήσεις. Και μάλιστα, θα πρέπει να διαφωνίσουμε με την άποψη ορισμένων ότι η επιθυμητή τακτική προσαρμογής παλιννοστούντων είναι η αφομοίωση, δηλαδή η πλήρης ταύτιση με τα ελληνικά πρότυπα. Από την άποψη της ψυχολογίας, η τακτική της αφομοίωσης συνεπάγεται ότι το άτομο απωθεί από το συνειδητό τις όποιες δυσάρεστες εμπειρίες και βιώματα που σχετίζονται με τη χώρα που ζούσαν. Είναι μια άρνηση των εμπειριών και των βιωμάτων, η οποία θα είχε τις περισσότερες δυσμενείς επιπτώσεις στην ψυχολογική του ισορροπία και προσαρμογή.

Το γεγονός ότι παρατηρείται επιπλέον ένα ποσοστό Βορ/τών να επιλέγει την αφομοίωση, προβάλλει τη διάθεση φυγής προς την Ελλάδα ως οανίδα οωτηρίας, προκειμένου να επιβεβαιωθούν τα κοινά εθνικά χαρακτηριστικά προς τα οποία διατίθενται με έντονη τάση για αφομοίωση.

Θα πρέπει να τονιστεί και πάλι ότι η επιλογή των Ποντίων για εναρμόνιση οφείλεται κυρίως στη μεγαλύτερη άνεση και ελευθερίες που επετράπησαν τη δεκαετία του '80, καθώς και στη μακρά παράδοση των οργανωμένων και λειτουργουσών κοινοτήτων ("ελεύθερες ζώνες επιρροής" των Ελλήνων), που επέτρεπε κάπως ευκολότερη επαφή τόσο μέσω της γλώσσας όσο και με τις εμπορικές σχέσεις. Αντίθετα, οι ιδιαίτερα στερητικές συνθήκες διαβίωσης και η κατάφωρη καταπάτηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων της ελληνικής μειονότητας, αποτελούν τους σημαντικότερους λόγους για τη δεύτερη επιλογή των Βορ/τών που απορρίπτει ό,τι αφορά τη χώρα στην οποία ζούσαν και εμπλέκει ενδεχομένως τον ψυχολογικό μηχανισμό της απώθησης που αναφέραμε. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι οι έρευνες του Berry (1992) με διάφορες κατηγορίες μεταναστών στον Καναδά και οι μελέτες του Schmitz (1992) από τη Γερμανία δείχνουν ότι το μεγάλο ποσοστό των μεταναστών (περίπου 60%-70%) επιλέγουν την τακτική της εναρμόνισης, ενώ ως δεύτερη

στη σειρά τακτική προσαρμογής συναντάται ο διαχωρισμός. Επιπλέον, όσοι μετανάστες στη Γερμανία επιλέγουν την τακτική του διαχωρισμού τείνουν να παρουσιάσουν μεγαλύτερα ψυχολογικά προβλήματα (Schmitz, 1992).

Μια άλλη πιθανή ερμηνεία που συνδέει το χρόνο παραμονής με την τακτική προσαρμογής, αναφέρεται στη θεωρία επιπολιτισμού του Berry (1980, 1983). Σύμφωνα με αυτή, ο χρόνος άμεσης επαφής του ατόμου με ένα διαφορετικό πολιτισμό αποτελεί σημαντική παράμετρο για τις διεργασίες θετικής προσαρμογής (εναρμόνιση και αφομοίωση). Θα πρέπει να αναφέρουμε ωστόσο στην παρούσα έρευνα ότι τα κοινά εθνικά χαρακτηριστικά συμβάλλουν στην επιλογή αυτή.

Ταυτότητα

Η εθνική ταυτότητα και η επιβεβαίωσή της ουνιστά σημαντικό στήριγμα για την κοινωνική ταυτότητα του ατόμου. Ειδικότερα, η εθνική ταυτότητα συνδέεται άμεσα με τον εαυτό και την αυτοσυνειδησία του ατόμου, με την έννοια ότι η ψυχολογική διεργασία της ταύτισης συνδέει τον εαυτό με στοιχεία ατόμων, ομάδων και στην προκειμένη περίπτωση με στοιχεία εθνικά. Όμως, κατά τη διαδικασία προσαρμογής, η εθνική ταυτότητα γίνεται κρίσιμο θέμα, γιατί συνδέεται με τη φυσική-πνευματική-ψυχολογική υπόσταση του ανθρώπου.

Επομένως, οι τύποι προσαρμογής (Kourvertaris, 1971, Μουσούρου, 1990) που αναφέρονται σε "αλλοίωση της ταυτότητας" όταν το άτομο υιοθετεί στοιχεία του ξένου πολιτισμού, είναι ατελείς και δεν λαμβάνουν υπόψη τους τα στοιχεία της ψυχολογικής διαφοροποίησης του υγιούς ανθρώπου.

Στην έρευνά μας, η τάση των Ποντίων και των Βορ/τών να προβάλλουν την ελληνική τους ταυτότητα, χωρίς ταυτόχρονα να απορρίπτουν την ταυτότητα της χώρας που ζούσαν, επιβεβαιώνει τη διάθεσή τους να συνδυάσουν τα στοιχεία που φέρουν σε μια τακτική εναρμόνισης, όπως ήδη παρατηρήθηκε. Ωστόσο, το γεγονός ότι οι Πόντιοι είχαν στην πρώην Σοβιετική Ένωση περισσότερες ελευθερίες από αυτές που είχαν οι Βορ/τες στην Αλβανία, εξηγεί την αυξημένη τάση τους να διατηρήσουν τα στοιχεία της ταυτότητας και τη γλώσσα της χώρας που ζούσαν. Εξάλλου, το ότι οι γυναίκες τείνουν να θέλουν να διατηρήσουν στοιχεία της ταυτότητας της Αλβανίας / πρώην ΕΣΣΔ ερμηνεύεται με την άποψη της μεγαλύτερης εξάρτησής τους από το χωροχρονικό πεδίο (Witkin, 1977). Δηλαδή, οι γυναίκες είναι πιο στενά συνδεδεμένες με τη χώρα που ζούσαν απ' ό,τι οι άνδρες, ενώ σε άλλες έρευνες επισημαίνεται το αίσθημα της ανασφάλειας και της νοσταλγίας σε γυναίκες μετανάστριες (Molwear, 1989, Dunkas & Nikelly, 1972).

Αυτοαντίληψη

Η θετική επιπολιτιστική στάση των ομογενών, Ποντίων και Βορ/τών, ήδη κατά την εγκατάστασή τους στην Ελλάδα, προδικάζει τη θετική τους αυτοαντίληψη. Η αυτοαντίληψη συναρτάται με τα πρότυπα ζωής των ατόμων και συνεπώς με τα εθνικά πρότυπα, όπως αναφέρουν οι Berry, Kim & Boski (1987). Δηλαδή η συμφω-

νία ανάμεσα στην αυτοαντίληψη και τα εθνικά πρότυπα αποκαλύπτει τον βαθμό επιπολιτισμού των μεταναστών στη χώρα υποδοχής¹. Η άποψη αυτή ερμηνεύει τα δικά μας ευρήματα στα οποία παρατηρείται σύγκλιση των προτύπων ζωής με την εθνική ταυτότητα -πασό το γεγονός ότι οι Πόντιοι γεννήθηκαν και έζησαν σε απομακρυσμένο από την Ελλάδα χώρο. Αυτό ισχύει πολύ περισσότερο για τους Βορ/τες των οποίων οι περιοχές κατοικίας είναι κοντά στην ελληνική επικράτεια.

Σε έρευνα εξάλλου για τις επιπολιτιστικές στάσεις Πολωνών μεταναστών στον Καναδά από τους Berry, Kim & Boski (1987) επισημάνθηκε η συσχέτιση εθνικών προτύπων και επιπολιτιστικής στάσης μόνο ανάμεσα στους παλαιότερους και νεότερους μετανάστες, δηλαδή ανάμεσα στις γενιές, όπως άλλωστε παρατηρήθηκε και στα δικά μας ευρήματα, ανάμεσα στους μαθητές και τους ενηλίκους.

Ενα σημαντικό εύρημα είναι ότι όσοι επιλέγουν την τακτική της σφομοίωσης έχουν θετικότερη αυτοαντίληψη από όσους επιλέγουν την τακτική της εναρμόνισης. Στο εύρημα αυτό σποδίζονται δύο πιθανές ερμηνείες. Μια είναι ότι όσοι επιλέγουν την τακτική της αφομοίωσης τείνουν να παραβλέπουν ή να αγνοούν τις πραγματικές δυσκολίες, υπερεκτιμώντας έτσι τις δυνατότητές τους, όπως αυτό φαίνεται από την υπερβολικά θετική τους αυτοαντίληψη. Μια δεύτερη ενδεχόμενη ερμηνεία είναι ότι, ο άνθρωπος που έχει αποφασίσει να ενσωματωθεί στην ελληνική κοινωνία, "ρίχνοντας πίσω μαύρη πέτρα", πρέπει επίσης να έχει περισσότερη εμπιστοσύνη στον εαυτό του και στις δυνάμεις του.

Ως προς την εικόνα του εαυτού, το εύρημα ότι οι Πόντιες γυναίκες εμφανίζουν μεγαλύτερη συλλογικότητα με τις προτάσεις τους οφείλεται στο ότι διατηρείται σε σημαντικό βαθμό η δομή της παραδοσιακής αγροτικής εκτεταμένης οικογένειας, με συλλογικές μορφές οργάνωσης και λειτουργίας. Οι δυοιμενείς συνθήκες διαβίωσης στην Αλβανία, αντίθετα, ωθούν τα άτομα, άνδρες και γυναίκες, σε δυναμικότερη αντιμετώπιση της ζωής για να επιβιώσουν -και υποθέτουμε ότι αυτός είναι ο λόγος που εμφανίζουν μεγαλύτερη τάση ατομισμού.

Αξίες

Ενσ από τα θέματα που παρουσιάζουν έντονο ερευνητικό ενδιαφέρον στην σύγχρονη Κοινωνική Ψυχολογία είναι οι αιτίες μεταβολής των αξιών. Πιο συγκεκριμένα, έχει μελετηθεί η έννοια των ατομιστικών και των συλλογικών αξιών (Hofstede, 1980) και η συσχέτισή τους με τη μοσφή του πολιτισμού μιας χώρας. Σε πρόσφατες μελέτες (Γεώργας, 1986, Georgas, 1989, 1991, 1992) έχει διαπιστωθεί η συσχέτιση ανάμεσα στη μορφή της οικογένειας, ατομιστικών και συλλογικών προσανατολισμών, και τις οικογενειακές αξίες στην Ελλάδα. Δηλαδή, η δομή της παραδοσιακής ελληνικής αγροτικής οικογένειας είναι εκτεταμένη. Τα μέλη κατοικούν στο ίδιο ή παρακείμενο σπίτι, υπάρχει οικονομική αλληλεξάρτηση, ο ρόλος του πατέρα είναι ως *pater familiae*, αρχηγός της οικογένειας, παίρνει τις αποφάσεις, κ.τ.λ., ενώ ο ρόλος της μητέρας επικεντρώνεται στην ανατροφή των παιδιών.

¹ Αξίζει να σημειωθεί ότι η απόλυτη ταύτιση / συμφωνία του εαυτού με το εθνικό πρότυπο, μπορεί να οδηγήσει σε εθνικιστικές εξάσσεις, όπως παρατηρείται σήμερα στην πρώην Γιουγκοσλαβία, στη Γερμανία, στη Γαλλία και στις Δημοκρατίες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης.

Όπως και με όλες τις σχετικές έρευνες στον ελληνικό χώρο (Γεώργας, 1986, 1989, 1990, υπό δημοσίευση, Georgas, 1991, Παπαστυλιανού, 1991), οι γυναίκες περισσότερο από τους άνδρες τείνουν να απορρίπτουν τους παραδοσιακούς ρόλους, φαινόμενο που παρατηρείται και εδώ.

Το εύρημά μας που παρουσιάζει τους Βορ/τες ενήλικους να αποδέχονται τις παραδοσιακές οικογενειακές αξίες σε σχέση με τους νεώτερους Βορ/τες, οι οποί-οι τείνουν να τις απορρίπτουν, θεωρείται φυσιολογικό και αποδίδεται στις διαφορε-τικές αντιλήψεις ανάμεσα στις δύο γενιές. Παράδοξο παρουσιάζεται το εύρημα που εμφανίζει τους Πόντιους ενήλικες να διαφωνούν με τις παραδοσιακές οικογε-νειακές αξίες περισσότερο από τους νεώτερους.

Γλώσσα

Η μετακίνηση της γλώσσας προς τη γλώσσα της κυρίαρχης ομάδας είναι μάλλον συνηθισμένο φαινόμενο στους μετανάστες, όπως μαρτυρούν οι έρευνες που παραθέτουν οι Berry (1980) και Berry, Kim & Boski (1987). Στην περίπτωση των Βορ/τών, θα πρέπει να παρατηρήσουμε ότι η γνώση και η σημασία της ελληνικής γλώσσας παρέμεινε σύμβολο των αγώνων τους ενάντια στο Αλβανικό κράτος που καταπατούσε το δικαίωμα διδασκαλίας ή και τη χρήση της μετά το 1950. Αυτός είναι κι ένας λόγος, υποθέτουμε, που οι Βορ/τες προβάλλουν ως πρώτο λόγο σημαντικότητας της ελληνικής γλώσσας το ότι είναι "μητρική γλώσσα". Η στάση αυτή προς τη γλώσσα δείχνει έντονο συναισθηματικό φορτίο από άτομα που έχουν λιγότερο από ένα χρόνο παραμονής στην Ελλάδα.

Η εγγύτητα των "ελληνικών" χωριών της Αλβανίας προς την ελληνική επικρά-τεια συνέβαλε επίσης σημαντικά στη διατήρηση της γλώσσας.

Εξάλλου, η έντονα θετική διάθεση των Βορ/τών προς την ελληνική γλώσσα αποδεικνύεται από την αντίστροφη θέση τους για την αλβανική, για την οποία δηλώνουν ότι 'δεν χρειάζεται'. Το γεγονός ότι το αλβανικό κράτος "εγκλώβισε" τους Βορ/τες Έλληνες, απαγορεύοντας τη μετακίνησή τους προς την Ελλάδα μόλις τις τελευταίες δεκαετίες, εξηγεί γιατί αυτοί χρησιμοποιούν ακόμα την ελληνι-κή ως μητρική γλώσσα. Εξάλλου, μέχρι πρόσφατα (1975) τα ελληνικά δίδασκονταν στο σχολείο μέχρι τη βαθμίδα της Μέσης Εκπαίδευσης.

Το ότι οι Πόντιοι φαίνεται να έχουν θετική άποψη έναντι και της ρωσικής γλώσσας μπορεί να οφείλεται στη σημαντικότητα της χώρας και στα πολιτιστικά και επιστημονικά της επιτεύγματα. Επιπλέον, οι συνθήκες πολιτιστικής αποδοχής, που υπήρχαν κατά περιόδους, συμφιλίωναν τα στοιχεία των δύο πολιτισμών, γεγο-νός που δεν παρατηρείτο στην Αλβανία.

Οι θετικές τακτικές προσαρμογής που κυρίως ακολουθούνται από τους ομο-γενείς, επιβεβαιώνονται με τη διάθεσή τους έναντι στην ελληνική γλώσσα και στη σημασία που της αποδίδεται. Όπως ήδη παρατηρήσαμε, τα άτομα που επιλέγουν την τακτική της αφομοίωσης, θέλοντας να ξεχάσουν ό,τι είχε σχέση με τη χώρα που ζούσαν, επιβεβαιώνουν τη θέση αυτή με την απορριπτική τους στάση έναντι της αλβανικής / ρωσικής γλώσσας. Αξίζει να σημειωθεί ότι οι Brian et al (1976) σε πρωτοποριακή έρευνα για τη σημασία της γλώσσας ανάμεσα σε δέκα εθνότητες

μεταναστών, βρήκαν ότι οι Έλληνες περισσότερο από όλους τους άλλους θεωρούν την εθνική γλώσσα απόλυτα σημαντική.

Σε σχέση με το φύλο, παρατηρείται μια σχετική προτίμηση των γυναικών στη γλώσσα της χώρας που ζούσαν, η οποία ερμηνεύεται από παρατήρηση που ήδη κάναμε σχετικά με την αυξημένη τάση τους για προσκόλληση στο γνωστό τους χωροχρονικό πεδίο.

Σtereότυπες Αντιλήψεις

Η μελέτη των στερεότυπων αντιλήψεων των ανθρώπων για άλλες εθνικές ομάδες αποτελεί μια από τις πιο σημαντικές προσφορές της κοινωνικής ψυχολογίας κατά τα τελευταία 60 χρόνια. Τα στερεότυπα για εθνικότητες, δηλαδή ο τρόπος με τον οποίο αντιλαμβανόμαστε μια διαφορετική εθνικότητα, έχουν κάποιο πυρήνα αλήθειας. Ωστόσο εμπεριέχουν χαρακτηρισμούς, συνήθως αρνητικούς, που προκαταλαμβάνουν τις στάσεις και τη συμπεριφορά των ανθρώπων απέναντι σε άλλους. Οι στερεότυπες αντιλήψεις των Γερμανών απέναντι στους Εβραίους έγιναν αντικείμενο εκμετάλλευσης από τους Ναζί έτσι ώστε να οδηγήσουν στη συστηματική γενοκτονία μιας φυλής. Ένας από τους κινδύνους που επισημαίνονται εδώ είναι ότι οι στερεότυπες αντιλήψεις για τους Πόντιους και τους Βορ/τες έχουν οημασία επειδή η δημιουργία αρνητικών στερεοτύπων για τους ομογενείς αυτούς μπορεί να καταλήξει στο να τους αντιλαμβάνονται ως μια ομάδα χωριστή από το ευρύτερο κοινωνικό σύνολο.

Ένα χαρακτηριστικό των στερεότυπων αντιλήψεων είναι ότι με την πάροδο του χρόνου δεν μεταβάλλονται και συχνά γίνονται πιο αρνητικές. Είναι σημαντικό συνεπώς, να δημιουργηθούν ακριβείς εντυπώσεις / απόψεις για τους ομογενείς και να βρεθούν αποτελεσματικοί τρόποι για να μειωθούν οι αρνητικοί χαρακτηρισμοί, έτσι ώστε να ενσωματωθούν χωρίς "διακριτικά" στην ελληνική κοινωνία. Για αυτό το λόγο, μια από τις προτάσεις της έρευνας αυτής είναι η καλλιέργεια αντιλήψεων στην ελληνική κοινωνία, ώστε να αντιμετωπίζονται οι ομογενείς θετικά.

Τα ευρήματα της έρευνάς μας αναφέρονται στις στερεότυπες αντιλήψεις των ομογενών προς τους Έλληνες. Βλέπουμε ότι οι Πόντιοι και οι Βορ/τες αντιλαμβάνονται τους Έλληνες με πολύ θετικά χαρακτηριστικά. Επίσης εκφράζουν πόσο έντονο είναι το στοιχείο της ελληνικής τους ταυτότητας και πόσο σημαντικό είναι για αυτούς να θεωρούνται Έλληνες, παρατηρείται όμως ότι ανησυχούν για τις αντιλήψεις που διατηρούν οι υπόλοιποι Έλληνες για αυτούς. Η έντονη ανασφάλεια ότι οι υπόλοιποι Έλληνες τους αντιλαμβάνονται διαφορετικούς, είναι έκδηλη στα ευρήματά μας.

Όσον αφορά τις θετικές στερεότυπες αντιλήψεις των ομογενών πάντως, παρατηρείται εδώ ότι, ενώ ο χρόνος επαφής του ατόμου με ένα ξένο πολιτισμό θεωρήθηκε σε ορισμένες έρευνες ως επαρκής συνθήκη για τη βελτίωσή τους (Τριάντης και Βασιλείου, 1967), στην περίπτωση των ομογενών Ποντίων και Βορ/τών δεν απαιτήθηκε ιδιαίτερος χρόνος παραμονής προκειμένου να σχηματίσουν θετικότερες αντιλήψεις. Οι θετικές τακτικές επιπολιτισμού που επιλέγουν εξαρχής συμφωνούν με τις στάσεις τους προς τη γλώσσα, την εθνική ταυτότητα και αυτοαντίληψη που αναφέρεται στα πρότυπα ζωής. Ο Τριάντης (1986β) σε νεώ-

τερη μελέτη αναφέρει ότι, αρχικά, ο μετανάστης διατηρεί θετικές στάσεις και αντιλήψεις για τη χώρα υποδοχής. Ωστόσο, στη συνέχεια οι στάσεις αυτές γίνονται σταδιακά αρνητικές. Επίσης προβλέπεται μια τρίτη φάση όπου, μετά από κάποιο χρονικό διάστημα, οι στάσεις μετατρέπονται πάλι και γίνονται πιο θετικές. Θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι τα ευρήματα της έρευνάς μας είναι συνεπή με τις δύο πρώτες φάσεις της άποψης του Τριάντη.

Σε άλλες έρευνες αναφέρονται ως σημαντικότεροι παράγοντες από το χρόνο παραμονής η θετική κοινωνική ταυτότητα, (Spears & Manstead, 1989) και ο βαθμός εκπλήρωσης των κοινωνικών αναγκών του ατόμου μέσα στο περιβάλλον (Klineberg, 1985). Αυτό επιβεβαιώνεται από το εύρημά μας που εμφανίζει πολύ θετικές στερεότυπες αντιλήψεις για τους Έλληνες, εκ μέρους των Ποντίων και των Βορ/τών κατά τον πρώτο χρόνο παραμονής στην Ελλάδα, τους βλέπουν δηλαδή ως εργατικούς, αξιόπιστους, τίμιους, οργανωμένους, ξέρουν να διασκεδάζουν και τους δέχονται εύκολα. Οι θετικές αυτές αντιλήψεις τείνουν να μετριαστούν κατά τον δεύτερο χρόνο, γεγονός που οφείλεται στις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι παλινοστούντες με θέματα όπως η στέγαση, η εργασία, η εκπαίδευση, κ.ά.

Για τους ίδιους λόγους που αναφέρθηκαν και πριν (βλέπε ενότητες για την ταυτότητα και τη γλώσσα), οι Βορ/τες με μεγάλη ανακούφιση καταφεύγουν στην Ελλάδα, την οποία θεωρούν εθνικό κορμό, για αυτό και οι στερεότυπες αντιλήψεις τους για τους Έλληνες είναι θετικές. Ανάλογες είναι και οι στερεότυπες αντιλήψεις των Ποντίων για τους Έλληνες, οι οποίοι ωστόσο διατηρούν θετικές στερεότυπες αντιλήψεις και για τους ανθρώπους στην πρώην Σοβιετική Ένωση, επειδή οι εμπειρίες τους δεν ήταν αρνητικές στο βαθμό που ήταν για τους Βορ/τες στην Αλβανία. Όσον αφορά την τακτική προσαρμογής, φαίνεται ότι όσοι επιλέγουν την τακτική της αφομοίωσης τείνουν να παραβλέπουν τις δυσκολίες και τα αρνητικά χαρακτηριστικά του Έλληνα. Με άλλα λόγια, η τακτική της αφομοίωσης και της απόρριψης του πολιτισμού της χώρας προέλευσης, οδηγεί σε υπερεκτίμηση των θετικών χαρακτηριστικών του Έλληνα και, αντίθετα, σε μειοψηφία των αρνητικών χαρακτηριστικών των ανθρώπων της χώρας που ζούσαν. Όσοι επιλέγουν την τακτική της εναρμόνισης, τα στερεότυπα που αποδίδουν στους Έλληνες και στους Αλβανούς / Σοβιετικούς ως προς τα χαρακτηριστικά που εξετάστηκαν δεν διαφέρουν τόσο πολύ μεταξύ τους, είναι δηλαδή πιο ρεαλιστικά.

Οι διαφορές ανάμεσα στους μαθητές και τους ενήλικες στο θέμα αυτό, θα μπορούσαν να ερμηνευθούν και πάλι με τη θεωρία του γνωστικού τύπου και την εξάρτηση από το χωροχρονικό πεδίο, σύμφωνα με την οποία τα παιδιά, όπως και οι γυναίκες, παραμένουν περισσότερο συνδεδεμένα / εξαρτημένα από γνωστές βιωματικές καταστάσεις, για αυτό τείνουν να έχουν θετικότερες στερεότυπες αντιλήψεις για τους ανθρώπους στη χώρα προέλευσης.

Πρόνοια του Ελληνικού Κράτους για τους Παλινοστούντες

Τα ευρήματα γύρω από τις αντιλήψεις για το κράτος δεν παρουσιάζουν μια ενιαία εικόνα. Οι διαπιστώσεις ποικίλλουν ανάλογα με την ηλικία και το φύλο, αναφορικά με την εργασία, την μόρφωση και την ψυχαγωγία.

Η θετική στάση των παλινοστούντων ερμηνεύθηκε ήδη σε σχέση με την εθε-

λοντική μετανάστευσή τους, η οποία θεωρείται σημαντικός παράγοντας στις ψυχολογικές διεργασίες που κινητοποιούνται εκ μέρους των ομογενών. Η εθελοντική μετακίνηση που συνδυάστηκε με τις θετικές μορφές προσαρμογής, εναρμόνισης και αφομοίωσης, και οι δυοχέρεις συνθήκες ζωής στην Αλβανία / πρώην Σοβιετική Ένωση, τονίζουν τη διάθεση των ατόμων να γίνουν καταρχήν δεκτοί από τις κρατικές αρχές της Ελλάδας. Ένας λόγος για αυτό είναι ότι η Ελλάδα, στην οποία φθάνουν πολλές φορές με κίνδυνο, αποτελεί τον φυσικό χώρο ανάπτυξης των εθνικών χαρακτηριστικών που με τόση αφοσίωση διατήρησαν στις χώρες που ζούσαν.

Η διαφορά που εμφανίζεται ως προς την προέλευση, δηλαδή η θετικότερη άποψη που έχουν οι Βορ/τες για το κράτος σε σχέση με τους Πόντιους, συνδέεται με τον χρόνο παραμονής στην Ελλάδα. Το μικρό χρονικό διάστημα παραμονής στην Ελλάδα και η έντονη επιθυμία τους να παραμείνουν στη χώρα ερμηνεύει τη στάση τους αυτή. Η κακή μεταχείριση της ελληνικής μειονότητας από το Αλβανικό κράτος και οι στερητικές συνθήκες ζωής οδηγούν σε υπερβολικά θετική αξιολόγηση του ελληνικού κράτους και στους τρεις τομείς που εξετάζονται. Η ρεαλιστικότερη στάση των Ποντίων απειχεί τις πιο προσγειωμένες απόψεις που έχουν διαμορφώσει με το πέρασμα του χρόνου στην Ελλάδα. Εξάλλου, το πρώην σοβιετικό κράτος διέθετε την υποδομή για μεγαλύτερη πρόνοια προς τους πολίτες.

Από την άλλη πλευρά, η ανεργία και η απασχόληση σε επαγγέλματα άσχετα με αυτά της ειδικεύσεώς τους που παρατηρούνται και στους Πόντιους και στους Βορ/τες (Αγτζίδης, 1991, Εκμέ-Πουλοπούλου, 1991), αποτελεί οδυνηρή πραγματικότητα και αναστέλλει τη βελτίωση των συνθηκών ζωής, γεγονός που απασχολεί ιδιαίτερα τους ενηλίκους και τους οικογενειάρχες. Η θετικότερη αξιολόγηση του κράτους από τους μαθητές πιθανόν να οφείλεται στο ότι δεν έχουν έρθει ακόμα αντιμέτωποι με το πρόβλημα της ανεργίας ή στο ότι οι νέοι είναι περισσότερο αισιόδοξοι. Αξίζει να σημειωθεί ότι για τους μαθητές σημαντικότερο εμφανίζεται το θέμα της μόρφωσης και της γλώσσας, που είναι του άμεσου ενδιαφέροντός τους. Ως προς το φύλο, οι γυναίκες φαίνεται ότι αξιολογούν χαμηλότερα την κρατική βοήθεια στους τομείς της εργασίας και της ψυχαγωγίας, επειδή αντιμετωπίζουν εντονότερα το πρόβλημα της ανεργίας, από ό,τι οι άνδρες. Θα πρέπει να υπενθυμίσουμε εδώ ότι το δείγμα των Ποντίων προέρχεται από τα Επιμορφωτικά Σεμινάρια που επιχορηγεί η Γενική Γραμματεία Απόδημου Ελληνισμού, σε συνεργασία με τις Ν.Ε.Λ.Ε., τα οποία παρακολουθούν στο μεγαλύτερο ποσοστό τους γυναίκες.

Μια συνολική εκτίμηση της γνώμης των ομογενών για την πρόνοια του κράτους εκφράζουν οι προτάσεις τους σχετικά με την βοήθεια που θα μπορούσε να προσφέρει μια υπηρεσία παλιννοστούντων, όπου άμεση προτεραιότητα έχουν κατά σειρά τα θέματα της εργασίας, της στέγασης, της μόρφωσης και, λιγότερο, της οικονομικής ενίσχυσης. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι η βοήθεια που επιθυμούν οι παλιννοστούντες από το κράτος υποδηλώνει ενεργητική, θετική προσαρμογή, αφού δεν ζητούν έτοιμες λύσεις, αλλά κυρίως προτιμούν να εξασφαλίσουν τις προϋποθέσεις (εργασία) και τα εφόδια (μόρφωση) ώστε να κερδίσουν τη ζωή με δική τους προσπάθεια.

Συνθήκες Ζωής και Σχέσεις

Η ποιότητα ζωής αποτελεί βασικό τομέα διερεύνησης, όταν εξετάζονται θέματα προσαρμογής μεταναστών. Ο Berry (1990) αναφέρεται αναλυτικά στις παραμέτρους που επηρεάζουν την εγκατάσταση και διαβίωση των παλινοστούντων / μεταναστών, π.χ. το μέγεθος της ομάδας, τα οικονομικά, το δημογραφικό και γενικά παράγοντες που επηρεάζουν την κοινωνική οργάνωση της ομάδας (γλώσσα, θρησκεία, αμφίεση, εκπαίδευση, μεταφορές, στέγαση). Η άμεση εμπλοκή του ατόμου στη διαδικασία επιπολιτισμού θα πρέπει, σύμφωνα με τη θεωρία του Berry, να εξετάζεται στα θέματα: μόρφωση, μισθωτή εργασία, αστικοποίηση, χρήση των μέσων μαζικής επικοινωνίας, θρησκεία, γλώσσα, καθημερινές πρακτικές που αφορούν τον τρόπο ζωής και τις συνήθειες, καθώς και τις κοινωνικές σχέσεις.

Στη διερεύνηση των συνθηκών ζωής των ομογενών στην παρούσα μελέτη, η καταρχήν άποψη για αυτές είναι θετική και έρχεται, σε συμφωνία με τις μέχρι τώρα θετικές στάσεις τους στα διάφορα θέματα που εξετάστηκαν. Ειδικότερα όσον αφορά την ασφάλεια, οι Βορ/τες, οι οποίοι υφίσταντο συστηματικές διώξεις (Rioux, 1992) ως μειονότητα στο αλβανικό κράτος, αισθάνονται δικαιολογημένη ανακούφιση στην Ελλάδα. Μεγάλη σημασία στο θέμα της ασφάλειας φαίνονται να δίνουν και οι Πόντιοι, οι οποίοι την τελευταία δεκαετία άρχισαν να βιώνουν το κύμα των εθνικιστικών εξάρσεων στις Δημοκρατίες όπου σήμερα κυρίως μαίνονται ένοπλες συγκρούσεις (Αζερμπαϊτζάν, Αρμενία, Γεωργία)

Οι παρατηρημένες ήδη θετικές στερεότυπες αντιλήψεις των Βορ/τών προς τους Έλληνες και οι απόψεις τους για το κράτος επιβεβαιώνονται με τις επίσης θετικές αξιολογήσεις για τις σχέσεις με συγγενείς, φίλους και γείτονες. Και πάλι θα πρέπει να αναφερθούμε στο μικρότερο του ενός είους διάστημα παραμονής τους στην Ελλάδα, καθώς και στις καλύτερες συνθήκες ζωής τους εδώ. Η μικρή διαφοροποίηση των Ποντίων στο θέμα αυτό ενδεχομένως οφείλεται στο υψηλότερο βιωτικό επίπεδο της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, σε σχέση με την Αλβανία, αλλά και σε ορισμένες δυσκολίες που αντιμετώπισαν κατά τη συναναστροφή με τον κοινωνικό περίγυρο, με την παρέλευση του χρόνου.

Το γεγονός ότι οι μαθητές δηλώνουν πιο ικανοποιημένοι από τις συνθήκες ζωής στην Ελλάδα, θα μπορούσε να θεωρηθεί αναμενόμενο γιατί η Ελλάδα, ως μέλος της Ε.Ο.Κ., προσφέρει τα ελκυστικά πολιτιστικά ερεθίσματα που αναζητούν οι νέοι σε όλο τον κόσμο.

Προσαρμογή στο Σχολείο

Στη θεωρία του επιπολιτισμού, η εκπαίδευση θεωρείται σημαντικός παράγοντας και εκφράζει ή αντικατοπτρίζει το βαθμό προσαρμογής των παλινοστούντων / μεταναστών μαθητών (Berry, 1990, Furnham & Bohner, 1986).

Οι μαθητές γενικά έχουν θετικές στάσεις προς το σχολείο και δηλώνουν ότι κατανοούν τα μαθήματα μέτρια έως καλά. Η στάση αυτή θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι αντικατοπτρίζει, τη θετική στάση της οικογένειας. Η πεποίθησή τους σε

ποσοστό 27% ότι έχουν πιθανότητες επιτυχίας στην Ανώτατη Εκπαίδευση και σε ποσοστό 60% ότι δεν είναι σίγουροι, δείχνει μία ρεαλιστική θέση, σε σχέση με τις δυνατότητές τους. Επισημαίνουμε ότι θα ήταν ορθότερο να διασταυρωθεί η άποψη αυτή με τα στοιχεία της σχολικής τους επίδοσης, τα οποία δεν συγκεκρινώθηκαν για την παρούσα έρευνα. Η εγκατάλειψη, πάντως, του σχολείου από τους μαθητές του λυκείου -που παρατηρήσαμε κατά τη συγκέντρωση του δείγματος- και η απασχόλησή τους σε διάφορα επαγγέλματα, επιβεβαιώνει τη σχολική τους αποτυχία. Ωστόσο, ανεξάρτητα από την επίδοσή τους, σημασία έχει η θετική στάση έναντι του σχολείου.

Η παρατηρούμενη θετικότερη στάση των Βορ/τών μαθητών ίσως να σχετίζεται με το γεγονός ότι το δείγμα των μαθητών προέρχεται από οικοτροφεία της Μητρόπολης Πωγωνιανής, Δελβινάκιου & Κονίτοης, στα χωριά αυτά. Με την οικονομική κάλυψη της μητρόπολης, οι Βορ/τες μαθητές διαμένουν δωρεάν στα οικοτροφεία, όπου τους παρέχεται τροφή και ένδυση. Επιπλέον, η θετικότερη προσαρμογή τους θα πρέπει να συσχετισθεί με την καλύτερη γνώση της ελληνικής γλώσσας, σύμφωνα με όσα δηλώνουν, σε σχέση με τους Πόντιους στοιχείο που αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για τη σχολική τους επίδοση. Εξάλλου, όπως προαναφέρθηκε, τα ελληνικά διδάσκονταν στην Αλβανία μέχρι τη βαθμίδα της Μέσης Εκπαίδευσης και τα "ελληνικά" χωριά ήταν σχεδόν αμιγή.

Ως προς το χρόνο παραμονής τα ευρήματά μας συμφωνούν με την ερμηνεία που δόθηκε στο κεφάλαιο για τις στερεότυπες αντιλήψεις. Δηλαδή, όσοι βρίσκονται στην πρώτη φάση της προσαρμογής -στην αρχή της μετανάστευσης- έχουν θετικότερες στάσεις, οι οποίες αποβαίνουν πιο αρνητικές με την πάροδο του χρόνου.

Ελεύθερος Χρόνος

Ο ελεύθερος χρόνος θεωρείται σημαντικός τομέας στη θεωρία του επιπολιτισμού, γιατί εκφράζει την ικανοποίηση των μεταναστών και τη συμμετοχή τους στις δραστηριότητες της ευρύτερης ομάδας.

Το ότι οι μαθητές εκφράζουν μεγαλύτερη ικανοποίηση από τις δραστηριότητές τους στο εξωτερικό, δείχνει ενδεχομένως κάποια δυσαρέσκεια για τις οργανωμένες δραστηριότητες που αφορούν τον ελεύθερο χρόνο στην Ελλάδα. Σημειώνεται ότι η παραμονή τους στην Ελλάδα συμπίπτει με τη δεύτερη ή και τρίτη φάση της εφηβικής ηλικίας, στοιχείο που συνδέεται με την αύξηση των αναζητήσεων προς διάφορες κατευθύνσεις, ως συνέπεια των ψυχολογικών, πνευματικών, και βιολογικών απαιτήσεων και της ανάγκης να δομήσουν τη γύρω πραγματικότητα. Οι δραστηριότητες στον ελεύθερο χρόνο απαιτούν σε κάποιο βαθμό γνώση της ελληνικής γλώσσας, αλλά προϋποθέτουν επίσης την ύπαρξη οργανωμένων χώρων για απασχόληση, οι οποίοι δεν προσφέρονται πάντα και προς όλους. Ένα άλλο πολύ σημαντικό ζήτημα είναι αυτό του πολύ μειωμένου ελεύθερου χρόνου, λόγω της πολύωρης απασχόλησης των μαθητών με σχολική μελέτη, με ιδιαίτερα μαθήματα, κ.λ.π. Αλλωστε αυτό επιβεβαιώνεται και από την παρατηρούμενη χαμηλή συμμετοχή των παλιννοστούντων σε ομάδες ή συλλόγους.

Οι διαφορές που παρουσιάζονται ως προς την προέλευση, σχετικά με την

ανάγνωση εφημερίδων και περιοδικών, πιθανόν να οφείλονται στο ότι στην Αλβανία δεν διατίθετο παρά ελάχιστος αριθμός τέτοιων εντύπων, ενώ και αυτά που υπήρχαν, ελέγχονταν άμεσα από το κράτος. Αντίθετα, οι Πόντιοι είχαν τη δυνατότητα να επιλέξουν από μεγαλύτερη ποικιλία εντύπων και δραστηριοτήτων γενικότερα. Για αυτό άλλωστε φαίνεται ότι οι ενήλικοι Πόντιοι διαβάζουν περισσότερο από τους ενήλικους Βορ/τες.

Το ότι οι άνδρες συμμετέχουν πιο πολύ σε δραστηριότητες ουλλόγων, ενώ οι γυναίκες παρατηρείται ότι συμμετέχουν λιγότερο και παράλληλα διαβάζουν περισσότερο εφημερίδες και περιοδικά, είναι γενικότερο φαινόμενο που αναφέρεται και σε άλλες έρευνες (Widdershoren-Zερβάκη, 1984).

Σύγκριση των Ποντίων, Βορ/τών, Αγγλόφωνων και Ελλήνων Μαθητών

Στην έρευνα της Παπαστυλιανού (1992) για τη διερεύνηση της ψυχολογικής προσαρμογής παιδιών παλιννοστούντων από αγγλόφωνες χώρες που φοιτούν στα σχολεία παλιννοστούντων στη Βαρυμπόμπη, χρησιμοποιήθηκε σχετικό ερωτηματολόγιο με αυτό που συμπλήρωσαν οι Πόντιοι και οι Βορ/τες μαθητές. Το μέρος από το ερωτηματολόγιο αυτό που αφορούσε τις στάσεις προς το σχολείο, τις δραστηριότητες στον ελεύθερο χρόνο, τις αντιλήψεις για το κράτος και την αυτοαντίληψη, ανάλογα διαμορφωμένο, συμπληρώθηκε και από γηγενή Ελληνόπουλα (ομάδα ελέγχου).

Τις απόψεις των τεσσάρων ομάδων συγκρίναμε στα θέματα που αναφέρθηκαν πιο πάνω, προκειμένου να επισημανθούν οι κοινές ή διαφορετικές αντιλήψεις των μαθητών και να εξαχθούν συμπεράσματα σχετικά με την πορεία προσαρμογής της κάθε ομάδας.

Η σύγκριση ανάμεσα στους Πόντιους, τους Βορ/τες και τους αγγλόφωνους με γηγενείς Έλληνες μαθητές έδειξε ότι διαφέρουν αρκετά ως προς τα ψυχολογικά χαρακτηριστικά. Γενικά, περισσότερο αρνητικές στάσεις για τους Έλληνες και μεγαλύτερη δυσκολία στην προσαρμογή έχουν οι αγγλόφωνοι μαθητές. Στον αντίποδα βρίσκονται οι Βορ/τες, ενώ οι Πόντιοι και οι Έλληνες τείνουν να εκφράζουν λιγότερο ακραίες αρνητικές απόψεις. Τα ευρήματα αυτά, που αναφέρονται κυρίως στις συνθήκες ζωής, στις στερεότυπες αντιλήψεις για τους Έλληνες και τους ξένους και στην προσαρμογή στο σχολείο, πιθανόν να ερμηνεύονται από το πολιτιστικό - οικολογικό επίπεδο των χωρών προέλευσης, καθώς και από τις διαφορετικές συνθήκες μετανάστευσης. Δηλαδή οι χώρες απ' όπου προέρχονται οι αγγλόφωνοι μαθητές, όπως οι Η.Π.Α., ο Καναδάς και η Αυστραλία, είναι χώρες με υψηλά επιστημονικά, πολιτιστικά και οικονομικά επιτεύγματα σε σχέση με την Ελλάδα, σε αντίθεση με την σημερινή κατάσταση στην πρώην ΕΣΣΔ και, ακόμα περισσότερο, στην Αλβανία.

Αξίζει επίσης να σημειωθεί ότι τα παιδιά παλιννοστούντων από αγγλόφωνες χώρες μετακινήθηκαν όχι οικιοθελώς, αλλά μετά από πίεση των γονέων που ήθελαν να παλιννοστήσουν στην Ελλάδα. Όπως έχει υποστηρίξει η Παπαστυλιανού (1992), η υποχρεωτική αυτή παλιννόστηση των εφήβων στην Ελλάδα, οδηγεί σε προσαρμογή με αρνητικές στάσεις απέναντι στους θεσμούς (σχολείο), στο κράτος και στους Έλληνες, με αποτέλεσμα οι έφηβοι να τείνουν τελικά - λόγω της σύγχυ-

σης στην ταυτότητα και της ανολοκλήρωτης διγλωσσίας- σε περιθωριοποίηση. Αντίθετα, είναι γνωστό ότι, τόσο οι Πόντιοι όσο και οι Βορ/τες παλιννόστησαν οικειοθελώς, λόγω των γνωστών δυσμενών συνθηκών στην Αλβανία και στην πρώην ΕΣΣΔ, πράξη που έχει ως συνέπεια μια πιο αισιόδοξη και θετική στάση προς την Ελλάδα και τους Έλληνες.

Οι υπερβολικά θετικές απόψεις και στάσεις των Βορ/τών εξάλλου, όπως έχει υποστηριχθεί, μπορεί να οφείλονται στο γεγονός ότι, γενικά, θέλουν να ξεχάσουν ό,τι έχει σχέση με την Αλβανία και για το λόγο αυτό τείνουν να υποβαθμίζουν ή να παραβλέπουν τις αρνητικές πλευρές του σχολείου και της ζωής στην Ελλάδα. Γι' αυτό και οι λόγοι που αναφέρουν οι Πόντιοι και οι αγγλόφωνοι σχετικά με τη διατήρηση της γλώσσας της χώρας προέλευσης και με τη χρήση των ελληνικών είναι πιο πρακτικοί, ενώ τα κίνητρα των Βορ/τών είναι περισσότερο συναισθηματικά (αποτελούν έκφραση του εθνικού στοιχείου της ταυτότητας).

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Το μεγάλο ρεύμα μεταναστών και προσφύγων από την Ευρώπη και σε όλο τον κόσμο τα τελευταία χρόνια, εξαιτίας πολιτικών αναταραχών και εθνικιστικών εξάρσεων, αποτελεί ζήτημα με ιδιαίτερα σοβαρές προεκτάσεις τόσο για τα ίδια τα άτομα όσο και για τις χώρες που τους υποδέχονται. Όσον αφορά τον ελλαδικό χώρο, οι πολιτικές ανακατατάξεις στην πρώην Σοβιετική Ένωση αλλά και στην Αλβανία, είχαν ως συνέπεια τη συγκέντρωση μεγάλου αριθμού ομογενών Ποντίων και Βορειοηπειρωτών στην Ελλάδα, για λόγους φυσικής και εθνικής επιβίωσης. Σκοπός της παρούσας έρευνας ήταν η διερεύνηση του κρίσιμου ζητήματος της ψυχολογικής προσαρμογής των Ποντίων και Βορειοηπειρωτών στην Ελλάδα, ενηλίκων και εφήβων.

Σημειώνεται ότι η μετακίνηση αυτή, στα πλαίσια της ψυχολογικής διερεύνησης που επιχειρείται, δεν μπορεί να θεωρηθεί παλιννόστηση με τον ακριβή ορισμό της έννοιας αυτής, αφού είναι μακράν η διαβίωση των Ποντίων στα μικρασιατικά παράλια, στα παράλια του Πόντου και μετά στις Δημοκρατίες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, ενώ το μεγαλύτερο μέρος των Βορειοηπειρωτών που έρχονται στην Ελλάδα, γεννήθηκαν στη Βόρειο Ήπειρο (σημερινή Αλβανία). Η διαδικασία ψυχολογικής προσαρμογής των ατόμων σε αυτή την περίπτωση δεν διαφέρει ουσιαστικά από αυτήν ατόμων που μεταναστεύουν. Για τα λόγο αυτό, η προσαρμογή τους εξετάζεται ως συνέπεια της μετανάστευσης.

Θεωρητικό πλαίσιο της έρευνας αποτέλεσε η θεωρία του επιπολιτισμού και το μοντέλο τακτικών προσαρμογής του Καναδού Jahn Berry (1980). Σύμφωνα με αυτό, η ψυχολογική διαφοροποίηση των ατόμων εξετάστηκε στους τομείς της γλώσσας, της ταυτότητας, των στάσεων (προς το κράτος και το κοινωνικό περιβάλλον), των στερεότυπων αντιλήψεων, της αυτοαντίληψης, της εικόνας του εαυτού και των οικογενειακών αξιών. Η τακτική προσαρμογής (εναρμόνιση, αφομοίωση, διαχωρισμός, περιθωριοποίηση) και ο χρόνος παραμονής στην Ελλάδα, αποτέλεσαν τις βάσεις για τις υποθέσεις μας σχετικά με τις περαιτέρω ψυχολογικές διεργασίες που ενεργοποιούνται από τους Πόντιους και τους Βορειοηπειρώτες στην αντιμετώπιση των διαφόρων δυσκολιών μετά την εγκατάστασή τους στην Ελλάδα.

Τα ευρήματα από τη διερεύνηση των διεργασιών αυτών επιβεβαιώνουν σε δύο βασικούς άξονες τις υποθέσεις μας.

α. Η καταγωγή ή η χώρα προέλευσης προδικάζει την τακτική προσαρμογής: δηλαδή τις στάσεις, τις αντιλήψεις και τις αξίες των ομογενών που οφείλονται στους πολιτιστικούς και οικολογικούς παράγοντες και ιδιαίτερα στις δυσμενείς συνθήκες ζωής.

β. Ο χρόνος παραμονής στην Ελλάδα, σε συνάρτηση με την τακτική προσαρμογής, επηρεάζει την ψυχολογική προσαρμογή.

Συνοπτικά παρουσιάζουμε τα συμπεράσματα στα οποία οναφερόμαστε: Όπως παρατηρείται και στη διεθνή βιβλιογραφία, το μεγαλύτερα ποσοστά των μεταναστών τείνουν να εναρμονίζονται με τα πολιτιστικά στοιχεία της χώρας υποδοχής, διατηρώντας παράλληλα τα πολιτιστικά στοιχεία της χώρας προέλευσης. Τα ευρήματα της έρευνάς μας για τους Πόντιους και τους Βορειοηπειρώτες είναι

συνεπή με τη διεθνή βιβλιογραφία. Η τακτική προσαρμογής που συνδυάζει στοιχεία της ελληνικής εθνικής ταυτότητας με στοιχεία που προσαποκτήθηκαν κατά τη μακρόχρονη παραμονή στην Αλβανία και στην πρώην ΕΣΣΔ, χαρακτηρίζει περισσότερο τους Πόντιους παρά τους Βορειοηπειρώτες. Η τακτική της αφομοίωσης μπορεί εύλογα να αποδοθεί στις ιδιαίτερα δυσχερείς συνθήκες ζωής στην Αλβανία, στις διώξεις και στις στερήσεις ομημανικών ελευθεριών και δικαιωμάτων. Πόντιοι και Βορειοηπειρώτες προβάλλουν την ελληνική τους ταυτότητα και συγχρόνως στοιχεία της πολιτιστικής ταυτότητας της Αλβανίας και της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, ως συνέπεια της τακτικής της εναρμόνισης. Αξίζει να σημειωθεί ότι τα ευρήματά μας αυτά είναι συνεπή προς τη διεθνή βιβλιογραφία, που προβάλλει τη σημασία της διατήρησης των στοιχείων των δύο εμπλεκομένων πολιτισμών στην ταυτότητα του ατόμου κατά τη μετανάστευση. Αλλωστε, η προσαρμοστική τακτική της αφομοίωσης, η οποία απορρίπτει τα στοιχεία της χώρας προέλευσης και υιοθετεί πλήρως τα στοιχεία της χώρας υποδοχής, από την άποψη της ψυχολογίας είναι δυσλειτουργική. Η τάση του συνδυασμού προβάλλεται περισσότερο στους Πόντιους από ό,τι στους Βορειοηπειρώτες και επίσης στις γυναίκες περισσότερο από τους άνδρες.

Η αυτοαντίληψη των Ποντίων και των Βορειοηπειρωτών παρουσιάζεται θετική και συναρτάται με το ελληνικά πρότυπα ζωής. Δηλαδή ο τρόπος ζωής στον ελληνικό χώρο φάνηκε ότι είναι αποδεκτός από τους Πόντιους και τους Βορειοηπειρώτες και αυτό επιβεβαιώνεται τόσο από τις προσαρμοστικές τακτικές που ακολουθούν όσο και από τις θετικές στάσεις τους προς την Ελλάδα. Η ομοιοδοξη διάθεση για προσαρμογή προβάλλεται έντονα και αυτό συνιστά τη θετική αυτοαντίληψη των ομογενών.

Όσον αφορά τις οικογενειακές αξίες, η διαφωνία που εκφράζεται κυρίως από τις γυναίκες, για τους παραδοσιακούς ρόλους του πατέρα ως αρχηγού της οικογένειας και της μητέρας ως υπεύθυνης για την ανατροφή των παιδιών, επιβεβαιώνει παρόμοια τάση που εμφανίζουν οι γυναίκες στον ελλαδικό χώρο. Ωστόσο, αξίζει να σημειωθεί ότι οι άνδρες Βορειοηπειρώτες εμφανίζονται περισσότερο συντηρητικοί στο να διατηρούν τις παραδοσιακές οικογενειακές αξίες, σε σύγκριση με τους Πόντιους.

Ο χαρακτηρισμός που δίνουν οι Βορειοηπειρώτες για την ελληνική γλώσσα ως "μητρική", προβάλλει το γεγονός ότι υπήρξε σύμβολο διατήρησης της εθνικής ταυτότητας, παρά τις απαγορεύσεις και τις διώξεις για τη διδασκαλία και τη χρήση της. Οί Πόντιοι, εξάλλου επιβεβαιώνουν την προσαρμοστική τακτική του συνδυασμού των πολιτιστικών στοιχείων, θεωρώντας ότι είναι χρήσιμη και η ρωσική γλώσσα. Η μέτρια γνώση της ελληνικής γλώσσας, που δηλώνουν οι Πόντιοι σε σχέση με τους Βορειοηπειρώτες, συνδέεται κυρίως με τη χωροχρονική απισμάκρυσή τους από την Ελλάδα.

Οι ουνολικά θετικές στερεότυπες αντιλήψεις των Ποντίων και των Βορειοηπειρωτών έναντι της Ελλάδας επιβεβαιώνονται με τις εξίσου θετικές στερεότυπες αντιλήψεις τους προς τους Έλληνες, στους οποίους αποδίδουν τα χαρακτηριστικά "εργατικοί", "αξιόπιστοι", "τίμιοι", "οργανωμένοι", "ξέρουν να διασκεδάζουν" και "σε δέχονται εύκολα". Ωστόσο, κατά το δεύτερο χρόνο παραμονής στην Ελλάδα, παρατηρείται κάμψη στις θετικές αυτές αξιολογήσεις. Παρατηρείται επίσης ότι οι

στερεότυπες αντιλήψεις προς τους Αλβανούς είναι πιο αρνητικές από ό,τι απέναντι στους Σοβιετικούς.

Η θετική αξιολόγηση του κράτους στους τομείς της πρόνοιας για μόρφωση, εργασία και ψυχαγωγία, προβάλλει την ανάγκη των ομογενών να γίνουν καταρχήν δεκτοί στην Ελλάδα. Ο βραχύς χρόνος παραμονής των Βορειοηπειρωτών στην Ελλάδα, μαζί με τις δυσμενέστερες συνθήκες ζωής στην Αλβανία, είχαν ως αποτέλεσμα την εντονότερα θετική στάση τους απέναντι στο ελληνικό κράτος, σε σχέση με τους Πόντιους.

Το ζήτημα της ανεργίας ουνιστά το σημαντικότερο λόγο για την κάμψη της θετικής αξιολόγησης κατά το δεύτερο χρόνο παραμονής στην Ελλάδα, ιδιαίτερα μάλιστα από τις γυναίκες.

Τόσο οι Βορειοηπειρώτες όσο και οι Πόντιοι αξιολογούν θετικά τις συνθήκες ζωής στην Ελλάδα. Ωστόσο, οι Βορειοηπειρώτες τις αξιολογούν θετικότερα, εξαιτίας των δυσμενών συνθηκών ζωής στην Αλβανία. Περισσότερο ρεαλιστές εμφανίζονται και στο θέμα αυτό οι Πόντιοι λόγω της μεγαλύτερης χρονικά παραμονής τους, αλλά και λόγω των συνθηκών της χώρας που ζούσαν πριν.

Βρέθηκε επίσης ότι η θετική αξιολόγηση των συνθηκών ζωής επηρεάζεται από το χρόνο παραμονής στην Ελλάδα, έτσι ώστε όσοι έχουν λιγότερο από ένα χρόνο παραμονής να έχουν θετικότερη αντίληψη για τις συνθήκες ζωής από όσους βρίσκονται περισσότερο από ένα χρόνο στην Ελλάδα.

Όπως θα αναμενόταν, οι έφηβοι μαθητές δηλώνουν περισσότερο ικανοποιημένοι από τις συνθήκες ζωής στην Ελλάδα, σε σχέση με τους ενήλικους.

Όσον αφορά την προσαρμογή στο σχολείο, οι μαθητές έχουν θετική στάση προς το σχολείο στην Ελλάδα και ρεαλιστική εκτίμηση των δυνατοτήτων τους σχετικά με την περαιτέρω ακαδημαϊκή τους εξέλιξη. Η παραμονή των Βορειοηπειρωτών μαθητών του δείγματος σε οικοτροφεία της Μητρόπολης Πωγωνιανής και Κονίτσης, ίσως να εξηγεί τη θετική αυτή στάση και επιβεβαιώνει τη βαρύτητα που έχει η εκπαίδευση στην προσαρμοστική πορεία των ατόμων.

Παρά τις θετικές διαθέσεις και στάσεις των εφήβων προς την Ελλάδα και το σχολείο, οι αξιολογήσεις τους για τις δραστηριότητες στον ελεύθερο χρόνο εμφανίζονται αρνητικές. Το γεγονός αυτό ίσως να οφείλεται στις περιορισμένες δυνατότητες για απασχόληση στον ελεύθερο χρόνο ή και στην ίδια την έλλειψη ελεύθερου χρόνου, εξαιτίας των απαιτήσεων του εκπαιδευτικού συστήματος αλλά και των ιδιαίτερων αναγκών των μαθητών στην εκπαιδευτική διαδικασία (π.χ. δυσκολίες στη γλώσσα).

Οι ενήλικοι πάντως αξιολογούν σε μέτριο επίπεδο τις δραστηριότητες κατά τον ελεύθερο χρόνο στην Ελλάδα, και πάντως σε χαμηλότερο επίπεδο από ό,τι στην Αλβανία / πρώην ΕΣΣΔ. Αξίζει να σημειωθεί ότι οι γυναίκες αξιολογούν δυσμενέστερα από τους άνδρες τις δυνατότητες για δραστηριότητες στον ελεύθερο χρόνο.

Οι στάσεις των Ποντίων και των Βορειοηπειρωτών μαθητών συγκρίθηκαν με γηγενή Ελληνόπουλα και με μαθητές, παιδιά παλιννοστούντων από τις Η.Π.Α., τον Καναδά και την Αυστραλία. Οι συγκρίσεις έδειξαν ότι οι Βορειοηπειρώτες έχουν τις θετικότερες στάσεις προς το σχολείο και ακολουθούν οι γηγενείς Έλληνες μαθητές, μαζί με τους Πόντιους μαθητές. Οι αγγλόφωνοι εμφανίζουν σαφώς απορριπτικές στάσεις για ό,τι αφορά το ελληνικό σχολείο.

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗΣ ΣΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ

Η αδυναμία των μαθητών - παιδιών μεταναστών να κατανοήσουν τα μαθήματα στα ελληνικά και στη συνέχεια να γράψουν ή να διαβάσουν, δημιουργεί τεράστιες δυσκολίες στην επίδοσή τους, παρά τις προσπάθειες που καταβάλλουν. Συνοπτικά, θα είχαμε να προτείνουμε τα ακόλουθα για τη βελτίωση των συνθηκών στο σχολείο, που θα συνέβαλλαν στην υψηλότερη επίδοσή τους.

1. Εκπόνηση ειδικού Αναλυτικού Προγράμματος στα σχολεία που φοιτούν μαθητές - παιδιά παλιννοστούντων, το οποίο θα λαμβάνει υπόψη τις γνώσεις και δεξιότητες που φέρουν από τα σχολεία της χώρας που ζούσαν.
2. Επιμόρφωση των διδασκόντων που διδάσκουν μαθητές - παιδιά παλιννοστούντων σε θέματα διαπολιτιστικής ψυχολογίας, προβλήματα μειονοτήτων (ταυτότητας, άγχους, κ.λ.π.). Παροχή γνώσεων για βραχύχρονες παρεμβάσεις σε προβλήματα συμπεριφοράς και αντιμετώπιση "κρίσεων" μέσα στην τάξη.
3. Επιμόρφωση σε θέματα προαγωγής της διγλωσσίας. Ενημέρωση σε θέματα πολιτικής της παλιννόστησης / μετανάστευσης, ενημέρωση για Υπηρεσίες που ασχολούνται με ζητήματα μεταναστών. Ενημέρωση για τρόπους υποστήριξης, τρόπους οργάνωσης δραστηριοτήτων και γνωριμίας με τα Ελληνόπουλα του σχολείου και της κοινότητας.
4. Να ενημερωθούν τα ίδια τα παιδιά:
 - α. Για τις συνέπειες της μετανάστευσης / παλιννόστησης, κοινωνικές και ψυχολογικές,
 - β. Για τρόπους αντιμετώπισης των πρακτικών προβλημάτων που έχουν σε σχέση με το σχολείο, τον κοινωνικό περίγυρο, κ.λ.π.
 - γ. Για δραστηριότητες μέσα και έξω από το σχολείο, για εκπαιδευτικές, κοινωνικές δραστηριότητες (εκδηλώσεις, βιβλιοθήκες, κλπ.),
 - δ. Για επαγγελματικό προσανατολισμό,
 - ε. Για σύνδεση με συλλόγους, φορείς των χωρών από τις οποίες ήρθαν, καθώς και με συλλόγους της Ελλάδας, στ. εξορμήσεις σε χώρους ιστορικούς, κ.ά., για τη γνωριμία με τον ελλαδικό χώρο.
5. Προτείνεται, ακόμη, ο θεσμός του "φίλου - παραστάτη συμμαθητή" (ως παρέμβαση) για την καλύτερη ψυχολογική προσαρμογή των παιδιών παλιννοστούντων / μεταναστών. Να γίνεται συστηματική επιλογή γηγενών (Ελληνόπουλων) συμμαθητών που επιθυμούν να εμπλακούν στο θεσμό. Οι μαθητές αυτοί θα ενημερώνονται σε θέματα μετανάστευσης / παλιννόστησης, Υπηρεσιών Μετανάστευσης, βιβλιοθήκες, συλλόγους, κ.λ.π. και στη συνέχεια θα αναλαμβάνουν την ενημέρωση συμμαθητών - παλιννοστούντων, με τους οποίους η εποφή αναμένεται να συντελέσει στην ανάπτυξη φιλίας, γνωριμίας με τους Έλληνες γενικότερα και θα αποστείλει ταυτόχρονα κοινωνικό / ψυχολογικό υποστηρικτικό μηχανισμό. Είναι προφανές ότι από τη σχέση αυτή θα ωφεληθούν σημαντικά και τα Ελληνόπουλα, με ευρύτερες μελλοντικές κοινωνικές συνέπειες.

Η αξιολόγηση των παρεμβάσεων που προτείνονται, θεωρείται απαραίτητη για ένα χρονικό διάστημα προκειμένου να βελτιωθούν, να επανεξεταστούν και να εφαρμοστούν στη συνέχεια.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αγτζίδης, Β. (1991). Ποντιακός Ελληνισμός: Από τη Γενοκτονία και το Σταλινισμό στην Περσευτρία. Θεσσαλονίκη: αφοι Κυριακίδη.
- Agtzidis, V. (1991). The Percecution of Pontic Greeks in The Soviet Union. στο περιοδικό Journal of Refugee Studies, 4.
- Berry, J. (1976). Human Ecology and Cognitive Style: Comparative Styles in Cultural and Psychological Adaptation. NewYork: Wiley.
- Berry, J. (1980). Acculturation as varieties of adaptation στο Acculturation: Theory, Models and some new findings. Ed. by Padilla, M. AAAS Selected Symposium 39.
- Berry, J. (1983). Acculturation: A Comparative Analysis of Alternative Forms. στο σύγγραμμα των R.G.Samuda, S Woods Perspectives in Immigrant and Minority Education. New York University Press of America.
- Berry, J. (1984). Cultural relations in plural societies. Alternatives to segregation and their sociopsychological implications. στο σύγγραμμα των N.Miller & M Brewer Groups in Contact. N.York: Academic Press.
- Berry, J. (1992). Acculturation and health among those seeking integration. Paper presented at the XVth Cngress of the International Association for Cross-Cultural Psychology, Liege, Belgium.
- Bohner, St. (1985). Cultures in Contact. Studies in Cross-Cultural Interaction. London: Pergamon Press.
- Brislin, R.W. (1987). Membership and Preference Groups. στο σύγγραμμα του R.W Brislin Cross-cultural Encounters, Face to Face interaction, κεφ. 5. Oxford: Pergamon General Psychology Press.
- Γεώργας, Δ. (1986). Οικολογική Ψυχολογία: Ελληνική πραγματικότητα. στο περιοδικό Νέα Παιδεία, 39 53-71 και 40, 49-65.
- Γεώργας, Δ. (1990). Οι Οικογενειακές αξίες στη σύγχρονη εποχή. Κεφάλαιο στο βιβλίο υπό την επιμέλεια των Α.Καλαντζή-Αζίζι και Ν Παρίτση Οικογένεια: Ψυχοκοινωνικές-ψυχοθεραπευτικές προσεγγίσεις. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 17-41.
- Γεώργας, Δ. (1991). Μια κοινωνική ψυχολογική ανάλυση των αξιών. κεφάλαιο στο βιβλίο Οι Αξίες: Παράδοση και δημιουργία. Αθήνα: Ελληνική Εταιρεία Φιλοσοφικών Μελετών.
- Georgas, J. (1988). An ecological model and social cross-cultural model: The case of Greece. στο σύγγραμμα των J.W. Berry, S.H. Irvine, & E.B. Hunt Indigenous cognition: Functioning in cultural context, κεφ. 6. Dordrecht, The Netherlands: Martinus Nijhoff.

- Georgas, J. (1989). Changing family values in Greece: From collectivist to individualist. στο περιοδικό *Journal of crosscultural Psychology*, 20, 80-91.
- Chimbos, P. (1971). Immigrants' attitudes toward their children's inter-ethnic marriages in a Canadian community. στο περιοδικό *International Migration Review*, 5, 8-11.
- Constantakos, C. (1982). Variations in adaptation to America by Greek home region. στο περιοδικό *International Migration Review*, 20, 128.
- Ε.Ι.Υ.Α.Π.Ο.Ε. (1991). Στατιστικά Στοιχεία Ποντίων Κατά το Έτος 1990. Αθήνα.
- Εκμε-Πουλοπούλου, Η. (1990). Μετανάστες και πρόσφυγες στην Ελλάδα 1970-1990. στο περιοδικό *Εκλογή*, 85-86.
- Furnham, A. & Bohner, S. (1986). *Culture Shock*. New York: Methuen & Co.
- Ζαβερδινού, Μιχαήλ, Πέτρου, Προβίδη, Χατζοπούλου (1990). Πρόγραμμα Αποκατάστασης Παλινοστούτων Ποντίων από την Ε.Σ.Σ.Δ. στην Ελλάδα. Αθήνα.
- Hammar, T. and Lithman, G. (1987). The Integration of Migrants: Experience Concepts and Policies. στο *The Future of Migration*. Paris: O.E.C.D. Review. Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμ. ΙΔ', 1978.
- Jesor, R. Young H.B., Tesi G. (1970). Perceived opportunity, alienation and drinking behaviour among Italian and American Youth. στο περιοδικό *Journal of Personality and Social Psychology*, 15, 215-222.
- Κασιμάτη, Κ. (1984). Μετανάστευση - Παλινόστηση. Προβληματισμοί της δεύτερης γενιάς. Αθήνα: Ε.Κ.Κ.Ε.
- King, R. (1978). *Mediterranean Migration: Some Research Frameworks at a Conference on the Design and Analysis of Current Science Research in the Central Mediterranean*. 6th-9th April. Malta.
- Κολλάρου, Τ.Α. & Μουσούρου, Λ.Μ. (1980). Παλινόστηση: Στοιχεία και συμπεράσματα από μία εμπειρική έρευνα. Αθήνα: Κέντρο Ανθρωπιστικών Σπουδών & Ερευνών.
- Κοσιώνης, Π. Η Προβληματική της Μετανάστευσης και Παλινόστησης στη Χώρα μας από Εκπαιδευτική Σκοπιά. στο περιοδικό *Διαβάζω*, 285, 38-51.
- Kourvertaris, G. (1971). First and second generation Greeks in Chicago. Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών.
- Molvear, J. (1981). Τα ψυχοκοινωνικά προβλήματα των γυναικών από τις Γερμανόφωνες χώρες που είναι παντρεμένες με Έλληνες και ζουν στην Αθήνα. Διδακτορική διατριβή. Πανεπιστήμιο Αθηνών.

- Μουσούρου, Λ. (1990). Μετανάστευση-παλιννόστηση και ταυτότητα. στο σύγγραμμα Πρόγραμμα ερευνών αποδημίας - παλιννόστησης του ελληνικού πληθυσμού. τόμ.Α'. Αθήνα: Γενική Γραμματεία Αποδήμου Ελληνισμού.
- Μουστάκα, Κ. & Καιομάτη, Κ. (1984). Η προβληματική της εμπειρικής έρευνας. Δύο εφαρμογές με επίκεντρο το παιδί. Αθήνα: Αετοπούλειο Πολιτιστικό Κέντρο δήμου Χαλανδρίου.
- Munoz, L. (1980). Exile as bereavement. στο περιοδικό *British Journal of Medical Psychology*, 53, 227-232.
- Nicassio, P. (1983). Psychological correlates of alienation. Στο περιοδικό *Journal of cross-cultural Psychology*, 14, 387-351.
- O.E.C.D. (1987b). Immigrants' Children at School. Paris:Center for Educational Research and Innovation.
- Οικονόμου, Φ. (1990). Ορθοδοξία και Ελληνισμός στη Βόρειο Ηπειρο. Αθήνα: Ελευθέρη Σκέψις.
- Παπαστυλιανού, Α. (1992). Η ψυχολογική προσαρμογή μαθητών παιδιών παλιννοστώντων. Διδακτορική διατριβή. Πανεπιστήμιο Αθηνών. Αθήνα.
- Παπαστυλιανού, Α. (1991). Οικογενειακές Αξίες Κυπρίων Μαθητών 2ας και 3ης Λυκείου. Ανακοίνωση στο 3ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ψυχολογικής Έρευνας. Μάιος 1991. Αθήνα.
- Petropoulos, N. (1988). The returning Greek migrants: dynamic of socio-economic reintegration. Seminar on Returning Migrants and their Reinsertion, 10-12 May, 1988. Athens.
- Rivaux, R. Δυστυχισμένη Βόρειος Ηπειρος. (μτφρ. Α.Α.Λαζάρου, Αθήνα: Τροχαλία).
- Σεβαστιανού, Μητροπ. Δρυϊνουπόλεως (1989). Η εσταυρωμένη Βόρειος Ηπειρος. Αθήνα.
- Schmitz, P. (1992). Acculturation and adaptation processes among immigrants. Paper presented at the XVth Congress of the International Association for Cross-Cultural Psychology, Liege, Belgium.
- Social Science Research Council (1954). Acculturation: An explanatory Formulation. στο περιοδικό *American Anthropologist*, 56, 973-1002.
- Taft, R. and Robbins, R. (1955). International Migration. New York: Ronald Press.
- Tajfel, h. (1978). The social Psychology of minorities. στο περιοδικό *Minority Rights Group*, 38, London.
- Tajfel,H. Jahoda, G., Nemeth, C, Rim, Y. and Johnson, N.B. (1972). The devaluation by children of their own national and ethnic groups: Two case studies. στο περιοδικό *British Journal of Social and Clinical Psychology*, 11, 235-234.

- Taylor, L. (1968). Alienation, anomie and delinquency. στο περιοδικό *British Journal of Social and Clinical Psychology*, 7, 93-105.
- Toennies, F. (1961). *Gemeinschaft & Gesellschaft*. στο σύγγραμμα των T.Parsons, E.Shils, K. Naegele και J.Pitts *Theories of Society*, vol. I, Glencoe: Free Press.
- Triandis, H.C. (1986b). *Approaches to Cross-Cultural Orientation and the Role of Culture Assimilator Training*. στο σύγγραμμα του M.Paige *Cross-Cultural Orientation, New Conceptualizations and Applications*. Univercity Press of America.
- Triandis, H.C. (1989). The self and social behavior in differing cultural contexts. στο *Psychological Review*, 96, 506-520.
- Triandis, H.C. (1990). *Theoretical Concepts that are Applicable to the Analysis of Ethnocentrism*. στο σύγγραμμα του R.Brislin *Applied Cross-Cultural Psychology*. California: SAGE Publications.
- Triandis, H.C., και Vassiliou, V. (1967b). *A Comparative Analysis of Subjective Culture*. Urbana, Ill. Department of Psychology, University of Illinois.
- Watson, G.K.P. (1988). *From Assimilation to Anti-Racism: Changing Educational Policies in England and Wales*. Reprinted from *Journal of Multilingual and Multicultural Development*. Multilingual Matters. London.
- Widdershoren-Zερβάκη, M. (1984). Η σχολική εργασία, οι μαθητικές δραστηριότητες εκτός σχολικού προγράμματος και ο ελεύθερος χρόνος των εφήβων στην Αθήνα. στο περιοδικό *Σύγχρονα Θέματα*, 46, 310.
- Zenner, W.P. (1987). *Common ethnicity and seperate identities. Interaction between Jewish immigrants groups*. στο σύγγραμμα του Young Yun Kim & William B.Gudykunst *Cross-Cultural Adaptation, Currrent Aproaches*. SAGE Publications